

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**YETERSİZLİK DUYGUSU, BEĞENİLME ARZUSU VE
DİNDARLIK İLİŞKİSİ**

FATİH FURKAN ODABAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. ADEM ŞAHİN**

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih Furkan ODABAŞI
	Numarası	21810201025
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri /Din Psikolojisi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adem ŞAHİN
	Tezin Adı	Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık” ilişkisi başlıklı bu çalışma 28/06/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Adem ŞAHİN	
2	Prof. Dr.	Abdülkerim BAHADIR	
3	Prof. Dr.	Orhan Gürsu	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih Furkan ODABAŞI		
	Numarası	21810201025		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatih Furkan ODABAŞI

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih Furkan ODABAŞI		
	Numarası	21810201025		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri /Din Psikolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adem ŞAHİN		
Tezin Adı	Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi			

Bu araştırmanın amacı gençlerin yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Araştırmanın örneklem grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesinin farklı fakültelerinde aktif olarak öğrenim görmekte olan 969 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada dindarlık ile ilgili verilerin elde edilmesinde “Dinî Hayat Ölçeği” (DHÖ), yetersizlik duygusu ile ilgili verilerin elde edilmesinde “Yetersizlik Duygusu Ölçeği” (YDÖ), beğenilme arzusu ile ilgili verilerin elde edilmesinde ise “Beğenilme Arzusu Ölçeği” (BAÖ) kullanılmıştır. Toplanan veriler SPSS programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları arasında pozitif yönlü, dindarlık ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu; yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusunun da yükseldiği; buna karşılık dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir. Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu ile dindarlığın ibadet ve bilgi boyutları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu; ibadet ve bilgi düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dindarlık, Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Fatih Furkan ODABAŞI		
	Student Number	21810201025		
	Department	Philosophy and Religion Sciences / Psychology of Religion		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Adem ŞAHİN		
Title of the Thesis/Dissertation	The relationship between feelings of inadequacy, desire to be liked and religiosity			

This study aims to determine the relationship between young people's feelings of inadequacy, desire for approval, and their religiosity. The sample group of the research consists of 969 students who are actively studying in different faculties of Selçuk University and Necmettin Erbakan University in Konya during the 2023-2024 academic year. In the study, the 'Religious Life Scale' (RLS) provided data related to religiosity, the 'Feelings of Inadequacy Scale' (FIS) gathered information on feelings of inadequacy, and the 'Desire to Be Admired Scale' (DAS) collected data on the desire for approval. The collected data were analyzed using the SPSS program. According to the results of the analysis, there are important positive relationships between feelings of inadequacy and desire for approval issues, and significant negative relationships between religiosity and feelings of inadequacy and desire for approval scores. Results indicated a positive correlation between feelings of inadequacy and the desire for approval. Conversely, an increase in religiosity was associated with a decrease in both feelings of inadequacy and the desire for approval. Regarding the dimensions of religiosity about feelings of inadequacy and the desire for approval, significant negative relationships were detected between feelings of inadequacy and desire for approval with the worship and knowledge dimensions of religiosity. It was determined that as the levels of worship and knowledge increase, feelings of inadequacy and the desire for approval decrease.

Keywords: Psychology of Religion, Religiosity, Feelings of Inadequacy, Desire for Approval,

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
3. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar	5
BİRİNCİ BÖLÜM	8
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	8
1. Yetersizlik Duygusu.....	8
1. 1. Yetersizlik Duygusu ve İlgili Kavramlar	8
1. 2. Yetersizlik Duygusunun Doğası	9
1. 3. Yetersizlik Duygusunun Aşağılık Kompleksine Dönüşmesi.....	11
1. 4. Yetersizlik Duygusunun Kaynakları.....	12
1. 5. Yetersizlik Duygusu, Sosyal İlgil ve Sosyal Uyum İlişkisi.....	12
1. 6. İslami Bakış Açısına Göre Yetersizlik Duygusu	14
2. Beğenilme Arzusu	16
2. 1. Sosyal Etkileşim ve Beğenilme Arzusu.....	18
2. 2. Sosyal Medya ve Beğenilme Arzusu	19
2. 3. Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Beğenilme Arzusu	20
2. 4. Görünüm Kaygısı ve Beğenilme Arzusu	21
2. 5. İslami Bakış Açısına Göre Beğenilme Arzusu	22
3. Din ve Dindarlık.....	23
3. 1. Din	23
3. 1. 1. Dinin Kelime Anlamı.....	23
3. 1. 2. Dinin Tanımı Problemi	24
3. 1. 3. Dinin Özne ve Nesnel Yönü	25
3. 2. Dindarlık	26
3. 2. 1. Dindarlığın Kelime Anlamı ve Tanımı	26
3. 2. 2. Dindarlık ve Maneviyat Ayrımı.....	27
3. 2. 3. Bireysel Dindarlık ve Kurumsal Dindarlık Ayrımı	28
3. 2. 4. Dindarlığın Boyutları.....	28
3. 2. 5. Dindarlığın Yönelimleri.....	30
4. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi.....	30

4. 1. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu İlişkisi	30
4. 2. Yetersizlik Duygusu ve Dindarlık İlişkisi	31
4. 3. Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi.....	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	38
YÖNTEM	38
1. Araştırma.....	38
2. Veri Toplama Araçları	38
2. 1. Kişisel Bilgi Formu:.....	39
2. 2. Din	39
2. 3. Yetersizlik Duygusu Ölçeği (YDÖ):	40
2. 4. Beğenilme Arzusu Ölçeği (BAÖ):.....	40
3. Araştırmanın Hipotezleri	41
4. Araştırmanın Sayıltıları	42
5. Araştırmanın Sınırlılıkları	42
6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	49
BULGULAR.....	49
A. Demografik Değişkenler ile İlgili Bulgular	49
1. Demografik Değişkenler ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizleri ve Cinsiyet Gruplarının Farklılığına Dair T Testi.....	49
1. 1. Yaş ile İlgili Bulgular	49
1. 2. Cinsiyet ile İlgili Bulgular	50
1. 3. Aile Ekonomik Düzeyi ile İlgili Bulgular.....	50
1. 4. Öznel Dindarlık Algısı ile İlgili Bulgular	51
1. 5. Aile Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulgular	52
1. 6. Sosyal Çevrenin Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulgular	52
2. Öğrenim Alanı, En Uzun Yaşam Yeri, Ebeveyn Durumu, Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör ve Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör Değişkenlerinin alt Gruplarının Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Farklılıklarına İlişkin, One Way Anova ve Tukey HSD Testleri	53
2. 1. Öğrenim Alanı ile İlgili Bulgular.....	53
2. 2. En Uzun Yaşam Yeri ile İlgili Bulgular	56
2. 3. Ebeveyn Durumu ile İlgili Bulgular	56
2. 4. Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulgular	58

2. 5. Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulgular.....	60
B. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Değişkenleri ile İlgili Bulgular	62
1. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizleri	62
1. 1. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Toplam Puanlarının Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular.....	62
1.2. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Toplam Puanlarının Dindarlığın Alt Boyutları ile İlişkilerine Dair Bulgular	63
2. Dindarlık Gruplarında Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Puanlarının Farklılığına Dair Bulgular	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	66
DEĞERLENDİRME	66
A. Demografik Değişkenlerle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	66
1. Yaş ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	66
2. Cinsiyet ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	68
3. Aile Ekonomik Düzeyi ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi.....	71
4. Öznel Dindarlık Algısı ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	74
5. Aile Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi.....	75
6. Sosyal Çevrenin Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi ..	76
7. Öğrenim Alanı ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi.....	78
8. En Uzun Yaşam Yeri ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	80
9. Ebeveyn Durumu ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	82
10. Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	84
11. Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi.....	86
B. Yetersizlik Duygusu Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Değişkenleri ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi.....	88
1. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Toplam Puanları Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi.....	88
2. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Toplam Puanları ile Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki İlişkilerle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi.....	91
3. Dindarlık Gruplarında Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Puanlarının Farklılığına Dair Bulguların Değerlendirilmesi.....	93
SONUÇ VE ÖNERİLER	95
KAYNAKÇA.....	100
EKLER	112

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yaş ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi	49
Tablo 2. Cinsiyet Bağımsız Değişkeni Gruplarının Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Farklılığına Dair T Testi	50
Tablo 3. Aile Ekonomik Düzeyi ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi	51
Tablo 4. Öznel Dindarlık Algısı ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi	51
Tablo 5. Aile Dindarlık Düzeyi ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi	52
Tablo 6. Sosyal Çevrenin Dindarlık Düzeyi ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi.....	52
Tablo 7. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Öğrenim Alanı Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi	53
Tablo 8. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının En Uzun Yaşam Yeri Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova Testi	56
Tablo 9. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Ebeveyn Durumu Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi	57
Tablo 10. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi.....	58
Tablo 11. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi	60
Tablo 12. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Toplam Puanları Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi	62
Tablo 13. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Toplam Puanları ile Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi	63
Tablo 14. Dindarlık Gruplarında Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Puanlarının Farklılığına Dair T Testi.....	64

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Örneklemin Yaş Dağılımı.....	43
Şekil 2. Örneklemin Cinsiyet Dağılımı.....	43
Şekil 3. Örneklemin Üniversiteye Göre Dağılımı	44
Şekil 4. Örneklemin Öğrenim Alanlarına Göre Dağılımı.....	44
Şekil 5. Örneklemin Sınıflara Göre Dağılımı	44
Şekil 6. Örneklemin Aile Ekonomik Düzeyine Göre Dağılımı	45
Şekil 7. Örneklemin En Uzun Yaşam Yerine Göre Dağılımı.....	45
Şekil 8. Örneklemin Ebeveyn Durumuna Göre Dağılımı.....	46
Şekil 9. Örneklemin Hayatını Yönlendiren En Önemli Faktöre Göre Dağılımı	46
Şekil 10. Örneklemin Dinî Hayatını Şekillendiren En Önemli Faktöre Göre Dağılımı	47
Şekil 11. Örneklemin Öznel Dindarlık Algısına Göre Dağılımı	47
Şekil 12. Örneklemin Aile Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı	48
Şekil 13. Örneklemin Sosyal Çevre Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı	48

KISALTMALAR LİSTESİ

ANOVA: Analyses of Variance

akt.: Aktaran

Bkz.: Bakınız

c.: Cilt

Ark. : Arkadaşları

Der. : Derleyen

çev. : Çeviren

ed. : Editör

H: Hipotez

SPSS : Statistical Package for Social Sciences

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TDK : Türk Dil Kurumu

APA: American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği)

vd. : Ve diğerleri

vb. : Ve benzeri

vs. : Vesaire

Ort. : Ortalama

DHÖ: Dinî Hayat Ölçeği

YDÖ: Yetersizlik Duygusu Ölçeği

BAÖ: Beğenilme Arzusu Ölçeği

ÖN SÖZ

İnsanlar, yaşam süreçleri boyunca gerek doğada gerekse sosyal bağlamda zayıflıklarının farkında olmuş ve bu eksiklikleri gidermek için çaba göstermişlerdir. Bu süreçte her ne kadar zorluklar karşısında çeşitli üstünlükler elde etmiş olsalar da kendilerine ilişkin yetersizlik duygusu, varlığını sürekli olarak hissettirmiş; kişilerin aile geçmişine, kurdukları sosyal ilişkilere ve yaşama bakış açılarına göre farklı mahiyet ve düzeylerde insan hayatındaki varlığını hep korumuştur.

Tarih boyunca insanlar, kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak eksik oldukları noktalarda yetersizlik duygusuna kapılmış ve bu durum kimi zaman aşırı boyutlara varmıştır. Ayrıca insanların yetersizlik hissettikleri konularda söz konusu olan eksikliklerini kapatabilmek adına birçok kez belirgin bir beğenilme arzusuna kapılması kaçınılmaz olmuş ve bu arzu, onları çeşitli telafi edici davranışlara yönlendirmiştir. Günümüzde yetersizlik duygusu ve onun neden olduğu beğenilme arzusu, özellikle sosyal medya başta olmak üzere insanların çevresiyle ilişkilerini etkilemekte ve bunların yarattığı etkiler toplumda çoğunlukla gençlere tesir etmektedir. Din ise insanların hayatına anlam kazandıran bir yapı olarak yaşam sürecine etki eden önemli bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Din sayesinde bireyler, kendileri ve sosyal hayattaki konumlarına dair sorularına tatmin edici cevaplar bulabilmekte ve manevi duygularını içten bir şekilde yaşayabilmektedirler. Bu yönüyle din; gençlerin psikolojisinde de önemli bir yer tutmakta, özellikle dindarlıklarının yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu ile etkileşimi dikkat çekmektedir. Bu bağlamda gençlik örnekleminde yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ilişkisi araştırmamıza konu olarak seçilmiştir.

Yetersizlik duygusu bireylerin tüm kabiliyet ve yeteneklerine rağmen kendilerini yeterince iyi, başarılı ve üstün hissetmemesini; beğenilme arzusu ise kişilerin toplum içerisinde kendilerini diğer insanlara kabul ettirme ve onaylanma beklentilerini bünyesinde toplayarak beğeni kazanma çabası göstermelerine ilişkin bir arzuyu ifade etmektedir. Dindarlık ise bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zamanda birtakım şartlar dahilinde belirli bir şahıs, grup veya topluluk tarafından yaşanmasıdır.

Araştırmamız beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve konuyla ilgili yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Birinci bölümde kavramsal çerçeveye yer verilmiş, bu bağlamda yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu, din ve dindarlık kavramları ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde yöntem konusuna yer verilmiş; bu bağlamda araştırmanın yöntemi ve deseni, veri toplama araçları, hipotezleri, sayıtları ve sınırlılıkları açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde bulgular ele alınmıştır. Bu kapsamda araştırmanın demografik değişkenleri ile ilgili bulgulara ve yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık değişkenleri ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde başta demografik değişkenler olmak üzere yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık değişkenleri ile ilgili bulguların değerlendirmesine yer verilmiştir. Araştırma son olarak sonuç ve önerilere yer verilerek sonlandırılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki bütün aşamalarda göstermiş olduğu destek ve ilgiden dolayı en başta danışmanım sayın Prof. Dr. Adem ŞAHİN hocama, bu alanda araştırma yapma heyecanımın açığa çıkmasını sağlayan sayın Prof. Dr. Abdülkerim BAHADIR hocama ve araştırmamı sürdürürken verdiği bilgilerle yardımını esirgemeyen dostlarım ile bana manevi anlamda destek olan aileme çok teşekkür ederim.

Fatih Furkan ODABAŞI

Konya, 2024

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalara yer verilecektir.

1. Araştırmanın Konusu

Biyopsikososyal bir varlık olarak insanın kişilik özellikleri ve davranışları; biyolojik, psikolojik ve sosyal değişkenlerin karmaşık etkileşimleri ile birlikte şekillenmektedir. Başka bir ifadeyle bireylerin süreç içerisinde geliştirdiği kişilikler; içinde yaşanılan çevre, kültür, doğuştan gelen genetik faktörler ve aile eğitimi ile birlikte oluşmaktadır. Böylece her insanın kişilik özellikleri, istekleri ve davranışları değişkenlik göstermektedir (Tazegün, 2012; Üngüren, 2015). Dolayısıyla dünya üzerindeki milyarlarca insanda kendine özgü ve sayısız çeşitlilikte kişilik nitelikleri görülmektedir. Bu çeşitliliğin içinde dindarlık özelinde araştırmaya konu olan iki kavram ise yetersizlik duygusu ve beğenilme arzudur.

Gerek günümüzde gerekse geçmiş tarihlerde toplumların dış görünüşe ve güzel görünmeye verdikleri önem, ister istemez insanların çoğunda diğerleri tarafından hoşla gitme, onaylanma ve beğenilme arzusu oluşturmuştur. Böylece insanlar, geçmişten günümüze dek daima daha güzel ve daha estetik bir görünüme sahip olmak için yoğun çabalar sarf etmişlerdir (Tazegül ve Güven, 2015). Elbette söz konusu beğenilme arzusu olduğunda bu, sadece fiziki anlamda bir arzu olmaktan ziyade kişinin toplum içerisinde varlık gösterdiği maddi ve manevi tüm oluşumu ile ilgili bir arzu olarak açığa çıkmaktadır. Özellikle günümüz dünyasından bakıldığında modern dönemle beraber çok daha baskın bir biçimde etki gösteren tüketim toplumu anlayışı; bugün insanların içinde yaşadığı, belirgin bir yetersizlik algısının baskın olduğu bir duygu dünyası üzerinde gelişiyor gibi görünmektedir. Bunun sonucunda ise insanların yaşadığı yetersizlik duygusuna ilişkin figürlerin âdeta tüm hayatı çevrelediği sosyal bir ortam meydana gelmektedir. Hatta bu duygunun günümüzdeki gücünü anlamak için gündelik hayatta gündemde olan herhangi bir kadın dergisine bakmak veya stil ikonlarının popüler kültürdeki etki boyutuna dikkat etmek bile yeterli olacaktır. Çeşitli tavsiyeler, diyet ve egzersiz önerileri vb. unsurlar, sürekli olarak insanları yetersizlik algısı üzerinden sözde daha iyi olmaya yönlendirmektedir (Salecl, 2003). Dolayısıyla yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu, birbirini besleyen iki kaynak olarak

insanların psikolojik dünyasında belirgin bir yer işgal etmek suretiyle onların gündelik yaşamlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

İlgili literatür gözden geçirildiğinde statü elde etme beklentisine paralel olarak insanların öznel refahının, öz saygısının, hatta zihinsel ve fiziksel sağlığının dahi başkaları tarafından kendilerine atfedilen toplumsal konum düzeyi ile yakın şekilde ilişkilendirildiği görülmektedir (Anderson, Hildreth ve Howland, 2015). Bu anlamda insanları, beğenilme arzusu adına çevreden aldıkları tepkileri dikkatle izlemek suretiyle mevcut benlik algılarını tehdit eden geri bildirimleri çürütmek ya da zayıflatmak için etkin davranışlar gösteren aktörler olarak görmek doğru olacaktır (Swann ve Hill, 1982). Çünkü yetersizlik duygusu; diğer insanların isteklerine, düşüncelerine, değerlendirmelerine ve olumsuz yorumlarına gereğinden fazla önem vermeye ve sürekli bu durumları düşünerek kendi yapabileceklerinden kuşku duymaya neden olmaktadır. Bunun sonucunda da bu duyguyu yaşayan bireylerde başkaları ile ilgili meselelerde daima olumlu yönleri görme ama durum kendileriyle ilgili olduğunda hep olumsuz ve karamsar bir bakış açısına sahip olma şeklinde bir yaklaşım meydana gelebilmektedir (Demir, 2017). Dolayısıyla insanların zaten maddi ve manevi yapıları itibarıyla kendi zihinsel dünyalarında var olan başkaları tarafından kabul edilme ve beğenilme arzusu, bir de böylesine bir yetersizlik duygusu ile bir araya geldiğinde bu iki olgu insan hayatında çok daha güçlü etkilere sahip olabilmektedir. Bu nedenle söz konusu iki ana etkenin, bireyin hayatındaki anlam boşluğunu dolduran dindarlık faktörü ile ilişkisi oldukça dikkate değer bir konu olarak ön plana çıkmaktadır.

İnsan hayatında gençlik dönemi çok önemli bir safhaya tekabül etmektedir. Gençlik dönemi, biyolojik ve psikolojik bir gelişim dönemi olmakla birlikte sosyolojik ve kültürel bir dönemi de ifade etmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi ise bu gelişim döneminin insan hayatında anlamlandırma sürecini ve bu sürecin getirdiği şeylere bağlı olarak bireyin hem kendisiyle hem de içinde bulunduğu toplumla ilişkisini inşa ettiği bir dönemi ifade etmesidir. Söz konusu inşa sürecinde din, gençlerin anlam dünyasını şekillendirme açısından çok önemli bir belirleyici kaynak olarak kendisini ortaya koymaktadır. Bu açıdan gençliğin din ile olan ilişkisi, bireysel ve toplumsal bakımdan ayrıcalıklı bir öneme sahiptir (Gürer, 2022). Bu çerçevede bireylerin hayat serüveninde yaşadığı yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun

psikolojik dünyalarındaki etkileşimi incelenirken dinin söz konusu iki olguyla ilişkisi de büyük bir önem kazanmaktadır.

Netice itibarıyla bütün bunlar dikkate alındığında insanların yaşadığı yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun, bireylerin -özellikle de gençlerin- dindarlıklarıyla nasıl bir ilişki meydana getirdiği ve bunların dindarlık olgusu ile etkileşiminin insan hayatını ne boyutta etkileyeceği sorularını gündeme getirmektedir. Söz konusu sorulardan yola çıkılarak gençlerin yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi araştırmanın konusunu teşkil etmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, gençlerde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu ile dindarlıkları arasındaki ilişkiyi, bu olgulara tesir edebilecek değişkenlerin etkilerini, bu etkilerin boyutlarını ve neticelerini ortaya koymaktır. Böylece gençlerin toplumsal hayatta kendilerini yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu adına ne şekilde konumlandığı ve bu konumlandırmanın mevcut dindarlık düzeyleriyle nasıl bir ilişkisi olduğu ortaya konularak ilgili literatüre katkı sağlanması beklenmektedir.

Literatür taramasında yetersizlik duygusu ile ilgili olarak Ustaoglu (2022) tarafından Bolu örneği üzerinde “Yetişkinlerde Yetersizlik Duygusu ve Dindarlık İlişkisi” adlı bir çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında gençlere dair yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun bir arada inceleyen ve bu değişkenlerin dindarlık ile ilişkisini araştırma konusu yapan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hâlbuki henüz ergenlik döneminde başlayan bedensel gelişim ve değişim ile gençlerin beden imajına ilişkin yaklaşımları, gittikçe daha önemli bir hâle gelmektedir. Bu durum ise zamanla gençlerin beğenme ve beğenilme arzularının ortaya çıkmasını sağlamakta ve böylece beğenilme arzusu giderek çok daha zengin bir içerikle insan zihninde kendisine yer edinmektedir (Kocaman ve Kazan, 2021). Nitekim birey hakkında olumlu yönde konuşulması beyindeki haz bölgelerini harekete geçirmekle birlikte bunun bilhassa gençler üzerinde çok daha büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Aydemir, 2021). Bu nedenle gençler, çevreye ve karşı cinse karşı şirin görünme, onlarla arkadaşlıklar kurma ve onlar tarafından beğenilme arzusuyla çeşitli dikkat çekici davranışlara başvurmaktadırlar (Başkurt, 2003). Böylece günümüz tabiriyle gençler için karizmatik olmayı ifade eden ve olumlu şekilde algılanan “havalı

olma” anlayışı, beğenilme arzusu ile doğrudan ilişkili bir kavram olarak gençlerin hedef noktasında bulunmaktadır (Deniz, 2012). Dolayısıyla beğenilme arzusunun gençler için ayrı bir öneme sahip olduğu dikkat çekici bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan gençler üzerinde yetersizlik duygusu ve dindarlık ile ilgili yapılacak bir çalışmaya beğenilme arzusu da dâhil edilerek bu olguların birbirleriyle nasıl bir ilişkisi olduğu ve tüm bunların gençler üzerinde ne gibi etkiler bıraktığı, araştırılması gereken konular olarak önem kazanmaktadır.

Üniversite çağı, bireylerin yaşam çizgisinde oldukça önemli bir geçiş dönemini ifade etmektedir. Çünkü bu çağ, hem ilk yetişkinlik dönemini şekillendiren hem de daha sonraki gelişim aşamasına geçiş için basamak görevi gören bir adaptasyon sürecidir. Dolayısıyla bu dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi, bireylerin gerek ruh sağlığına gerek akademik başarısına ve gerekse gelecek dönemlerinin daha sağlıklı geçirilmesi adına olumlu katkılar sağlayabilecektir (Fırat ve Güngör, 2021). Henüz ergenlik çağındayken bedenindeki değişimleri fark etmeye başlayan genç, bu dönemden sonra çok daha belirgin bir biçimde beğenmek ve beğenilmek ister. Ancak bu noktada kendisine uygun bir dünya ararken içten içe yaşadığı bu arayış, suçluluk ve pişmanlık duygularına da kapı aralayabilmektedir (Türker-Küyel, 1986). Çünkü içinde buldukları sosyal ortamların başat aktörleri olan akran grupları, gençlerin yaşamlarının önemli bir kısmını birlikte geçirdikleri ve özdeşim sağladıkları gruplar olarak ön plana çıkar. Burada oluşan akran kültürü, yeri geldiğinde okul ve ailenin etkilerinin dahi üstüne çıkabilen yapısı ile olumlu ve olumsuz etkiler bırakabilecek bir güce sahiptir. İşte bu olumsuz etkilerden birisi de içinde buldukları gruba kabul edilmeyen gençlerde kişiliğin zedelenmesi veya yetersizlik duygusunun oluşmasıdır (Bursalıoğlu, 1967; Tezcan, 1997). Bu nedenle gençlerin karşılaştıkları diğer insanlardan etkilenmeleri neticesinde ortaya çıkan yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu olgularının dindarlıkları ile arasında meydana gelebilecek herhangi bir ilişki ve etki boyutu araştırılması elzem bir konu olarak kendisi göstermektedir.

Günümüzde insanların sahip olduğu beğenilme arzusu giderek daha önemli bir hâle gelmekte ve sırf beğenilmek için gösterdikleri çabalar oldukça baskın bir davranış bütünü olarak açığa çıkmaktadır. Nitekim alanyazında, beğenilme arzusu ile ilişkili olabilecek birçok ölçeğin geliştirilmesi, bu durumun araştırmacılar tarafından ne kadar önemli ve araştırılmaya değer bulunduğunu göstermektedir (Kaşıkara ve Doğan,

2017). Yetersizlik duygusu açısından bakıldığında ise alanyazında da işaret edildiği gibi bu duygu kişinin hem ruh sağlığını hem de yaşam kalitesini tehdit edebilecek bir etkiye sahip olması yönüyle önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bu konuyla ilgili yapılan bir araştırmayla yetersizlik duygusu yaşayan gençlerde öncelikli şekilde kimlere psikolojik yardım verilmesi gerektiğinin belirlenmesine yardımcı olunabilir (Fırat ve Güngör, 2021). Sonuç olarak gençlerin, yaşam sürecinde bu olgular ile insan yaşamını anlamlandıran dindarlık olgusunu ilişkilendirme biçimleri ve bu durumun dindarlıklarına olan etkisinin araştırılmasıyla literatüre anlamlı bir katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

3. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

İlgili literatür incelendiğinde yetersizlik duygusu ile ilgili olarak üniversite öğrencileri için yetersizlik duygusu ölçek çalışması (Akdoğan ve Ceyhan, 2014a), Adleryen grupla psikolojik danışmanın yetersizlik duygusu ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkisi (Akdoğan ve Ceyhan, 2014b), yetersizlik duygusunun kariyer geleceğine etkisi (Akman, 2022), yalnızlık ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişkide kendini saklamanın aracı rolü (Çimşir ve Akdoğan, 2019), üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile genel aidiyet düzeyleri arasındaki ilişki (Kılıç ve Öksüz, 2020), üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlari üzerinde yetersizlik duygusunun yordayıcı etkisi, sosyal ilginin aracı rolü (Fırat ve Güngör, 2021), psikolojik doğum sırası ile yetersizlik duygusunun yetişkin bağlanma stillerini yordama düzeyinin incelenmesi (H. Ekşi, Sevim ve Kurt, 2016) ve bireysel psikoloji ile din bağlamında konuya değinen çalışmalar olduğu görülmektedir (Ferah, 2014).

Konuyla ilgili yapılan tezler incelendiğinde de Akdoğan (2012) tarafından yapılan Adleryen yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ve psikolojik belirti düzeylerine etkisi ve Şahin (2020) tarafından yapılan üniversite öğrencilerinde bağlanma ve sosyal bağlılık arasındaki ilişkide yetersizlik duygusu ve mükemmeliyetçiliğın aracı rolü konularını ele alan iki doktora tezinin mevcut olduğu görülmüştür. Yüksek lisans tezi olarak; üniversite öğrencilerinin problemlı internet kullanımları ile akılcı olmayan inançları ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişkiler (M. Aydın, 2017), çağrı merkezinde çalışan bireylerin tükenmişlik düzeyleri ile sosyal ilişki düzeyleri ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişki (Erten, 2017), üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ile yakın

ilişkilerdeki eğilimleri ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Bozkurt, 2019), üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu, öz-düzenleme ve kararsızlık düzeylerinin erteleme davranışlarını yordayıcılığı (Tansı, 2019), üniversite öğrencilerinde mükemmeliyetçilik özellikleri ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Bahtiyar, 2019), mükemmeliyetçiliğin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi ve olumsuz değerlendirilme korkusu ile yetersizlik duygusu tarafından yordanması (Başkurt, 2020), üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığıyla yetersizlik duygusu arasındaki ilişki (Çakır, 2020), üniversite öğrencilerinde yetersizlik duygusu ve duyguları ifade etme arasındaki ilişki (Kılıç, 2021), üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travması, olumsuz değerlendirilme korkusu ve yetersizlik duygusunun mükemmeliyetçilik üzerindeki yordayıcı rolü (Küçük, 2022), yetişkinlerin beğenilme arzusu ile sanal ortam yalnızlık ve yetersizlik duygusu ilişkisinin incelenmesi (Güvenç, 2022), kırılğan narsisizm ile kendini sabotaj arasındaki ilişkide yetersizlik duygusunun aracı rolü (Akkoyunlu, 2022), ebeveyn çocuk ilişkisi ve toplumsal cinsiyet rolleri tutumu ile ebeveynlerin yetersizlik duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Maraşlıoğlu, 2022), ergenlerde psikolojik sağlamlık ile olumsuz yaşam olayları arasındaki ilişkide bilişsel esneklik ve yetersizlik duygusunun aracı rolü (Kazık, 2022) çalışmaları yapılmıştır.

Son olarak yetişkinlerde yetersizlik duygusu ve dindarlık ilişkisini Bolu örneği üzerinde inceleyen bir çalışmada ise kişiler, yetersizlik duygusu ve dindarlık ilişkisi bağlamında cinsiyet, yaş, meslek, kardeş sayısı gibi kişisel özellikler açısından incelenmiş; elde edilen bulgulara göre yetersizlik duygusu ve dindarlık düzeyinin demografik etkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Ayrıca çalışmanın bulgularına göre yetişkin bireylerin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmüş, bu kapsamda dindarlık düzeyi arttıkça yetersizlik duygusunun azaldığı tespitine ulaşılmıştır (Ustaoglu, 2022).

Beğenilme arzusu ile ilgili olarak şu konularda çalışmalar mevcuttur: beğenilme arzusu ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması (Kaşıkara ve Doğan, 2017), Instagram’da görülme ve beğenilme arzusunu kullanıcı bakış açısından değerlendirme (Erdem ve Kaya, 2019), nesneleştirilmiş beden bilinci ölçeği-geç formunun Türkçeye uyarlanarak kendini nesneleştirmenin sosyal medya kullanımı ve

beğenilme arzusu arasındaki ilişkide aracı rolünün incelenmesi (Özgüngör ve Arıcıoğlu, 2020), spor bilimleri öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve beğenilme arzusunun incelenmesi (Sadık ve Kardeş, 2018), yalnızlığın bağlanma stilleri, beğenilme arzusu ve olumsuz değerlendirilme korkusu açısından incelenmesi (Bingül ve Çelik, 2021) ve “Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar VI” adlı kitabın alt başlıkları altında beğenilme arzusunun duygusal yeme davranışıyla olan ilişkisinde olumsuz değerlendirilme korkusu ve yalnızlığın düzenleyici etkisinin incelenmesi (Sırmacı, Yıldız, İz, Keleş ve Çoban, 2022).

Beğenilme arzusu ile ilgili doktora çalışması olmamakla birlikte yapılan yüksek lisans çalışmaları şunlardır: İzmir örneği üzerinden psikoloji öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı düzeyleri ile beğenilme arzusu ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Sarıgül, 2019), üniversite öğrencilerinde sosyal medya kullanım özelliklerinin beğenilme arzusu, kendini mükemmeliyetçi gösterme ve sosyal kaygı ile ilişkisi (Köklü, 2019), yalnızlığın bağlanma stilleri, beğenilme arzusu ve olumsuz değerlendirilme korkusu açısından incelenmesi (Bingül, 2020), benlik saygısı, beğenilme arzusu ve narsisizmin gösterişçi tüketim üzerindeki rolünün incelenmesi (İlhan, 2021), üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının beğenilme arzusu ile ilişkisinin incelenmesi (Kahraman, 2021), sosyal medya bağımlılığı ile narsistik kişilik özellikleri ve beğenilme arzusu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Çağlar, 2021), yetişkinlerin beğenilme arzusu ile sanal ortam yalnızlık ve yetersizlik duygusu ilişkisinin incelenmesi (Güvenç, 2022), yetişkinlerde yeme bağımlılığının obezite, beğenilme arzusu ve ego-santrik olma ile ilişkisi (Laçiner, 2022), yaratıcı kişilik özellikleri ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkide beğenilme arzusunun aracı rolü (Çelik, 2022), yetişkinlerde ortoreksiya nervoza eğilimi, bilişsel kontrol ve esneklik ile beğenilme arzusu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Pekçe, 2023) ve influencer takipçilerinde beğenilme arzusu ile beden algısı arasındaki ilişkide sosyal etkinin aracılık rolü (Bural, 2023). Ancak beğenilme arzusu ile dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Yetersizlik Duygusu

1. 1. Yetersizlik Duygusu ve İlgili Kavramlar

TDK sözlüğünde “*Ehliyetsiz, kifayetsiz, eksiği olan, verimli olmayan, işlevini tam olarak yapamayan, gereken veya istenen niteliği olmayan*” (TDK, 2023) anlamlarına gelen “yetersiz” kelimesinden türetilen yetersizlik ifadesi, yetersizlik duygusu kavramına temel bir anlam oluşturmaktadır. Bu kavramla zaman zaman benzer anlamda kullanılan aşağılık duygusu ise “*Kişinin gerçeklere uyan veya uymayan sebeplerle, kendini yetersiz, yeteneksiz ve güçsüz görme duygusu*” (TDK, 2023) şeklinde tanımlanmaktadır. Konuyla ilişkili kavramlardan olan aşağılık kompleksi ise APA sözlüğüne göre Adler’den atıfla “*Gerçek ya da hayali veya fiziksel ya da psikolojik eksikliklerden kaynaklanan ve aşırı rekabet ve saldırganlık gibi değişen davranışsal tepkilerle aşırı telafi ile sonuçlanabilecek bir yetersizlik ve güvensizlik hissi*” (APA, 2023) olarak tanımlanmaktadır. Yine özellikle bireysel psikolojide ön plana çıkan ve yetersizlik duygusu ile doğrudan bir ilişki taşıyan üstünlük duygusu kavramı TDK sözlüğünde “*Kişinin kendini bazı yönlerden veya genellikle insanların çoğundan üstün görmesi*” (TDK, 2023) olarak ifade edilirken üstünlük kompleksi kavramı da APA sözlüğünde “*Alfred Adler’in bireysel psikolojisinde aşağılık duygusunun aşırı telafisinden kaynaklanan ve bu yönüyle kişinin yetenekleri ve başarıları hakkında abartılı bir görüşe sahip olması*” (APA, 2023) olarak ifade edilmektedir.

Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde yetersizlik duygusu, aşağılık duygusu ve üstünlük duygusu kavramlarının üstünlük kompleksi ve aşağılık kompleksi kavramları ile sıklıkla karıştırıldığı görülmektedir. Bunlardan yetersizlik duygusu ile aşağılık duygusu kavramları genellikle birbiri yerine kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmakla birlikte üstünlük kompleksi ve aşağılık kompleksi kavramlarının önemli farklılıkları mevcuttur. Zira yetersizlik veya aşağılık duygusu, evrensel bir tabiata sahip olması yönüyle normal bir durumu ifade eden kavramlardır. Ancak aşağılık kompleksi, evrensel bir yapıya sahip olmayıp daha ziyade toplumun küçük bir kesiminde var olan bir durumu ifade etmektedir. Ayrıca yetersizlik duygusu birey

tarafından bir şekilde gizlenebilmekteyken aşağılık kompleksi kendisini belirgin biçimde bir yetersizlik veya hastalık olarak göstermektedir. Üstünlük kompleksi kavramı ise kişinin kendisini olduğundan üstün düzeyde görme çabasını ifade eden üstünlük duygusundan farklı olarak bireyin abartılı hareketler yapmak suretiyle kendisinde yetersizlik duygusu yokmuş gibi davranmasını ifade etmektedir (Maniacci ve Mosak, 2012).

1. 2. Yetersizlik Duygusunun Doğası

Yetersizlik duygusu, Alfred Adler tarafından ortaya konulan bireysel psikoloji kuramının en temel kavramlarından birisidir. Evrensel biçimde herkeste var olan bu duyguya insanlar tarafından genel olarak bir zayıflık işaretiymiş veya utanç verici bir şeymiş gibi bakılması nedeniyle bireylerde bu duygunun gizlenmesine yönelik güçlü bir eğilim vardır. Ancak tüm bu çabaya rağmen üstünlük amacı doğrultusunda olan bir düzlemde az ya da çok herkeste bir yetersizlik duygusunun var olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Bu açıdan söz konusu olan bu duygu, hangi biçimi alırsa alsın kişinin eylemleri üzerinde yapılacak yeterli bir inceleme sonucunda doğru tahmin edilebilir bir yapıya sahiptir (Adler, 2016). Başka bir ifadeyle Adler'e göre insanın temel merkezî yönelimi üstünlük arzusu olarak adlandırdığı yeterlilik ve kendine hâkim olmaya yönelik bir çabayı ifade etmektedir. Esasında bu çaba, bireyin aşağılık duygusuna karşılık olarak verdiği yaratıcı ve telafi edici bir yanıttır. Dolayısıyla mükemmelliğe uzanan yoldaki üstünlük çabası, kişiler tarafından algılanan olumsuz konumdan olumlu konuma geçme yönündeki doğal insan arzusunu ifade etmektedir (Watts, 2015). Ancak eğer birey bastırmaya çalıştığı yetersizlik duygusu ile baş edemez bir konumda kalırsa bu durum, kişi için yaşam kalitesi ve ruh sağlığı açısından bir risk oluşturmaktadır (Ansbacher ve Ansbacher, 1956).

Kişinin kendine ilişkin duyduğu değersizlik duygusu, kökenini çocukluk yaşantılarından alır ve bireyin kendisini diğer insanlardan daha değersiz bir varlık olarak algılamasına neden olur. Değersizlik duygusu yaşayan biri için diğer insanlar, ya kendisinden üstündür ya da aşağı; yani eşiti yoktur. Bu açıdan kendisini en üstün düzeye taşıyabilmek adına çabalar ve enerjisinin çoğunu bu amaç uğrunda harcar (Geçtan, 2021). Bu noktada bireyler, henüz bebeklik ve çocukluk çağındayken bütün bu gelişme dönemi boyunca hem ebeveyni ile hem de bütün dünyayla ilişkili olan bir aşağılık duygusuna sahiptir. Çünkü bu süreçte kişi, organlarının tam olarak gelişmemiş

olması, belirsizlik hissi yaşaması, bağımsızlıktan yoksun olması, daha güçlü olan yaratıklara karşı duyduğu bağımlılık ve başkalarına tabi olmasının getirdiği acı verici duygular sonucunda yaşam boyunca açığa vuracağı bir yetersizlik duygusu geliştirir. Ancak aynı zamanda söz konusu bu duygu, daha sonra çocuğun yaşam çizgisinde bir amaç saptayıp biçimlendirmesini de sağlar. Nitekim yaşamının ilk günlerinde çocuktaki ön plana çıkma ve ebeveyninin dikkatini üzerinde toplama çabası böylesine bir motivasyonla açığa çıkmaktadır. Esasında bu tür davranışlar, insanın saygınlığa kavuşma eğiliminin ilk belirtileri niteliğindedir. Yani yetersizlik duygusunun etkisiyle başlayan bu süreç, çocuğu yaşadığı çevre içerisinde kendisini üstünlükle donatacak bir amaç saptamaya yönlendirerek gelişimine katkıda bulunur (Adler, 2010, 2011a).

Adler (2011a)'e göre bir çocuğun eğitilebilme potansiyeli yetersizlik duygusuna bağlıdır. Çocuk bu yolla geleceğe ve gelecekte yaşayacağı çatışmalara bir dengeleme gözüyle bakar. Böylece içinde bulunduğu dönemdeki yetersizliklerini kalıcı biçimde yok ederek kendisini başkalarından üstün görmesi mümkün hale gelmektedir. Yani yetersizlik duygusu; insanlık olgusunun bir parçasıdır ve yetersizlik duygusuyla başa çıkma biçimimiz, hayata karşı olan yaklaşımımıza doğrudan yansımaktadır (Sweeney, 1989). Bu anlamda Adler'e göre, yetersizlik duygusunu yaşadığımız an üstünlük çabası tarafından çekilmeye başlarız. Ancak buradaki üstünlük, ulaşmaya çalıştığımız nihai hedef olarak mutlaka başkalarından üstün olmak veya herkesten iyi olmak çabası gibi bir anlama gelmemektedir. Kişi tarafından algılanan daha düşük bir konumdan daha yüksek bir konuma geçmek demektir ve doğuştan gelen bir hedef olarak bütünlüğe ve tamamlanmaya ilişkin, geleceğe yönelik bir dürtü olarak bir anlamda mükemmelliğe ulaşmaya ilişkin içsel bir eğilimdir. Bu açıdan yetersizlik duygusu kaçınılmazdır, daha da önemlisi bir ölçüye kadar gereklidir. Zira bu duygu, çabalamamız ve gelişmemiz için çok büyük bir motivasyon kaynağıdır. Böylece yetersizlik duygusunun yönlendirdiği üstünlük hedefi, hem insanın hem de insan topluluğunun gelişimine çok önemli bir katkıda bulunmaktadır (Corey, 2013; Schultz ve Schultz, 2017). Fakat bireysel düzlemde ileri boyutlarda yaşanabilecek bir yetersizlik duygusunun olumlu sonuçlar yerine çok daha olumsuz neticeler doğurması da daima ihtimal dâhilindedir.

1. 3. Yetersizlik Duygusunun Aşağılık Kompleksine Dönüşmesi

Yetersizlik duygusu ve üstünlük sağlama yöneliminin evrensel bir nitelik taşımasına bakarak tüm insanların bu konuda aynı olduğunu düşünmek hatalı bir çıkarım olacaktır. Çünkü üstünlük ve yetersizlik duygusu, insanların davranışlarında egemen olan etkenler olmakla birlikte bu noktada vücut gücü, sağlık ve çevresel faktörler gibi etkenler bakımından insanlar arasında birçok farklılıklar görülür (Adler, 2011b). Ayrıca insanlar arasındaki bu farklılıklar, yetersizlik duygusuna karşı olan tutumlarında da birbirinden farklı tepkiler vermelerine neden olmaktadır. Bu duygu, kimi insanda kişiyi üstünlük amacına yönelterek bireyin gelişimine katkıda bulunurken kimi insanda ise olumsuz sonuçlara yönlendirebilir. Nitekim bazı durumlarda aşırı biçimde oluşan yetersizlik duygusu, tam aksi yönde bir etki yaratabilmektedir. Yani yetersizlik duygusunun yükselmesi bazen bireylerde komplekse dönüşür ve artık bu duygu, motive edici bir güç olmaktan çıkarak olumsuz bir etki gösterir. Söz gelimi bazı insanlar, diğer herkesten daha yetersiz ve aşağı düzeyde olduğuna inanarak güçlü bir aşağılık kompleksi geliştirebilir. Böyle bir durumda ise artık bireyi üstünlük kurmaya yöneltecek bir dürtü değil, çaresizlik duygusu gibi olumsuz durumlar karşılar (Burger, 2006). Bu açıdan her insanın yetersizlik duygusu ile olan etkileşimi ve serüveni kendine has bir biçimde gelişim göstermektedir.

Kuramsal açıdan insanın doğal motivasyonu, sahip olduğu yetersizlik duygusunun üstesinden gelmesi ile oluşmaktadır. Çünkü yetersizlik duygusunun, aslında bireyi amaca dönük bir yapıya büründüren ve böylece yaşam hedeflerine yönelmesini sağlayan temel itici bir güç olduğu görülmektedir. Ancak bireyin yaşam motivasyonunu sağlayan doğal bir duygu olan yetersizlik duygusu, bazen tam aksi bir şekilde hayat karşısında cesaretini kırarak onu mutsuzluğa sevk edebilmektedir. Nitekim yetersizlik duygusu ile ilgili tepkiler, kişinin yaşam ödevlerinden kaçmasına aracılık ederek normal ve istendik olmaktan çıkıp bir aşağılık kompleksi hâline gelebilmektedir. Yetersizlik duygusunun komplekse dönüştüğünü gösteren iki gösterge vardır. Bunlardan ilki normalde olandan çok daha güçlü, abartılı, yoğun, uzun süreli ve çözülmemiş bir yetersizlik duygusunun varlığı iken ikincisi ise yalnızca güvenlik, huzur ve sosyal denge ile yetinmeyip çevre üzerinde güç sahibi olarak diğerlerine hükmetmek üzere güçlülük eğiliminin oluşmasına neden olan bir

yetersizlik duygusudur. Her çocuk, böyle bir hatalı büyüme tehlikesiyle karşı karşıyadır ve bu tür çocuklar, zamanla problemlili bir gelişim göstererek belirgin bir aşağılık kompleksi yaşama ihtimali ile yüz yüze gelirler. Zira yetersizlik duygusu, her ne kadar kaynak olarak bireyin geçmişinden gelen bir durum olsa da yaşam boyunca kendisini çeşitli biçimlerde göstermekte ve sonuçları itibarıyla kişinin hayatını ömür boyu etkilemektedir (Adler, 2010, 2011a, 2022; Akdoğan ve Ceyhan, 2014a).

1. 4. Yetersizlik Duygusunun Kaynakları

Yetersizlik duygusunun gözlemlendiği ve buna bağlı olarak yaşamın anlamlandırılmasında birtakım hataların gelişim gösterdiği üç çocuk tipi vardır: Bunlar; organ eksikliği ve fiziksel bozukluklardan acı çekmiş; şımarık yetiştirilmiş ve ihmal edilmiş çocuk tipleridir. Bunların her biri, toplumsal ilişkiyi zayıflatır ve kişiyi gittikçe daralan bir ilgi alanına sıkıştırma eğilimi gösterirler. Gerek doğuştan gerekse sonradan edinilmiş organ eksiklikleri ve fiziksel bozukluklar, bireylerde çoğunlukla yetersizlik duygularına neden olur ve tam bu noktada belirli bir bozukluğu dengelemek için özel bir çaba harcadığını görmek mümkündür. Şımartılmış çocuk ise daha önce yaşadığı süreçten alışık olduğu üzere tüm istek ve taleplerine çevresi tarafından kanun gözüyle bakılmasını bekler ve karşılığında hiçbir çaba harcamaksızın doğuştan ayrıcalıklı bir konum beklentisindedir. Kendince olağanüstü biri olduğunu düşünen bu çocuk, içinden geçen tüm isteklerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini başkalarına kabul ettirebildiğinde söz konusu ayrıcalıklı konuma tekrar kavuşacağını düşünerek durumunun ancak o zaman düzeleceği kanısındadır. Son olarak ihmal edilmiş çocuk, sevgi ve toplumsallık gibi olguları yaşamadığı için bunların ne olduğuna yabancı kalmıştır. Bu nedenle bu tip kimseler, yaşamın getirdiği problemlerle karşı karşıya kaldığında yaşadığı sorunlardaki güçlük düzeyini gözünde aşırı derecede abartarak diğer insanların desteği ve iyi niyetiyle tüm sorunlarının üstesinden geleceği inancını taşır ve kendi gücünü daima aslında olduğundan çok daha küçük görür (Adler, 2016, 2022).

1. 5. Yetersizlik Duygusu, Sosyal İlgi ve Sosyal Uyum İlişkisi

Bazı zamanlarda insanlar, yaşamın getirdiği güçlüklerle karşı kendilerini yenik düşmüş hissederek belirgin bir yetersizlik duygusuna kapılır ve yalnız başlarına bu güçlüklerin üstesinden gelemeyizler. Bu nedenle doğal ve sosyal yaşam içerisinde tek

başına yetersiz olduğunu anlayan insanın en güçlü çabalarından birisi de bir grup oluşturarak veya bir toplumun üyesi olarak hayatını idame ettirmeye ve böylece diğer insanlardan soyutlanmış bir şekilde yaşamaktan kurtulmaya yöneliktir. Bu açıdan toplumsal yaşam ve toplumsallaşma eğilimi, insanın içindeki yetersizlik ve aşağılık duygularıyla baş edebilmesinde kuşku götürmez bir öneme sahiptir. Söz gelimi normal süreçte çoğu örnekte görülen yetersizlik duygusunun kökeni, yetersiz organlara eşlik eden güçlükler ve sorunlardır ama bu noktada bile sorunu doğuran asıl şey, organsal yetersizlikten ziyade bu yetersizliğe bağlı olarak kendini açığa çıkaran toplumsal uyum sorunlarıdır. Dolayısıyla sosyal uyum, yetersizlik duygusunun diğer yüzüdür ve bu nedenle insanlar, yetersiz ve güçsüz olduğu için toplum içinde yaşamaktadır. Çünkü toplumsallık duygusu ve toplumsal iş birliği, bireyin yaşam sürecindeki esenliğini sağlar. Bu nedenle yetersizlik duygusu hatalı sosyal uyumdan kaynaklandığı için sosyal eğitim, bu duyguları yenmemizdeki temel bir yöntem olarak görülebilir. Nitekim psikolojik açıdan eğitimin ana hedefi de bireylerin topluma uyum sağlamasıdır (Adler, 2011b). Bu noktada benzer şekilde Fırat ve Güngör (2021) tarafından yapılan bir çalışmada yetersizlik duygusunun artmasının sosyal ilginin düşmesine, bu durumun da bireylerin yaşam doyumunun azalmasına neden olduğu yönündeki bulgu böyle bir durumu destekler nitelikte gözükmektedir. Zira yetersizlik duygusu, içinde sosyal yaşama dair kaygıları barındıran bir olgudur (Kızıltaş, 2016).

Bireylerin bir gruba aidiyet duymalarını ifade eden sosyal ilgi kavramı, toplumsal hayatta sergilenen davranışları kapsaması nedeniyle yetersizlik duygusu ile oldukça yakından ilişkili bir olgu olarak ön plana çıkar. Zira bireysel psikolojinin en önemli katkılarından biri olan bu kavramın temelinde, insanların sahip oldukları yetersizlik duygularını diğer insanlarla giderme ihtiyacı bulunmaktadır (Suna, 2023). Bu yönüyle sosyal ilgi, yetersizlik duygusu ile baş etme konusunda çok önemli bir niteliğe sahiptir. Mesela Adler'e göre üstünlük çabası yolunda nevrotik bir mükemmeliyetçi yaklaşıma sahip olanlar, sosyal ilgiden tamamen yoksun bir biçimde hareket etmektedirler. Zira yetersizlik duygusu ile baş etme ve ideal birey olma sürecinde sağlıklı ve sağlıksız olan yollar vardır ve Adler'e göre bu yollar, sosyal ilgi ile beslenirse bu normal bir üstünlük çabasına, sosyal ilgiden yoksun kalırsa nevrotik bir üstünlük arayışına neden olmaktadır (Şahin, 2020). Dolayısıyla yetersizlik duygusu, sosyal uyum ve sosyal ilgi kavramlarıyla yakın bir ilişki içindedir.

1. 6. İslami Bakış Açısına Göre Yetersizlik Duygusu

İslam dini, Allah'ın sonsuz kudreti ile kullarını desteklediği ve sığınılacak tek limanın Allah olduğu mesajlarıyla bireylere dışsal etmenlere bağlanmamalarını tavsiye etmektedir. Bu durum bir ayette “*Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O’ndan sonra size kim yardım edebilir? Müminler yalnız Allah’a güvensinler*” (Âl-i İmrân/160) şeklinde ifade edilmektedir. Böylece bireylerin kendilerini yetersiz hissettiği durumlarda Allah’a sığınarak güvende hissedebilecekleri bir atmosfer oluşturulmaktadır. Ayrıca Allah, Bakara suresinin 30. ayetinde insanları dünyaya bir halife olarak gönderdiğini ifade ederek onlara bir misyon yüklemekte ve böylece takip edilecek olumlu bir rol model kurarak kendilerini yeterli hissedebilecekleri bir hedef sunmaktadır. Başka bir ayette ise Allah, “*Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz*” (Âl-i İmrân, 139) buyurarak inançlı olan insanların daima Allah katında üstün olacağını ortaya koymakta ve bu şekilde yetersizlik duygusunun gelişimini engelleyici bir destek sunmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de Allah “*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık*” (İsra, 70) ve “*Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yarattık*” (Tin, 4) buyurarak insanların yetersiz bir varlık değil aksine üstün bir varlık olduğunu bildirmektedir. Ona göre acizlik yalnızca Allah katındadır ve bunun dışında insanların kendilerini eksik ve yetersiz hissetmeleri için bir neden yoktur. Bu minvalde Hucurat suresi 11. Ayette insanların birbirleri ile alay etmelerini ve aşağılamalarını kesin bir şekilde kınamakta ve yasaklamaktadır. Bununla birlikte Allah “*Yeryüzünde böbürlenerek yürüme; çünkü sen ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara erişebilirsin*” (İsra, 37) ayetinde olduğu gibi insanların üstünlüklerinin onları kibre sürüklememeleri gerektiğini de ifade etmekte, böylece yetersizlik duygusunun üstünlük kompleksine evrilmesine karşı bir yaklaşım sunmaktadır. Çünkü Kur’an’a göre insan bu dünyaya imtihan için gönderilmiştir (Ankebut, 2; Teğabün, 15; Bakara, 155, Enbiya, 35) ve dünya hayatı sadece bir oyundan, eğlenceden, süs ve gösterişten, mal ve evlatta çoklukta övünmeden ibarettir (Hadid, 20). İnsan için önemli olan dünya imtihanını geçmek ve ancak bu şekilde üstünlüğe kavuşmaktır. Aksi takdirde dünya hayatına dair her şey gelip geçicidir. Dolayısıyla İslami açıdan insanlar dünyaya bu

bakış açısıyla bakarak yetersizlik duygusunu ifrat ve tefritten uzak durarak istendik bir biçimde yönlendirebilir.

Bir hadis-i şerifte “*Allah katında en üstün olanınız takva da ileri olanınızdır. Siyah derili olanın beyaz derili olana, beyaz derili olanın da siyah derili olana bir üstünlüğü yoktur*” (Cem’u'l-Fevâid, 1/510) buyrulmakta ve böylece insanların diğer insanlar karşısında kendilerini yetersiz hissetmelerine karşı ket vurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca İslam’da “*Mü’minler ancak kardeşirler*” (Hucurat, 10) ve “*Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Birbirinizi tanımanız için sizi boy ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır*” (Hucurat, 13) ayetlerinde de belirtildiği gibi tüm inananların kardeş olduğu ve üstünlüğün Allah’tan sakınarak kazanılabileceği genel bir kabul olarak ön plana çıkar. Bu nedenle insanların, kendilerini kardeş olarak gördükleri diğer insanlarla kıyaslamaması ve üstünlüğü sadece Allah katındaki konumu ile kazanmaya çalışmasına katkıda bulunması açısından İslami yaklaşımın yetersizlik duygusuna ilişkin dikkate değer kazanımlar sunduğu görülmektedir.

Hz. Muhammed’in hayatına bakıldığında onun sürekli insanları alçak gönüllülüğe davet etmesi, zengin fakir ayrımı yapmaması, Müslüman olmayanları dışlamaması, kadınlara ve çocuklara nazik davranması, kimsenin sözünü kesmemesi, dinlemeyi bilmesi, başkalarının kusurlarını yüzüne vurmaması, şahsi amaçlar için intikam ve kıskançlık duygularına kapılmaması, kimseyi aşağılamayıp ve alay etmeyip insanları böyle kötü davranışlardan sakındırması gibi ahlaki özelliklerini hem kendi hayatında uyguladığı hem de bu özelliklerle diğer insanlara örnek teşkil ettiği görülmektedir. Bu nedenle onun İslam’ı temsil eden yaşam biçimini, yani sünnetini örnek alan bireylerin yetersizlik duygusu ile kendilerine veya çevrelerine karşı olumsuz davranışlar sergileme ihtimali daha az olacaktır. Bununla birlikte peygamberin sunduğu bu değerlere dikkat eden insanlar yetersizlik duygusunun etkisiyle kendilerini olumlu bir biçimde değerlendirerek daha iyi bir insan ve Müslüman olma çabası içerisine de girebilir. Çünkü Hz. Muhammed Kur’an’ın yaşama aktarılmış bir temsilcisidir. Dolayısıyla Kur’an’ın ve sünnetin bu konuda birbirini destekleyici bir yapıda hareket ederek yetersizlik duygusuna dair önemli kazanımlar sunduğu söylenebilir.

2. Beğenilme Arzusu

Beğenilme arzusu kavramının kökenini aldığı “beğenilmek” kelimesi, TDK sözlüğünde “*Hoşa gitmek, sevmek*” veya “*İyi ve güzel bulunmak*” (TDK, 2023) anlamlarına gelmektedir. Bu kelimedenden türeyen beğenilme arzusu ise “*Bireylerin kendileri hakkındaki algılarını olumluya dönüştürmek, kendilerini iyi hissettirmek, sevgi ve saygı ihtiyaçlarını gidermek için hayatlarının birçok alanında başkalarından olumlu dönüt almaya yönelik duydukları istek*” (Kaşıkara ve Doğan, 2017) olarak tanımlanabilecek bir kavramdır. Bir başka ifadeyle beğenilme arzusu, kişilerin toplum içerisinde kendilerini diğer insanlara kabul ettirme, sevdirmeye, saygı duyulma ve başarılı olma gibi ihtiyaçlarını bünyesinde toplayarak diğer insanların beğenisini kazanma çabası göstermelerine ilişkin bir arzuyu ifade etmektedir (Taylor, 2015)

İnsanlar geçmişten günümüze kadar bilgilerinin artmasıyla birlikte zamanla doğayı daha fazla tanımaya ve bilmeye başlamış; belli bir aşamadan sonra doğanın uçsuz bucaksız gücüne karşın, kendilerinin doğa karşısında oldukça küçük ve aciz olduğunun farkına varmışlardır (Frazer, 2004). Böylece insanlar, birbirlerine duydukları ihtiyacın oluşturduğu örgü ve karşılıklı bağımlılıklar nedeniyle kendilerini doğa karşısında zayıf bir varlık olarak bulmuş ve bunun neticesinde fizyolojik olarak varlıklarını sürdürebilecekleri bir topluma ihtiyaç duymuşlardır. Bunun neticesinde önce doğaları gereği, daha sonra da öğrenme, eğitim ve sosyalleşme ile toplumsal varlıklar hâline gelmişlerdir. Zira insan için ihtiyaçlar var olduğu müddetçe sosyal hayatın sürekliliği devam edecek ve bu süreklilikle yeni ihtiyaçlar ortaya çıkacaktır (Elias, 2004; Özyurt, 2005).

Söz konusu ihtiyaçlar olduğunda Abraham Maslow tarafından ortaya konulan ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi konuya ışık tutacak bir nitelik teşkil etmektedir. Maslow’a göre temel ihtiyaçlar olarak adlandırabilecek fizyolojik, güvenlik, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme olarak sıralanabilecek en az beş ihtiyaç kümesi vardır. Ayrıca o daha sonraki süreçte bu ihtiyaçlara estetik ihtiyaçlar ile bilme ve anlamayı içeren bilişsel ihtiyaçları da dahil etmiştir. Bu ihtiyaçlar, birbirleriyle ilişkilidir ve hiyerarşik bir düzene sahiptir; engellenmeleri gibi bir durum, bireyler tarafından tehdit olarak kabul edilir ve bu da psikopatolojik durumlarla yakın bir ilişkiye sahiptir (Maslow, 1943; Maslow, 1987). Eğer bu sıralamada bireyin fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları iyi şekilde karşılanırsa daha sonra sevgi, şefkat ve aidiyet ihtiyaçları ortaya

çıkacak ve söz konusu hiyerarşi içerisindeki tüm döngü, kendisini bu yeni merkezde tekrarlayacaktır. Böylece kişi, genel olarak insanlarla sevgi dolu ilişkiler kurabilmek için, yani içinde bulunduğu aile ya da grup içerisinde yer bulabilmek için, çok yoğun bir çaba sarf edecektir (Maslow, 1987). İşte tüm bu özellikleriyle Maslow'un hiyerarşisinde "ait olma" ve "sevilme" ihtiyacı, bireylerin kabul edilme ve bir gruba ait olmasına ilişkin nitelikleriyle beğenilme arzusunu temsil eden üçüncü basamak olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaşıkara ve Doğan, 2017). Kısaca insanların bir gruba ait olabilmeye, sevilme ve diğer insanlar tarafından kabul edilmeye dair duydukları ihtiyaçlar beğenilme arzusunun oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

İnsanların fizyolojik ve psikolojik eylemlerinin büyük bir çoğunluğu hayattaki varlığını sürdürme ve bu süreçte kendini gerçekleştirme başarısını sağlayacak koşulları belli sınırlar içerisinde tutma amacı gütmektedir. Bu noktada diğer tüm canlılarda olduğu gibi insanlarda da bu koşullarda meydana gelecek herhangi bir eksikliğe "ihtiyaç", bu eksikliği gidermek için belli bir yönde etkinlik gösterme eğilimine ise "güdü" adı verilmektedir. Bu güdüler, fizyolojik (organik) güdüler ve psikolojik-toplumsal (sosyal) güdüler olarak birbirinden farklı özelliklere sahiptir (Baymur, 2015). Fizyolojik güdüler; açlık, susuzluk, nefes alıp verme, boşaltım yapma, beden ısısını dengede tutma vb. organik ihtiyaçlara hitap etmeleri nedeniyle birincil güdüler veya evrensel güdüler olarak da anılırlar. Psikolojik-sosyal güdüler ise bağlanma ihtiyacı, anlama ihtiyacı, kazanç isteği, bir arada olma ihtiyacı, beğenilme, onaylanma ve itibar ihtiyacı vb. şekillerde açığa çıkarlar (Taylor, 2015). Bu ihtiyaçlardan doğan güdüler doyuma ulaştıktan sonra organizmanın biyolojik ve ruhsal dengesi sağlanmış olur (Aytaç, 2000). Bu açıklamalardan hareketle beğenilme arzusunun sevilme ve kabul edilme gibi gereksinimlerden meydana gelen bir güdü olduğu söylenebilir (Güney, 2015). Dolayısıyla Maslow hiyerarşisinde üçüncü basamak ihtiyaçlar kapsamında gelişen beğenilme arzusu, böylesi bir sürecin içerisinde ve psikolojik-sosyal güdüler arasında kendisini gösteren bir ihtiyacın ürünü olarak açığa çıkmaktadır. Yani ait olma, kabul edilme ve sevilme olguları bireylerde bir ihtiyaç olarak belirlemektedir. Daha sonra da bu ihtiyacın doğurduğu söz konusu eksikliği gidermek üzere belirli bir yönde eyleme geçme gücünü tetikleyen psikolojik ve sosyal güdüler çerçevesinde beğenilme arzusu gibi durumlar açığa çıkmaktadır.

2. 1. Sosyal Etkileşim ve Beğenilme Arzusu

İnsan sosyal çevrede dünyaya gelen bir varlıktır. Bu sebeple hayata adımını attığı andan itibaren fizyolojik olarak gelişimini sağlarken aynı zamanda içinde yer aldığı toplumun bir üyesi hâline gelmek için çaba göstermektedir. Bu bağlamda kişinin yaşamında doğası gereği başkaları ile iletişim kurma ve etkileşim içinde olma gereksinimi önemli bir yer tutmaktadır. Böylece birey, yaşadığı çevrede başka insanları etkilediği gibi kendisi de diğer insanlar tarafından olumlu veya olumsuz anlamda etkilenmektedir. Hatta öyle ki bireyin yaşadığı psikolojik ve sosyal sorunların birçoğunun arkasında kişiler arası etkileşim ve iletişimin rol oynadığı görülmektedir (Bıyık, 2004). İşte bu gibi nedenlerle insanlar, sürekli olarak anne-baba, eş, öğretmen, patron vb. çeşitli toplumsal kimliklerin karşısında izlendiğini ve hatta sınava tabi tutulduğunu düşünerek kendilerini onlara kabul ettirmek ve onlar tarafından beğenilmek isterler. Bu sebeple de içinde bulunulan toplumdan atılma ve dışlanma kaygısı insanların tüm söylem ve edimlerinde yer bulur. Böylece toplumsal onayın veya kabulün zedelenmesine ilişkin bir şey yapıldığında ya da söylendiğinde kişide bir kaygı, suçluluk ve değersizlik duygusu meydana gelir (Arslan, 2018). Bu açıdan yaşadığı çevrede beğenilmemekten ve başkalarının olumsuz değerlendirmelerinden korkan insanlar, korkulan sonuçtan kaçınıldığının bir işareti olarak onların onaylarını isterler (Watson ve Friend, 1969). Bunun sonucunda da diğer insanların kendilerini olumsuz değerlendirebileceği durumlar hakkında önceden belli beklentiler oluşturarak bunları örtbas edebilmek adına çeşitli bahaneler planlayabilirler. Esasında tüm bunların altında bir beğenilme güdüsü yatmaktadır (Çam, Sevimli ve Yerlikaya, 2010; Sırmacı ve diğerleri, 2022).

Bireylerin sosyal ilişkilerinden elde etmiş oldukları olumlu duygular, kendilerinin sosyal alandaki konumlarını görebilmeleri ve olumlu bir ruh hâline sahip olabilmeleri açısından önemlidir (Berber Çelik, 2018). Çünkü sosyal ilişkiler kurulamadığında insanlar yalnızlık ile karşı karşıya kalabilirler. Nitekim beğenilme arzusu düzeyi yüksek olan kişiler, diğer insanlar tarafından beğenilip beğenilmemek ve kabul görüp görmemek kaygısı ile sevgi ve saygı gibi konulardaki olumsuz algılarından dolayı yalnız kalmayı diğer insanlara nazaran daha fazla tercih edebilmektedirler (Bingül ve Çelik, 2021). Çünkü yalnızlık, yaşam boyunca birçok farklı düzey ve derecelerde açığa çıkabilecek bir durumdur ama yalnızlığın en yoğun

şekilde etkilediği insanlar, yargısal değerlendirmelerin oldukça etkin olduğu bu dünyada kişiliklerinin dışlandığından emin olan bireylerdir (Rogers, 1994). Bu açıdan beğenilme arzusunun, sosyal dünyamıza yalnızlık gibi olumsuz şekilde yansiyabilecek potansiyel etkilerinin dikkate alınması gerekmektedir.

2. 2. Sosyal Medya ve Beğenilme Arzusu

Bireylerin kendilerini görünür ve beğenilir kılmaya yönelik kullandıkları yöntemler, resim yapma faaliyeti ile başlayarak zamanla çok büyük bir gelişim göstermiştir. Günümüzde gelinen noktada insanlar, çeşitli sosyal medya uygulamalarıyla kendi yaşantılarını diğer insanlara çok daha kolay ve gelişmiş imkânlarla sunabilmektedirler. Böylece kullanıcılar, yaptıkları paylaşımlarla kendilerini sunmayı ve takipçilerinden geri bildirim almayı oldukça basit bir biçimde yapabilmektedirler. Öyle ki sosyal medyada sadece bir “beğen” tuşunun varlığıyla bile bireylerin günlük yaşam içerisindeki beğenilme arzuları tatmin edilebilir hâle gelmiştir (Şavklı ve Koç, 2023). Çünkü dijital ve yüz yüze iletişim, belirli açılardan önemli ölçüde farklılıklara sahiptir. Örneğin yüz yüze iletişim, daha belirsiz bir biçimde niteliksel ve öznel yorumlamayı içeren bir yapıda olmasına karşın birçok çevrim içi ortam, niceliksel bir tarzda geri bildirim olanağı vermektedir. Bu noktada çoğu sosyal medya aracı; bir görseli, metni ya da bir başka öğeyi beğenme fonksiyonu üzerine inşa edilmiştir ve bireyler, bu sayede diğer insanların onay ve beğenisini bu denli basit ve anlaşılabilir bir şekilde alabilmektedir (Sherman, Payton, Hernandez, Greenfield ve Dapretto, 2016). Bunun sonucunda ise özellikle gençler arasında ilgi odağı olmak amacıyla yapılan paylaşım sayısı sürekli artış göstermektedir. Böylece çoğunlukla beğenilme arzusu ile kendisini bir nesne gibi gözler önüne seren birey, aynı zamanda diğerlerinin nesne olarak sundukları hayatlarını bu mecralar vasıtasıyla gözlemleyebilmektedir (Bostancı, 2019; Gürsu ve Musara, 2021; Gürsu ve Özçelik, 2022). Nitekim Kahraman (2021), yapmış olduğu araştırmada üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarının beğenilme arzusu ile pozitif yönde bir ilişkisi olduğunu tespit etmiş ve bireylerin sosyal medya kullanımının amaçları arasında beğenilme arzularının karşılanmasının da olduğunu ifade etmiştir.

Uyanık (2013)’a göre bireylerin sosyal medyaya yönelmesindeki asıl neden, beğenilme arzusuna ilişkin bir bilinçaltı temele dayanmaktadır. Ona göre insanlar, sırf beğenilmek ve takdir edilmek adına sosyal medyaya uzanan bir yolla “izlenmek”

isteyerek bilinçaltındaki çocuğa hitap etmektedirler. Buna göre söz gelimi, bir insanın okuduğu bir kitabı diğer insanların görmesi için paylaşmasının bile entelektüel insan algısı yaratmak gibi bir amaçla diğerleri tarafından beğenilme ve takdir görme ihtiyacına hizmet ettiği düşünülebilir. Nitekim günümüzde sosyal ağların yaygınlık göstermesiyle birlikte bireylerin kendilerini sunmayı bu şekilde idealize etmeleri, çok daha belirgin bir biçimde teşvik edilir hâle gelmiştir. Böylece beğenilme istekleri ve diğer insanlar üzerinde bırakacakları ilk izlenimin olumlu yönde olmasına ilişkin çabaları, birer benlik sunumu hâlinde incelenebilecek bir durum olarak gün yüzüne çıkmıştır. Çünkü insanlar, beğenilme arzusu adına daima daha iyi ve üstün olan yönlerini ön plana çıkartmayı tercih ederler. Ancak sosyal alanlarda kabul edilme duygusu, bir süre sonra bireyler arasında artan bir rekabet alanı hâline gelebilmektedir. Bunun temel nedeni ise çevredeki insanların seçimlerde bulunmasıdır. Zira bazı bireyler, arzu edilen belli niteliklere sahip gibi görüldüğü için diğerlerine göre daha fazla takip edilip beğenilecektir. Bu nedenle rekabetin, başkalarının kalplerinde ve zihinlerinde değerli bir yer kazanmak olduğu anlayışını doğuran sosyal medya gibi çeşitli sosyal alanlar, bir süre sonra oldukça güçlü rekabetçi ortamlar yaratabilmektedir. Böylece söz konusu olan bu rekabet, beğeni toplayabilmek adına sosyal medyaya yönelmemizde başlıca bir faktör hâline gelebilmektedir. Ancak beğenilme amacıyla sosyal medya gibi alanlarda hep iyi ve olumlu yönlerin ön plana çıkartılarak sunulma çabası, kimi zaman yetersizlik duygusu gibi psikolojik sorunlara da yol açabilmektedir (Atar ve Gürsoy Ulusoy, 2020; Gilbert, Mcewan, Bellew, Mills ve Gale, 2008).

2. 3. Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Beğenilme Arzusu

Bireyler, olumsuz değerlendirilme korkusu yaşadıklarında başka insanların kendilerine yönelik değerlendirme ve eleştirilerine dair yüksek düzeyde bir kaygı yaşarlar. Yani diğer insanların kendileri hakkındaki düşüncelerini çok fazla önemserler (Çetinkaya Yıldız ve Toprak, 2016). Bu nedenle bazı zamanlarda sırf çevrelerinden bekledikleri tepkiyi alabilecek bir izlenim oluşturabilmek için dikkatlice hesaplanmış faaliyetlerde bulunarak kendilerini planlanmış bir biçimde sunabilmektedirler. Kimi zaman ise bu davranışı farkına varmaksızın sürdürürler (Goffman, 2014). Çünkü insanlar, arzu ettikleri hedeflerine ulaşabilmek ve yaşam kalitesini en iyi hâle getirebilmek için sürekli bir mücadele hâlindeyler ve bu amaçla

çevrelerindeki insanlardan daha üstün bir seviyede olma gayesi ve beğenilme arzusu içerisindeyler. Böylece sürekli olarak bu arzularıyla ilişkili olan beklentiler geliştirerek çeşitli hayaller kurarlar. Eğer burada bireyin hayallerini yıkan veya engelleyen etkenler varsa bireyin, bunlar karşısında savunma mekanizmaları açısından tepkisel bir tutum göstermesi muhtemel bir durum hâline gelmektedir (Dere ve Türen, 2020). Nitekim sadece öfke duygusunun temeline bakıldığında dahi bireylerin diğer bireylere karşı hissettiği onaylanma ihtiyacı ve beğenilme arzusu gibi etkenlerin öfkelenmeye sebep olduğu görülmektedir (Gökmen ve Kuru, 2021; Özer, 1989). Yahut daha çok süpergonun baskın olduğu kişilikler, toplum tarafından kabul görmeme ve dışlanma korkusu nedeniyle ya da takdir edilmek ve beğenilmek arzusu ile akıl dışı biçimde sorgulanmayan davranışlar ortaya koyabilmektedirler (Çakır, 2019; Geçtan, 1998). Dolayısıyla beğenilme arzusu, çevredeki insanlar tarafından beğenilmemek veya olumsuz değerlendirilmekten kaçınmak adına çok yönlü şekilde birbirinden farklı davranışlar sergileyerek kazanılmaya çalışılan bir çaba olarak değerlendirilebilir.

İnsanların yetersizliklerinin olması veya kendilerini belli alanlarda eksik görmesi gayet normal bir durumdur. Ancak bu noktada söz konusu yetersizlik ve eksikliklere ilişkin bir olumsuz değerlendirilme korkusunun yaşanması, kişilerde bu durumu telafi etmek adına güçlü bir beğenilme arzusu oluşturabilir. Böylece bireyler, yetersizlik ve eksikliklerini abartılı hareketlerle veya saklayıcı bir tutum ile telafi etmeye çabalayabilir. Sonuçta beğenilme arzusu, yetersizlik duygusu ile bağlantılı bir biçimde gündelik hayatımızı yönlendirmemizde önemli bir etken olarak kendisini gösterebilecektir.

2. 4. Görünüm Kaygısı ve Beğenilme Arzusu

Toplumda çoğu insan için çevrelerindeki kişilerin oluşturduğu ilk izlenimler oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü insanlar hem kendi görünüşleri hem de etraflarındaki kişilerin görünüşleri ile ilgili sürekli yargılanır ve bazı yargılarda bulunurlar. Bundan dolayı bireyler, çevrelerindeki diğer insanlarda etkili bir izlenim oluşturmak ve daha çekici görünmek için çaba gösterirler. Bu bakımdan bireylerin kendilerine yönelik görünüş kaygıları, diğer insanlar üzerinde ne derece etkili olduklarını anlamaları için önemli hâle gelmektedir. Süreç içerisinde birbirinden farklı kişiliklere sahip olan bireylerin görünüşe ilişkin verdikleri anlam ve değerlendirmeler

içinde bulunulan kültüre ve zamana göre değişkenlik gösterse de görünüşe ilişkin oluşan bu anlam, insan için daima önemini korumaktadır (Smith, 2007; Telli ve Ünal Zafer, 2016; Yousefi, Hassani ve Shokri, 2009). Elbette bu anlam ve önemin altındaki beğenilme arzusunun yönlendirici gücü, azımsamayacak bir etki boyutuna sahiptir.

Günümüzde yaşayan toplumların nezdinde insan bedeni bir anlamda bireylerin gösteri aracı hâline gelmiştir. Beden, sanki nesne gibi bir gösterge vasıtası hâline gelmekte ve böylece kusursuzluk iddiasıyla yeniden üretilmeye çalışılmaktadır. Kişiler, içerisinde buldukları sosyal konumu güçlendirme ve sosyal statülerini arttırabilme arayışlarını bedenleri üzerinde yaptıkları değişimlerle göstermeye çalışmaktadırlar. Çünkü yapılan bu değişimlerin, bireyin toplum içerisindeki değerini arttırarak fark edilmesini ve beğenilmesini sağlayacağı düşünülmektedir (Baran ve Sevim, 2022). Nitekim uzmanlar da sosyal ve kültürel çevrenin insanların bedenlerine ilişkin düşüncelerini etkilediğini, bireylerin bedenlerini sırf bu beklentilerle, beğeni ve onay ihtiyacı için biçimlendirmek istediklerini ifade etmektedir. Yani uzmanlara göre bedenini estetik biçimde şekillendiren bireyler, diğerleri tarafından beğenilme ve onaylanma arzusu ile hareket etmekte ve bu düşünce onları mutlu etmektedir (Alptekin ve Delibaş, 2021). Bu açıdan günümüzde gücü hatırı sayılır bir boyuta ulaşan estetik ve kozmetik sektörü bağlamında, beğenilme arzusunun bedene yapılan müdahalelerin perde arkasındaki etki boyutu dikkate değer bir öneme sahiptir.

2. 5. İslami Bakış Açısına Göre Beğenilme Arzusu

Allah, Kur'an-ı Kerim'de insanları en güzel şekilde yarattığını ifade etmektedir (Tin, 4; Secde, 7). Buna rağmen insanların hâlâ gösteriş ve beğenilme arzusu adına faaliyetlerde bulunmalarını ise kınamaktadır. Nitekim "*Mallarını insanlara gösteriş için sarfedip, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanları da Allah sevmez*" (Nisa, 38) ve "*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın*" (Bakara, 264) gibi ayetler bu duruma örnek gösterilebilir. Dolayısıyla İslami açıdan insanların zaten yaratılış itibarıyla beğenilir olduklarının ifade edildiği, bu nedenle artık kendilerini ve mallarını beğeni arzusu adına heba etmemelerinin teşvik edildiği görülmektedir.

İslami öğretilerde insanların kendilerini beğenerek hareket etmeleri ve böbürlenmeleri tamamen uygunsuz bir hareket olarak kabul edilmektedir. Bu konuda

Allah, “Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez” (Nisa, 36) ve “Allah kendini beğenen, böbürlenene hiç kimseyi sevmez” (Hadid, 23) şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır. Ayrıca hadis-i şeriflerde de bu ayetlere paralel ifadelerin olduğu görülmektedir. Söz gelimi “İnsan kibirlenerek ve kendini beğenerek zalimler grubuna dahil edilir. Sonuçta zalimlerin başına gelen onun da başına gelir” (Tirmizî, Birr, 61) ve “Bir adam kıymetli ve gösterişli bir elbiseyle kendini beğenmiş bir halde kasıla kasıla yürürse Allah onu ansızın yerle bir eder ve o kişi kıyamete kadar debelenerek yerin dibine batmaya devam eder” şeklindeki hadisler bu tarz açıklamalara örnek teşkil etmektedir. Bu bakımdan İslam dininin öğretileri incelendiğinde beğenilme arzusunun hoş görülmediği ve insanların bu tarz arzularından uzaklaşması gerektiği güçlü bir şekilde ortaya konulmaktadır.

3. Din ve Dindarlık

3. 1. Din

3. 1. 1. Dinin Kelime Anlamı

Tanımsal açıdan çok zengin bir niceliğe olan din kavramı TDK sözlüğüne göre “İnanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü; kült” (TDK, 2023) olarak ifade edilen bir kavram iken APA sözlüğüne göre “Tipik olarak her şeye gücü yeten bir Tanrı’ya ve Tanrı’lara tapınma çerçevesinde düzenlenen, dua ve meditasyon gibi toplu ritüellere katılım göstermek gibi davranışları içeren bir manevi inançlar, uygulamalar ya da inanç ve uygulama bütününi içeren bir sistem” (APA, 2023) olarak ifade edilmektedir.

Sözlükler incelendiğinde Türkçe formundaki “din” kelimesinin dilimize hüküm, örf, adet, ceza ve karşılık, hesap, mükâfat, itaat, şeriat, millet, hüküm ve ferman, saltanat ve mülkiyet gibi anlamlarıyla Arapçadan geçmiş bir kavram olduğu ifade edilmektedir. Batı dillerinde ise din kelimesine karşılık olarak kullanılan “religion” kelimesinin, esasında Latince’den gelmekte olup anlam olarak “tekrar tekrar okumak”, “bir şeyi vazife edinmek” ve “insanları Tanrı’ya bağlayan bağ” anlamlarını ifade ettiği görülmektedir. Ancak genel kapsamda bakıldığında din kavramının genellikle boyun eğme, bağlanma ve itaat etme gibi anlamlar yüklenen, insanın üst varlıkla olan ilişkisini açıklayan bir kavram olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Keyifli, 2013; Tümer, 1994; Tümer ve Küçük, 1993).

3. 1. 2. Dinin Tanımı Problemi

İnsanlar var olduğu günden beri kutsal olduğuna inanılan metafizik alanla insan ilişkisini kuran din, tarihin her döneminde birey ve toplum için oldukça önemli bir unsur olmuş ama tüm bu tarihsel geçmişe rağmen dinin ortak bir tanımı yapılamamıştır (Köse ve Ayten, 2019). Bu açıdan tanım itibarıyla din kelimesine ilişkin olarak yapılan açıklamalar, daima çok geniş bir çerçeveye sahip olmuş ve bu yönüyle dinin tanımı konusunda geçmişten günümüze değin süren bir tanım karmaşası var olagelmıştır. Bu nedenle ilgili literatür içerisinde dinin “özel” ve “işlevsel” tanımlamalarının yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlarla din kavramı, çoğunlukla bireysel veya toplumsal perspektiften hareket edilerek tanımlanmaya çalışılmaktadır. Zira klasik anlamda tüm dinler, bir inanç-akide ve uygulamamuamelat şeklinde iki ana kategori üzerine oturmuştur ve dinin bireysel (inanç) boyutunu önceleyen özel tanımlar ile toplumsal (uygulama) boyutunu önceleyen işlevsel tanımlar da söz konusu bu ayırmadan yola çıkılarak ortaya koyulmuştur. Bu bakımdan özel tanımlar, genel olarak dinin özü ve içeriği ile ilgili karakterini ortaya koyan bir yapıya sahiptir ve bu öz, genelde duyularımız vasıtasıyla tecrübe edemeyip zihnimizle idrak edemeyeceğimiz olağanüstü fenomenlere ilişkin bir inanç yapısına dayanmaktadır. İşlevsel tanımlar ise daha çok dinin bireylere veya topluma ilişkin sağladığı yararları odaklanarak dinin faydacı yönünü tasvir eder. Kısacası özel tanımlar dinin ne olduğunu anlatırken işlevsel tanımlar ne yaptığını anlatır. Ancak bu iki tanım biçimi tek yönlüdür ve ikisi arasında dışlayıcı kesin sınırlar vardır. Bu nedenle günümüzde hâlâ tartışılmaya devam eden dinin tanımı meselesinde duruma bir netlik kazandırmak adına “politetik (çoğulcu/çok yönlü)” görüşü adı verilen, kapsayıcı bir tanımlama ile bu iki açıklama biçimini birleştirme çabaları söz konusudur. Çok yönlü ve kapsayıcı olan bu tanımlama biçimi, bir sistemin tanımını yapmaktan ziyade o sistemin bir din olup olmadığına ilişkin kriter belirlemeye yönelik bir yapıya sahiptir. Böylece neyin dinî olup olmadığı hakkında hüküm verilebilir. Ancak bu görüşün en büyük eksiği; komünizm, ırkçılık veya insanlık dini gibi ideolojik-seküler oluşumların da dinî bir yapı olarak görülmesini kabul etmesidir (Çilingir, 2014; Furseth ve Repstad, 2006; Kurt, 2008).

Yaparel (1987), dinin tanımları arasında meydana gelen farklılaşmaların, dinin mahiyetinden ziyade onun bütünü oluşturduğu çeşitli boyutlarından bazılarının daha

çok önemsenmesine bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Buna göre böyle bir karmaşaya, tanımlama yaparken dinin belli boyutlarına daha fazla odaklanmanın yol açtığı düşünülebilir. Ayrıca yapılan her din tanımı, bireysel farklılıklar içermekle birlikte mevcut paradigma ve kuramsal yapı dâhilinde bireyler tarafından dine hangi açıdan yaklaşıldığı noktasında da farklılık gösterebilir. Nitekim sosyal bilimler içerisinde birçok psikolog, antropolog, sosyolog vs. çeşitli gerekçelerle kendi bakış açılarından yola çıkarak dine dair muhtelif tanımlar yapmaktadırlar. Bu bakımdan araştırmacı sayısınca din tanımı yapıldığını söylemek de mümkündür (Yapıcı, 2021). Bu açıdan dinin tanımlanmasındaki zorluğun iki temel nedeni olduğu söylenebilir: İlk olarak ifade edildiği gibi dini tanımlayanların din olgusunu kendi kişisel anlayışları ve eğilimlerine göre yorumlama sınırlılığıdır. Zira burada daha çok dinin belli bir işlevinin ya da boyutunun merkeze alınması suretiyle bütün bir dinî gerçekliğin belli bir noktaya indirgenmesiyle kavramsallaştırma yoluna gidilmesi söz konusu olmaktadır. İkinci olarak dinin çok yönlü ve çok boyutlu bir gerçeklik olarak basit anlamda hiçbir unsura indirgenmeye imkân tanımamasıdır. Zira din; insanların kişisel ve sosyal hayatının her boyutunda bulunabilen yapısıyla bir duygu, düşünce, davranış ve ilişki kurma biçimi olarak hayatın her boyutunda yer alan bir kapsama sahiptir. Bu nedenle dinin tüm boyutlarıyla tek bir tanım dâhilinde ortaya konulması oldukça zor bir durumdur (Hökelekli, 2017; Pargament, 1992).

3. 1. 3. Dinin Öznel ve Nesnel Yönü

Dinin bir tarafı; kurallar, emirler, tavsiyeler, yasak ve sakınmalardan ibaret yapısıyla insanı aşan (transcendence) yönünü teşkil ederken diğer tarafı da dinî esasların bireylere intikal eden yönünü ifade eder. Yani dinin bir yönü, insanın yaşadığı toplum içerisinde hazır olarak bulduğu ve kutsal varlığa dayanan ilahi bir yönü ifade eder. Bu ilahi yön, dine inanan insanların hayatına intikal etmek suretiyle onların davranışlarında belli noktalarda kendini açığa çıkarır ki bu da dinin insani yönünü oluşturmaktadır (Peker, 2020).

Din, mevcudiyeti bakımından insan hayatında hem nesnel bir gerçeklik olarak hem de öznel bir gerçeklik olarak mevcudiyetini koruyan bir yapıya sahiptir. Bu açıdan ilk olarak din; dinî topluluk, dinî gelenek, dinî kurum, din dili, dinî şahıslar, dinî nesnelere, dinî törenler, dinî zaman ve mekânlar gibi birçok faktörü bünyesinde

taşıyarak nesnel anlamda bütünlüğünü sağlayan bir yapıdır. Yani dinin tüm bu unsurları, birbirini tamamlayıp anlamlı bir bütün oluşturarak onun gündelik hayattaki nesnel varlığını meydana getirir. Diğer taraftan belli ortamlarda dinin çeşitli sembolleriyle karşı karşıya kalan bireylerde, oluşan etkileşimlerden meydana gelen sonuçlar ise dinin öznel tarafını oluşturmaktadır. Bu bakımdan din, aynı zamanda, dinî inançlar, dinî tutumlar, dinî tasavvurlar, dinî duygu ve heyecanlar, dinî sözler ve ifadeler, dinî uygulama, dinî eylem ve etkinlikler bağlamında öznel bir gerçeklik olarak da hayatın içerisinde yer bulmaktadır (Hökelekli, 2017).

3. 2. Dindarlık

3. 2. 1. Dindarlığın Kelime Anlamı ve Tanımı

Dindar kelimesi TDK sözlüğünde “*Din inancı güçlü, din kurallarına bağlı, dinin emirlerini yerine getiren (kimse)*” (TDK, 2023) anlamıyla karşılık bulmaktadır. Ancak tıpkı dinin tanımlanmasında olduğu gibi dindarlığın tanımlanmasında da birçok zorluk söz konusudur. Din, genel kapsamda insanların hayatını şekillendiren bir ilkeler sistemi olarak inanca yönelik bir gerçekliği ifade etmekte iken dindarlık, dinin getirmiş olduğu ilkelerin hem bireysel hem de toplumsal yaşantıya aktarılmış hâlini ifade eder. Dolayısıyla dindarlık kavramında dinî inançların çeşitli tutum ve davranışlar vasıtasıyla kişinin gündelik hayatına etki etmesi söz konusudur. Tüm bu özellikleriyle dindarlık, bireylerin bilgi, duygu ve davranışsal yönlerini kapsayan, çok boyutlu bir yapıya sahip bir kavram olarak ön plana çıkar. Her din, kendi bünyesindeki inanç ve ibadet yapısına göre farklı dindarlık biçimleri oluşturmaktadır ve bu noktada herhangi bir dine mensup olan her inançlı birey, inandığı dini algılayıp bir yaşantı unsuru hâline getirirken belli açılardan farklılıklar göstermektedir. Bu bakımdan dindarlığın din kavramından en önemli farklılığı, dinamik bir süreci ifade etmesidir. Dindarlık biçimleri ise genel olarak kişiden kişiye, içinde bulunulan kültüre ve söz konusu dinin temel ilkelerine göre farklılık gösterebilir. Zira bu unsurlar, hem bireylerin dini yaşama şekillerine hem de dini yaşamadaki yoğunluk düzeylerine etki edebilecek bir güce sahiptir (Köse ve Ayten, 2019). Netice itibarıyla tüm bu özellikleri ile birlikte dindarlık, “*Bir dine inanmak, inanç ve pratik uygulamalara dönük bilgilere sahip olmak, bunları içselleştirerek kişiliğin bir parçası haline getirerek tecrübe etmek, yaşam felsefesinin oluşturulmasında dini merkeze oturtmak ve tercihleri bu*

doğrultuda şekillendirerek oluşan oryantasyon sürecidir” (Apaydın, 2016) şeklinde tanımlanabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkar.

İnsanlar, dünyaya gelişleriyle birlikte kendilerini ilk olarak mevcut bir gelenek ve kültürün içinde bulmaktadır. Birey, gelişim süreci boyunca bu ortamda başta ailesi olmak üzere çevresinde bulunan insanlardan dinî bilgiler öğrenir; dinî nesnelere ve mekânları gözlemler, çeşitli dinî sözler ve telkinlere maruz kalır; birçok dindar insanla iletişim kurar; insanların uyguladıkları ibadetleri müşahede eder ve bunlara farklı ölçülerde katılım gösterir. Böylece bireyin zamanla tüm bu dinî söylem ve faaliyetleri bizatihi kendisinin yerine getirmeye başladığı görülür. İşte tam olarak bu aşamada kişisel anlamda “dindarlık” adı verilen yaşantı açığa çıkmaya başlar. Bu açıdan bakıldığında dindarlığı, ikinci bir ifadeyle “*Belli bir dinin inanç ve öğretilerinin muayyen bir zaman ve şartlar dahilinde belirli bir şahıs, grup veya topluluk tarafından yaşanması*” olarak ifade etmek de mümkündür (Hökelekli, 2017).

3. 2. 2. Dindarlık ve Maneviyat Ayrımı

Dindarlık ve maneviyat kavramlarının her ikisinin de şu ana kadar içeriğine ve sınırlarına ilişkin bir uzlaşma sağlandığı söylenemez. Ancak bu kavramlar, çoğu kez birbirine yakın bir anlamda değerlendirilerek karıştırılmasına karşın aralarında önemli farklılıklar mevcuttur. Zira dindarlık, daha çok belirli bir dinî gelenek içindeki insanların hâlihazırda gerçekleştirdikleri gözlemlenen davranışlarıyla ilgili iken maneviyat kavramı, daha ziyade kişinin gözlem dışında kalan yaşantılarını da ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkar (Yapıcı, 2021).

Dindarlık kavramı genel olarak daha önceden tanımlanmış davranışlar, uygulama ve tutumlarla ifade edilir ama dindarlığın aksine maneviyatta önceden tanımlanmış ve belirlenmiş davranış ve pratikler olmak zorunda değildir. Böyle bir ayrıma göre insanların, kendilerini manevi birisi gibi görebilmelerine karşın mutlak bir şekilde dindar olmayabilecekleri gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dindarlık kavramı, kendisine farklı anlamların yüklenebildiği bir kavram olması yönüyle de ayırıcı bir yöne sahiptir. Söz gelimi mensubu olduğu dinin hiçbir ibadetini yerine getirmeyen ama sırf Tanrı’ya olan inancı dolayısıyla veya Tanrı ile arasında var olduğuna inandığı bir özel bağ nedeniyle kendisini dindar olarak görebilen insanlar olabildiği gibi, tam tersine çok ibadet yapmasına karşın en basit bir vesvesede dahi

kendisinin Tanrı'dan uzaklaştığını düşünen insanlar da var olabilmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre işin manevi boyutu gibi kapsamlı bir çerçeve dikkate alındığında bir ateistin bile çeşitli mistik eğilimlere ve manevi duygulara sahip olması söz konusu olabilmektedir. Zira kişinin, dini olmamasına rağmen manevi duygularının olması gayet mümkündür. Bu bakımdan maneviyat kavramının dindarlık kavramına göre çok daha geniş bir kapsama sahip olduğu söylenebilir (Horozcu, 2010; Tiliouine, Cummins ve Davern, 2009).

3. 2. 3. Bireysel Dindarlık ve Kurumsal Dindarlık Ayrımı

İnsanlık, gelişim süreci boyunca özellikle son iki yüzyıldır edindiği tecrübe ile modernizmin getirdiği çeşitli etkilere bağlı olarak diğer birçok noktada olduğu gibi dindarlık ile ilgili algı ve yaklaşımlarında da dikkate değer değişimler yaşamış ve bu durum, sosyal hayatta meydana gelen değişimlere yönelik yeni kavramsallaştırmaların yapılması ile sonuçlanmıştır. Bu kavramsallaştırmalardan son dönemlerde çok sık şekilde gündeme gelenlerden birisi de “öznel-bireysel dindarlık” kavramıdır. Bu kavram, bireyin kurumsal dindarlardan, yani geleneksel anlamdaki dinî kurum, otorite ve öğretilerden uzaklaşarak, inancını kendi şahsi dünyasında yaşayarak, genel anlamda temel inanç esaslarına ve mevcut metinlere bağlı kalarak hareket etmesini ifade etmektedir (Meydan ve Aydın, 2020).

Günümüze kadar ilerleyen süreçte özellikle sekülerleşme ile çok daha yoğun bir biçimde kendisini açığa çıkaran öznel-bireysel dindarlık eğilimi, bilhassa geleneksel kapsamdaki ana kurumsal boyutlarda varlık göstermek suretiyle mevcut dinî sistemlerin varlık ve öneminin ortadan kaldırılmasına ilişkin dikkate değer bir etki alanının oluşumuna yol açmaktadır. Nitekim bu yöndeki kutsal alana ilişkin tercihlerdeki bireyselleşme çabaları, bilhassa Batı dünyasında (özellikle Avrupa'da) oldukça önemli derecede güç kazanmış görünmektedir (Alici, 2018)

3. 2. 4. Dindarlığın Boyutları

Dindarlık kavramı, tanımsal açıdan kesin bir belirginliğe sahip olmamakla birlikte Glock (1962) tarafından inanç boyutu, ibadet boyutu, bilgi boyutu, duygu boyutu ve etki boyutu olmak üzere beş ayrı boyut üzerinden değerlendirilmiştir.

Dindarlığın inanç boyutu, dindar bireylerin inanması gereken tüm inançları kabul edip bunlara inanmasını ifade eder. Zira bireylerin yaşamları boyunca dinin

esaslarına uyabilmeleri, bu inanç unsurları vasıtasıyla sağlanabilmektedir. Ancak bu inançlar, farklı dinler arasında değişkenlik gösterebildiği gibi aynı dine mensup kişi ve topluluklar arasında da farklılık gösterebilmektedir (Glock, 1962).

Dinî inanç söz konusu olduğunda ilk odak noktası, insanların eylemlerinin anlamından ziyade insanların ne yaptıklarına ilişkin olmuştur. Çünkü insanların dinî fiillere katılım sağlamaları, dindeki çeşitli anlam ve açıklamaların bilgisiyle hareket ederek farklı dinî katılım ve deneyimleri izah etmeye dair ilk adımı meydana getirir. Bu açıdan ibadet boyutu, dine inanan kimselerin inandıkları dinin esaslarına göre davranarak ibadete (namaz, oruç, dua vb.) katılım göstermelerini ve dinin gereği olan bu aktivitelere devamlılık göstermelerini ifade etmektedir (Glock, 1962).

Bilgi boyutu, dindar kişinin mensup olduğu din ile ilgili konularda bilgi sahibi olmasını ifade eder. Çünkü tüm dinlerde ortak bir anlayış olarak dindar kişinin inancı hakkında bilgilendirileceği beklentisi vardır. Bununla birlikte farklı dinler arasında, değer verilen bilgi türü açısından önemli farklılıklar vardır (Glock, 1962).

Dinlerin insanlar için uygun gördüğü ve bireyler tarafından fiili olarak tecrübe edilen duygular; alçak gönüllülükten mutluluğa, ruhun huzur duymasından ilahi varlık ile tutkulu bir birliktelik duygusuna kadar çok geniş bir çerçevede deneyim oluşturabilecek bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan duygu boyutu, dindar insanların mensubu olduğu din ile etkileşim kurması sonucunda oluşan duygusal unsurları ifade etmektedir (Glock, 1962).

Bir din, toplumsal yapı ile ne denli bütünleşik bir ilişki içerisinde olursa insanların gündelik hayatlarındaki davranışlarının dinî gerekliliklerle birlikte tanımlanması da o kadar kolay hâle gelir. Neticede bir insanın dindarlığı, ne tarz davranışlar sergileyeceğine dair beklentiler oluşmasına yer açarak onun hem bazı davranış biçimlerinden uzak durmasını hem de gereklilik arz eden bazı davranışlara aktif biçimde katılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle etki boyutu, bireyin dindarlığın diğer boyutlarını dünyadaki yaşantısında ne kadar pratiğe döktüğüyle ilgili bir boyuttur. Dinin pratik davranışlar üzerindeki söz konusu bu etkileri, bazı dinlerde oldukça açık bir şekilde, bazı dinlerde ise çok daha soyut bir biçimde ifade edilmiştir (Glock, 1962).

3. 2. 5. Dindarlığın Yönelimleri

W. Allport, dindarlığı yönelimleri bakımından ilk defa iki temel tip olarak ele almış; bu ayrımı ise dış güdümlü (extrinsic) dindarlık” ve “iç güdümlü (intrinsic) dindarlık” kavramları üzerinden yapmıştır.

Dış güdümlü dindarlık, adından da anlaşılacağı gibi dışsal değerler üzerine inşa edilen bir dinî yönelimi ifade eder. Bu noktada söz konusu dışsal değerler, daima faydacı ve araçsal bir fonksiyona sahiptir. Bu nedenle dış güdümlü dindarlığa sahip kişiler, dini kendi emelleri için kullanmaya oldukça meyillidirler. Söz gelimi bu kişiler, dini kendileri için bir güvenlik sağlamak, statü elde etmek ve teselli bulmak gibi noktalarda yararlı bulsa da bu kişilerin benimsemiş oldukları inanç, güçlü bir şekilde tutulmamakta ve daha çok birincil ihtiyaçlarına cevap verecek bir biçimde, belirgin bir seçici yaklaşımla şekillendirilmektedir. Dolayısıyla teolojik açıdan dindarlıklarını dışsal bir yönelimle sürdüren bu kimseler, Tanrı’ya dönük tutumlarını kendilerinden uzaklaşmayan bir yaklaşımla sürdürürler (Allport ve Ross, 1967).

İç güdümlü dindarlar, ana motivasyonlarını dinde bulan kişilerdir. Bu kimseler için öteki ihtiyaçları ne denli güçlü olursa olsun söz konusu bu ihtiyaçlar, dine göre daima daha az öneme sahiptir ve mümkün olduğunca dinî inançlarla uyumlu hâle getirilmektedirler. Bu bakımdan iç güdümlü dindarlar, inançlarını olabildiğince içselleştirmeye çabalarak bu inancı tam olarak takip etmeye çalışırlar. Dolayısıyla da dinî hayatlarını içselleştirerek sürdürebilmek adına sürekli bir çaba içindedirler (Allport ve Ross, 1967).

4. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi

4. 1. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu İlişkisi

İnsanların, kişiliğin en önemli unsurlarından birisi olan benliklerini beğenip benimsemesi neticesinde bir benlik saygısı oluşur. Benlik saygısı, kişinin kendini değerlendirmesinin sonucu olarak ulaştığı benlik algısını onaylamasından doğan beğeni durumunu ifade eder (Yörükoğlu, 1990). İşte bu noktada çevrenin bireyin beğenisi üzerinde oldukça etkili bir gücü vardır. Zira insanın çevresinden tamamen bağımsız olması mümkün olmadığı gibi bu arzu edilecek bir durum da değildir. Başka insanların yakınlığı, desteği ve beğenisi; varoluşu itibarıyla insana anlam katan en önemli yaşam desteği kaynaklarından (Geçtan, 1997). Çünkü esas itibarıyla

insanların davranışlarının en önemli itici güçlerinden birisi “beğenilme” olgusudur. İnsanlar, diğer insanlar tarafından beğenilmedikleri takdirde kendilerini değersiz hissederek hayata daha karamsar ve kötümser bakmaya başlayabilirler. Bu anlamda sırf kendilerini diğer insanlara beğendirebilmek için giyim kuşam ve konuşmalarında aşırıya kaçan abartılı hareketlerde bulunabilmektedirler. Nitekim bu durum, bazı bireylerde belirgin bir aşağılık duygusuna yol açmakta ve kişi, yaşadığı bu yetersizlik duygusu nedeniyle özsel bir muhasebe ile kendisini yeniden değerlendirme ihtiyacı duyabilmekte yahut kendini olumsuz bir biçimde yargılayabilmektedir (Güney, 2015). Dolayısıyla beğenilme arzusu içerisinde olan bireyler, bu isteğin karşılanamadığını düşündüklerinde yetersizlik duygusu ile karşı karşıya kalabilmektedirler.

Dışsal olarak onaylanmak, beğenilmek ve üstünlük kazanmak, kişinin psikolojik açıdan kendisini güçlü hissetmesini sağlar (Horney, 2014). Bu nedenle kişinin çevresindeki insanlar tarafından beğenilmesi ve övülmesi, kendisinde yeterlilik hissinin oluşumuna yardımcı olur. Ancak tam aksine çevresindeki insanlar tarafından beğenilmemesi, küçümsenmesi ve itibar görmemesi sonucunda kapıldığı yetersizlik duygusu ise bireyin kendisini eksik, yetersiz ve zayıf görmesine neden olur. Zira her insanda potansiyel bir beğenilme arzusu vardır ve özellikle aşağılık kompleksine yakalanan kişilerde bu durum çok daha baskın bir şekilde hissedilir. Bu kişilerde sıklıkla, söz konusu karmaşanın ağır baskısından kurtulmak için sosyal çevreleri tarafından beğenilmek ve itibar görmek adına çeşitli dikkat çekici davranışlara şahit olunur. Özellikle de önemli gördükleri kişiler tarafından beğenilmek uğrunda yoğun bir çaba içerisine girerler (Açıkyol, 2023; Courberive, 1965).

Netice itibarıyla beğenilme arzusu taşıyan bireyler, çevrelerinden bekledikleri beğeniye görmediklerini düşündüklerinde ait olma, kabul edilme ve sevilme ihtiyaçlarının doyurulamaması neticesinde yetersizlik duygusu yaşayabilir; yetersizlik duygusuna sahip olan bireyler de beğenilmeme kaygısıyla sürekli bir beğenilme arzusu içerisinde olabilirler. Bu nedenle de yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında bu süreci besleyecek biçimde etkin bir ilişki olduğu düşünülebilir.

4. 2. Yetersizlik Duygusu ve Dindarlık İlişkisi

Yetersizlik duygusu ve dindarlık arasındaki ilişki Alfred Adler tarafından detaylarıyla ele alınmış bir konudur. Zira Tanrı fikri, insanlığın nezdindeki ehemmiyetiyle birlikte bireysel psikoloji için oldukça anlaşılır bir kavramdır. Adler’e

göre insan, sürekli üstünlük için çaba gösteren bir varlıktır. Tanrı ise üstünlük ile ifade edilebilecek tüm özelliklere sahip olan ve eksiksizliğiyle kusursuzluğu temsil eden tek varlıktır. Böylece Tanrı, insanın üstünlük ve kusursuzluk amacının en parlak simgesini oluşturur. Bu açıdan dindar insan, aslında inandığı Tanrı'nın yapısında aşağıdan yukarıya giden o yolu takip etme çabası içerisindedir. Böylece kişi, bu dünyadaki yetersizlik-aşağılık ve geçicilik duygularını bu şekilde yenmeyi amaçlar. İnsanın bu çabasından da dindarlığı oluşturacak olan bir duygu, düşünce, davranış ve tutum ortaya çıkmaktadır (Adler, 2011c). Bu açıdan Adler'e göre Tanrı fikri, hem bireyin hem de toplumun erişmek istediği nihai iyilik ve güzellik noktasıdır. Dolayısıyla da o, bir anlamda insanın büyüklük, kusursuzluk ve mükemmellik fikrinin somutlaşmış hâli gibidir (Karacoşkun, 2019). Böylece din, bireyin üstünlüğe giden yoldaki rehberi olarak insan yaşamında çok önemli bir yönlendiricidir ve bu nedenle dindarlık, insanın hep önemli bir yanını oluşturur.

Adler düşüncesinde insanlar, ister dünya üzerindeki yaşam süresini uzatmayı ister ölümsüz olmayı arzusunu aslında tüm bunların temelinde Tanrı'ya benzerlik özlemi yatar. Zira dinî açıklamalarda Tanrı ölümsüzdür ve ebedî bir yaşam sürdürür. Bu nedenle tüm insanların ruhunda Tanrı gibi olma amacı vardır ve Tanrı'ya benzemek önemli bir hedeftir. Söz gelimi anne olmak bile böylesi bir düşünceyi içinde barındırır. Zira annenin ruhunda az ya da çok, dünyaya getirdiği yeni canlı ile birlikte bir eser yarattığı duygusu vardır. Bu açıdan tıpkı Tanrı'nın evreni yaratması gibi anne de bir yaratma fiilinde bulunarak yoktan bir varlık ortaya koymuştur. Dolayısıyla annelik mefhumunda bile böylesine bir üstünlük eğiliminin olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan üstünlük arzusu ve Tanrı'ya benzeme arzusu arasında oldukça etkin bir bağ vardır. Hatta ateizliğin temelinde dahi Tanrı'dan üstün olma yönünde bir arzunun olduğu dikkat çeker (Adler, 2022).

Adler'e göre dinin önemli olmasının nedenlerinden birisi, Tanrı'nın varlığından ziyade onun bir 'motivasyon kaynağı' olarak değerli olmasıdır. Yani burada önemli olan Tanrı'nın olumlu davranışlara yönlendirmesi ve bu durumun insanları ne denli iyi sonuçlara götürdüğü noktasıdır. İkinci olarak dinin, insanların sosyal çevresine önemli etkilerde bulunmasını sağlayacak kadar güçlü bir sosyal hareketin bizzat kendisi olmasıdır. Bu yönüyle birçok açıdan ilgi odağı haline gelen bilime göre din, insanın motivasyonunda çok daha güçlü bir etkiye sahiptir. İşte tüm

bu özellikleriyle Adler'e göre Tanrı, "Hedeflerin hedefi"ni ifade eder. Ayrıca ona göre yalnızca yüksek dinler değil, aynı zamanda ilkel dinî formlar da insan hayatı için oldukça yararlı olabilir (Köse ve Ayten, 2019; Powers, 1976).

Hayatımız boyunca kendimizdeki sorunları telafi etmeye yönelik verdiğimiz tepkiler, esasında kökenini insanın gerçek veya imgesel eksikliklerinden alan yetersizlik duygularına karşı geliştirilirler. Daha çok soyut olarak geliştirilen bu tepkiler, çeşitli yetersizlik veya eksiklikleri kapatma amacı güderler. Söz gelimi kişi, sakatlığın veya başka bir yetersizliğin etkilerini doğrudan gidermek yerine farklı bir yönünü geliştirerek veya ilgisini daha farklı bir yöne çekerek bu yetersizlik veya eksikliği telafi edebilir (Geçtan, 1997). İşte bu noktada bireyin, kendisinde hissettiği yetersizlik duygusunun telafisi için ilgisini kendisinden daha yüce bir varlık olan Tanrı'ya yöneltmesi gayet doğal bir durumdur. Dolayısıyla bu yönüyle yetersizlik duygusunun dindarlık ile ilişkili bir olgu olabileceği dikkat çekmektedir.

Özetle Adler'e göre yetersizlik duygusu açısından bakıldığında insanların hayat boyunca aradıkları üstünlük arzusunun gerçekleştirilmesinde Tanrı fikri; mükemmel, eksiksiz ve kusursuz olan yapısıyla tam da insanların aradığı bir model olarak ön plana çıkmaktadır. Bu noktada insanlar da tıpkı Tanrı gibi mükemmel olabilmek adına dindar bir yaşam stiline sahip olmakta ve böylece aradıkları üstünlüğü elde etme konusunda kendilerine olabilecek en iyi modeli örnek alarak en üstün olan noktaya ulaşmaya çalışmaktadırlar. Böylece din, insan hayatındaki bu fonksiyonu nedeniyle birçok anlamda olumlu bir zeminde etki boyutunu korumakta; dindarlık ise insan için daima önemli bir çaba hâline gelmektedir.

Dinlerin yetersizlik duygusuna yönelik yaklaşımları incelendiğinde genel olarak insanların bu duyguya kapılmalarını engellemeye dair bir eğilim olduğu görülmektedir. Nitekim İslami kaynaklara bakıldığında insanın yaratılış bakımından zaten üstün bir varlık olduğu bildirilmekte (Tin, 4; İsrâ 70), bu noktada insanların birbirleriyle eşit olduğu ve yaşam sürecindeki üstünlüğün ise yalnızca Allah katında olabileceği ifade edilmektedir (Hucurat, 10,13). Bu konu "İslami Bakış Açısına Göre Yetersizlik Duygusu" başlığında daha geniş bir biçimde ele alınmıştır. Hristiyanlık dininde ise insanın günahkâr doğası kabul edilerek yetersizlik duygularına neden olabilecek bir suçluluk teması oluşturulmaktadır (Romalılar 5:12). Ancak kutsal metinler aynı zamanda İsa Mesih'e iman etmenin insanlar için bir kurtuluş olduğu

müjdesini vererek kişilerin yetersizlik duygularından bu şekilde arınabileceklerine dair bir yol göstermektedir (Yuhanna, 3:17; Elçilerin İşleri, 4:12). Ayrıca bu din Tanrı'nın insanları kendi suretinde yarattığını ifade ederek (Yaratılış 1:27) bireylerin bu yönüyle de değerli olduğuna dair bir izlenim oluşturmaktadır. Esasında bu durum Musevilikte de görülmekte, kaynaklarda Tanrı'nın insanı kendi suretinde yarattığı belirtilmektedir (Tekvin, 1:27). Musevi inancında "tikkun olam" olarak adlandırılan, dünyayı imar edip düzenleme görevi bu dine inanan kimseler için dünyayı değiştirebilecek bir yeterlilik hissi sağlamakta ve kişisel eksikliklerden ziyade dünyayı değiştirmeye yönelik bir çaba oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu dinin müntesiplerinde görülen Tanrı ile akit yapan seçilmiş millet algısı, kendilerini yetersiz hissetmelerine ket vuran bir yöne sahiptir. Hinduizm dininde "karma" (eylem ve onun sonuçları) ve "dharma" (doğru yaşam yolu) kavramları, bireylerin yaşam sürecindeki eylemlerinin önemini vurgulamaktadır. Kişi, kendi dharmasına (yaşamda yerine getirmesi gereken görevler) uygun yaşarsa içsel tatmin ve huzur bulabilir. Bu da kişinin yetersizlik duygusunu azaltabilir. Çünkü her bireyin kendine özgü bir yolu ve amacı vardır. Budizm dininde "dukkha", yaşamdaki acı ve sıkıntıların kaynağıdır ve bu açıdan yetersizlik duygusu ile yakından ilişkili bir kavram olarak ön plana çıkar. Budizm'e göre bu tarz olumsuz duygulardan kurtulmanın yolu ise "Dört Yüce Gerçek" ve "Sekiz Dilimli Yol" ile mümkün hale gelebilir (Tümer ve Küçük, 1993). Netice itibarıyla dinlerin yetersizlik duygusunu tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade bu süreçte insanlara olumlu yönde rehberlik yaptıkları görülmekte ve bu rehberliği takip eden inançlı insanların yetersizlik duygusu gibi sorun oluşturabilecek durumlara karşı daha dirençli olmaları yönünde bir beklenti olduğu anlaşılmaktadır.

4. 3. Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi

Dindarlığın sebeplerinden bir tanesi insanların duyduğu gereksinimlerdir. Çünkü insanlar, dünyaya birtakım ihtiyaçlarla gelir ve süreç içerisinde bu ihtiyaçların belli bir kısmını kendileri karşılayabilse bile hiçbir zaman tamamını karşılayamamaktadırlar. Bu durum ise insanı aciz ve yetersiz bir konuma sokmaktadır. Gerek yeme içme gibi maddi gerekse beğenilme arzusunun da içinde olduğu sevme, sevilme ve ait olma gibi manevi gereksinimler olsun; insanın bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik duyduğu yetersizlik duygusu, onu daima güçlü bir varlığa, yani dinin merkezi varlığı olan yaratıcıya yöneltmiştir (Kayıklık, 2002).

Var olduğu günden beri tabiat karşısında zayıf olan insan, özellikle sanayi çağına kadar neredeyse tabiatta meydana gelen her olaydan direkt olarak etkilenmiş ve kendisini içine alan, maddi varlığını yok eden doğa karşısında hep korkarak yetersizlik hissetmiştir. Bu nedenle kendisinde olmayan birçok üstün özelliği doğada veya doğadaki canlılarda görmesi sebebiyle onu kutsallaştırma yoluna gitmiştir. Bu kutsallaştırmanın yanı sıra zamanla doğaya hâkim olma güdüsüyle onunla etkileşime geçen insan, çevresini inşa etme sürecinde yetersizlik duygusunun da etkisiyle geçmişten günümüze kadar daima estetik kaygısı ve beğenilme arzusu içinde hareket etmiştir. Bu nedenle her zaman daha iyi, güzel ve üstün olana yönelik bir yaklaşım göstermiştir. Böylece yaptığı her işin başkaları tarafından beğenilip onaylanmasını isteyen insan, tarih boyunca ideal olana ulaşma ve elde ettiği ideali de hep daha ileriye taşıma arzusu içerisinde olmuştur (Mert, 2022). Dolayısıyla yetersizlik duyduğu noktalardaki gereksinimlerini daima beğenilme kaygısı taşıyarak en iyi biçimde yapma çabası gütmüştür. İşte bu noktada tabiat karşısında hissedilen yetersizlik duygusu sebebiyle insanın, güçlü bir varlık arayışına girerek kutsallaştırma yoluna gitmesi ve bu süreçte adımlarını atarken daima beğenilme arzusu içerisinde olması, hem yetersizlik duygusunun hem de beğenilme arzusunun dindarlık ile ilişkisinin önemini ortaya koymaktadır.

Günümüze gelindiğinde çok yaygın olan kendini sergileme eyleminin arkasındaki psikososyal nedenlerden bir tanesi de beğenilme arzudur. Bu sergileme durumu; zenginlik, dinçlik, güzellik, sınıf veya statü gibi kendini göstermeye ilişkin her şey ile ilgili olabilmektedir. Bu noktada kadın-erkek, zengin-fakir, genç-yaşlı, mutlu-mutsuz, dindar-seküler gibi ayrımların ise büyük oranda farklılıklarını yitirdiği görülmektedir (Ünsal, 2022). Nitekim sosyal medyada bedenın görünürlüğü üzerinden yapılan faaliyetlerin gelenek ve muhafazakârlık anlayışından hızla uzaklaşan yeni davranış biçimlerini meydana getirmesi bunun bir neticesidir. Söz gelimi muhafazakâr kadınların, artık bedenleri ile ilgili beğenilerini ve estetik yargılarını dile getirirken bunları dinî referanslarla desteklemeleri dikkat çekici bir gerçek olarak belirlemektedir (Yüksel, 2022). Bu nedenle bazı insanların, beğenilmeye dair çabalarını dindarlıkları ile ilişkili bir biçimde sürdürdüğü düşünülebilir. Çünkü beğenilme arzusu adına yapılacak faaliyetlerin, kişilerin dinî inançlarıyla bir şekilde uzlaşması gerekeceği için

bireylerin beğenilme arzusu ve dindarlığı arasında böyle bir ilişkinin oluşması gayet tabii bir durumu ifade etmektedir.

Din; toplumsal kontrol, toplumu yapılandırma ve bütünleşmeyi sağlama gibi işlevleriyle topluma belli bir zihniyet kazandırmaya yardımcı olan bir yapıya sahiptir. Böylece insanların duygu, düşünce ve davranışlarının uygun bir biçimde şekillenmesi sağlanmaktadır. Bu yönüyle sosyolojik bir etkiye sahip olan din, ilişkilerin ortaya çıkıp gelişmesinde etkin bir rol oynamasıyla toplumsal yaşam için oldukça önemli bir yere sahiptir (Şutanrıkulu, 2018). Ancak günümüz tüketim toplumunda yapılan her eylemin ve sahip olunan her şeyin gösterilme çabası ve paylaşılması, çok daha yaygın bir tüketim zihniyeti meydana getirmiştir. Öyle ki bireyler, artık yaptıkları eylemleri, gittikleri yerleri veya sahip oldukları şeyleri kendileri için değil; başkalarına göstermek için ortaya koymaya başlamışlardır. Hatta beğenilme arzusu, aile mahremiyetini evliliğin sınırlarından çıkardığı için günümüzde evlilik kurumunun geleceği ile ilgili birçok fikir ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2021). Bu noktada dinin toplumsal yaşam üzerindeki bu etki boyutu dikkate alındığında insanların beğenilme arzusu adına gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile dindarlıkları arasında bir ilişki olması muhtemel görünmektedir.

Kısacası insanlar, geçmişten günümüze kadar hem doğada hem de sosyal dünyada yaşadıkları yetersizlikler nedeniyle zayıflıklarını örtme çabası içerisinde olmuş ve bu noktada din ile ilişkisini sürdürürken aynı zamanda beğenilme arzusu ile daima daha iyi ve güzel olana yönelerek çok büyük bir yol katetmiştir. Ancak günümüzde beğenilmek olgusu daha çok birincil bir amaç hâline geldiği için bu arzunun, bireylerin hayatının temellerini anlam katarak etkileyebilecek din olgusu ile ilişkisinin olması muhtemel görünmektedir. Zira dinin insan hayatı üzerinde çok fonksiyonlu bir etki boyutuna sahip olması nedeniyle insanların dindarlıkları ile beğenilme arzusu arasındaki potansiyel ilişki, birçok açıdan ortak noktaya temas etmektedir.

Dinlerin beğenilme arzusuna ilişkin yaklaşımları genel olarak insanların beğenilmek ve onaylanmak için riyakarlığa, yani gösterişe kapılmamaları gereği üzerinde olmuştur. Mesela İslam dininde gösteriş için hareket eden insanların yaptıkları faaliyetlerin boşa gittiği (Bakara, 264) ve böyle kimselerin Allah tarafından kınandığı ifade edilmektedir (Nisa, 38). Bu konu “İslami Bakış Açısına Göre

Beğenilme Arzusu” başlığında daha geniş bir biçimde ele alınmıştır. Hristiyanlıkta, beğenilme arzusunun Tanrı’nın onayı ile sınırlandırılması (Galatyalılar, 1:10) ve bu noktada gösterişten kaçınılması gerektiği ifade edilmektedir (Matta, 6:2). Musevilikte ise Tanrı kullarından yaşamları boyunca adil davranmalarını, sadakat ve alçak gönüllülükle hareket etmelerini istediğini belirtmektedir (Mika, 6:8). Hinduizm’de, bireylerin yaptıkları eylemlerin sonuçlarını kendilerine bağlamamaları, bunun yerine tüm eylemlerin meyvelerinin Tanrı’ya bağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Buna göre insan bencillik içerisinde arzularını takip etmemelidir (Bhagavad Gita 2:47; 3:30). Budizm’de ise “Anatta” prensibi mevcuttur. Bu anlayışa göre varlıklar birbirine bağlıdır ve insanlarda kısıtlayıcı-kalıcı bir benlik yoktur. Dolayısıyla “Ben” kavramı tek başına bir şey ifade etmemektedir. Bu açıdan insanların tek başında değil, diğer varlıklarla beraber anlam ifade ettiği düşünüldüğünde bireylerin şahsi bir beğenilme arzusu ile hareket etmemesi gereği oluşmaktadır. Sonuç olarak dinî açıklamaların, beğenilme arzusunun doğal bir insan eğilimi olduğunu kabul ederek, bu arzunun kontrol edilmesi gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. Gösterişten ve büyüklenmeci tavırlardan kaçınmak, samimiyet ve dürüstlikle hareket etmek dinlerin bu noktada sunduğu ortak bir tema olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle dindar bireylerin söz konusu öğretileri takip etmesi halinde beğenilme arzusu üzerinde daha fazla kontrol sahibi olabileceği fikri hakimdir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, modeli, hipotezleri, sayıltıları, sınırlılıkları evren ve örnekleme ele alınacaktır. Ayrıca araştırmanın sürdürülebilirliğine yönelik olarak belirlenmiş demografik değişkenler ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkla ilgili diğer bağımsız değişkenlerin örnekleme dağılımı gösterilecektir.

1. Araştırma

Bu araştırma nicel bir çalışma olarak gençlerin yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasındaki ilişkiyi istatistiksel analiz tekniklerini kullanarak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle araştırma için kullanılan anket formu bireylerin bu yönlerine etki edebileceği düşünülen çeşitli bağımsız değişkenler dahil edilerek uygulanmıştır. Bu değişkenler yaş, cinsiyet, öğrenim alanı, sınıf, yaşamın en uzun süre geçirildiği yer, ailenin ekonomik düzeyi, ebeveyn durumu, bireylerin hayatlarını yönlendiren en önemli faktör, dinî hayatlarının şekillenmesindeki etkili faktör, öznel dindarlık algısı, ailenin dindarlık düzeyi ve sosyal çevrenin dindarlık düzeyi olarak belirlenmiştir.

Hazırlanan anket formunun Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesinde okuyan ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen katılımcılara doldurtulması sağlanmıştır. Daha sonra katılımcılardan elde edilen ham veriler SPSS paket programı vasıtası ile işleme alınmıştır. Bu kapsamda değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi için “Pearson Korelasyon Analizi”, iki gruplu değişkenlerin analizi için “Independent Samples T-Test”, çok gruplu değişkenlerin analizi için ise “One Way Anova” ve Tukey – HSD Testi kullanılmıştır.

2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada çalışmanın konusuyla ilişkili olabilecek değişkenlerin dahil edildiği kişisel bilgi formu dışında kişilerin dindarlıklarını tespit edebilmek adına Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerince geliştirilen “Dinî Hayat Ölçeği (DHÖ)” kullanılmış, yetersizlik duygusunu tespit etmek için ise Akdoğan ve Ceyhan (2014a) tarafından geliştirilen “Yetersizlik Duygusu Ölçeği (YDÖ)” kullanılmıştır. Son olarak kişilerin beğenilme arzusunu tespit edebilmek için ise

Kaşıkkara ve Doğan (2017) tarafından geliştirilen “Beğenilme Arzusu Ölçeği (BAÖ)” kullanılmıştır.

2. 1. Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formu; yaş, cinsiyet, öğrenim görülen üniversite ve öğrenim alanı, aile ekonomik düzeyi, hayatın en uzun süresinin geçtiği yer, ebeveyn durumu, bireylerin hayatlarını yönlendiren en önemli faktör, dinî hayatlarının şekillenmesindeki en etkili faktör, öznel dindarlık algısı, aile dindarlık düzeyi ve sosyal çevrenin dindarlık düzeyi olarak belirlenen, araştırmanın konusu ile ilgili olabilecek değişkenlerin yer aldığı bir form olarak tasarlanmıştır. Bu noktada tüm bu değişkenlerin araştırmanın sonuçları açısından yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ilişkisini etkileyeceği ve böylece çalışma sonuçlarını daha açıklayıcı hale getirebileceği beklenmektedir.

2. 2. Dinî Hayat Ölçeği (DHÖ): DHÖ, Glock (1962) tarafından öne sürülen dinî hayatın dört boyutu dikkate alınarak geliştirilen bir ölçektir. Ölçek 31 maddeden oluşmaktadır ve bunların ilk dört maddesi dinî hayatın inanç boyutunu, sonraki 7 maddesi duygu boyutunu, ardından gelen 10 maddesi davranış boyutunu ve son olarak gelen 10 maddesi ise bilgi boyutunu ortaya koymaktadır. Ölçeğin inanç boyutu; katılmıyorum (0), kararsızım (1), katılıyorum (3) seçeneklerini içermektedir ve buradan alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan 8’dir. Duygu boyutu; hiç (0), biraz (1), çok (2), pek çok (3) seçeneklerini içermektedir ve böylece işaretlenen cümlelerdeki duygu ve tecrübelerin şiddet derecesi ölçülmektedir. Bu boyuttan alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan 21’dir. Davranış boyutunda ise maddeler ölçülmek istenen dinî davranışın sıklık düzeyine göre, hiç (0), bazen (1), çoğu zaman (2), her zaman (3) şeklinde işaretlenebilmektedir. Bu boyuttan alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan 30’dur. DHÖ kapsamında ölçülen son boyut ise bilgi boyutudur. Bu boyutta seçenekler doğru-yanlış biçiminde oluşturulmuştur ve her doğru cevap için 1 puan verilmesi uygun görülmüştür. Bu boyuttan da alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan 10’dur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0 olup itibaridir, yani sıfır alan birisi hiç dindar değil anlamına gelmemektedir. Bu durum alt boyutlar için de geçerlidir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan ise 69’dur ve araştırmada dindarlık puanı olarak ifade edilecektir. Puanların yükselmesi dindarlığın da yükseldiği anlamına gelmektedir (şahin, 2008).

DHÖ'nün üniversite öğrencileri için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Şahin (1999) ve Yıldız (2006) tarafından yapılmıştır (Şahin, 2008). Bu kapsamda ölçeğin geçerliliği bilinen gruplar tekniği ile yapılmış ve iki grup arasındaki farkın $t=20,68$ $P<.001$ güvenilirlik düzeyinde anlamlı olduğu saptanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları ise iki teknikle gerçekleştirilmiştir. Birincisinin korelasyon katsayısı yarıya bölme tekniği ile yapılan hesaplama neticesinde $r=.86$ $p<.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. İkincisinde ise ölçeğin boyutları arasındaki korelasyonlara bakılarak tüm boyutların birbiriyle ve DHÖ ile korelasyonlarının $p<.001$ güvenilirlik düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Yıldız, 2006).

2. 3. Yetersizlik Duygusu Ölçeği (YDÖ): YDÖ, Akdoğan ve Ceyhan (2014a) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 20 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar cesaretin kırılması, kendi değerini yadsıma ve yararsız üstünlük çabası şeklinde adlandırılmıştır. Ölçek maddeleri “Hiçbir zaman (1)”, “Nadiren (2)”, “Ara sıra (3)”, “Sık sık (4)”, “Her zaman (5)” aralığında beşli likert tipine uygun biçimde derecelendirilmektedir. Katılımcılar tarafından alınan puanın artması yetersizlik duygusundaki artışı ifade etmektedir. İç tutarlılık katsayısı ölçek toplamı için 0,86, alt boyutları için ise sırasıyla 0,80, 0,71 ve 0,73 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin yeterince geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir (Akdoğan ve Ceyhan, 2014a).

2. 4. Beğenilme Arzusu Ölçeği (BAÖ): BAÖ, kişilerin beğenilme adına duydukları arzuyu ölçmek amacıyla geçerlik ve güvenilirlik çalışması Kaşıkara ve Doğan (2017) tarafından yapılarak geliştirilen bir ölçektir. 4'lü derecelendirmeye sahip olan ölçeğin maddeleri; (1) Hiç Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Katılıyorum, (4) Tamamen Katılıyorum seçeneklerinden oluşan şekilde toplam 9 maddeden meydana gelmektedir. Bu kapsamda ölçekten alınabilecek puan aralığı 9 ile 36 arasındadır. Alınan puanların yükselmesi beğenilme arzusunun yükseliyor olduğunu göstermektedir. Ölçekte ters madde yoktur ve tek boyutludur. Ölçeğin geçerliğini kanıtlamak amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilmiş ve ölçeğin 9 maddeden oluşan tek faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Ölçekten elde edilen cronbach alfa iç tutarlılık katsayı 0,82 olarak tespit edilmiştir.

3. Araştırmanın Hipotezleri

- H1.** Yaş ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.
- H2.** Cinsiyete göre erkek ve kadınların yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları birbirinden farklılık göstermektedir. Kadınların dindarlık puanı erkeklerden daha yüksektir.
- H3.** Gençlerin ailelerinin ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.
- H4.** Öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.
- H5.** Aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.
- H6.** Sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.
- H7.** İlahiyat alanında eğitim görenlerin ortalama yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanı diğer alanlardan daha düşük; dindarlık puanı ise diğer alanlardan daha yüksektir. İlahiyat dışındaki diğer alanlarda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı bir farklılık yoktur.
- H8.** En uzun yaşam yeri köy-kasaba olan katılımcıların yetersizlik duygusu beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları diğer gruplara göre anlamlı olarak daha yüksektir.
- H9.** Ebeveyn durumu grupları arasında yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır. Ebeveyn kaybı olan gençlerin dindarlık ortalaması ebeveyni hayatta olan gençlerden anlamlı olarak daha yüksektir.
- H10.** Hayatı yönlendiren en önemli faktör gruplarında yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır.
- H11.** Dinî hayatı şekillendiren en etkili faktör gruplarının puanları arasında yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı farklılıklar vardır.
- H12.** Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında pozitif yönlü; dindarlık ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır. Yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusu da

yükselmekte; buna karşılık, dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu düşmektedir.

H13. Dindarlık düzeyi gruplarının yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Dindarlık düzeyi yüksek olanların yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları istatistiksel açıdan anlamlı şekilde daha düşüktür.

4. Araştırmanın Sayıltıları

1. Araştırmada kullanılan “Dinî Hayat Ölçeği (DHÖ)”, “Yetersizlik Duygusu Ölçeği (YDÖ) ve “Beğenilme Arzusu Ölçeği (BAÖ)” bireylerin dindarlığını, yetersizlik duygusunu ve beğenilme arzusunu ölçmede güvenilir ve geçerli ölçme araçlarıdır.
2. Katılımcılar araştırmaya tamamen gönüllü olarak katılarak araştırmanın güvenilirliğine ilişkin duydukları samimiyete dayalı bir anlayışla cevap vermişlerdir.
3. Katılımcılar ölçekleri hiçbir etki altında kalmaksızın objektif bir yaklaşımla doldurmuşlardır.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırmada veri toplanan katılımcılar Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi öğrencileriyle sınırlıdır.
2. Araştırmada elde edilen veriler 2023-2024 öğretim yılı koşullarında toplanmış olduğu için özellikle bu dönem için anlamlılık arz etmektedir.
3. Araştırmada kullanılan dindarlık kavramı, dinî hayat ölçeği maddeleriyle; yetersizlik duygusu kavramı, yetersizlik duygusu ölçeğinin maddeleriyle; beğenilme arzusu kavramı ise beğenilme arzusu ölçeğinin maddeleriyle sınırlıdır.

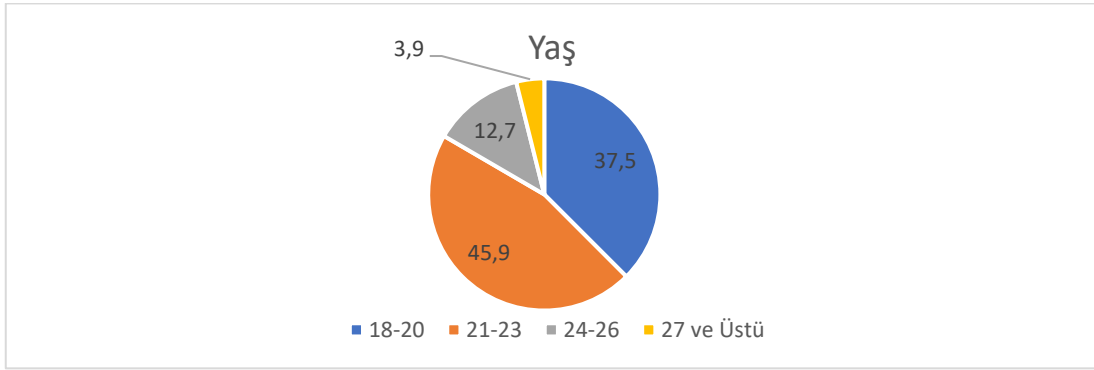
6. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın ideal evreni Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan tüm üniversite öğrencileri iken gerçekçi evreni Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi öğrencileridir. Gençler sosyal çevrede önemli oranda aktif bir role sahip olmaları ve diğer yaş gruplarına nazaran daha kolay erişilebilir bir kesim olmaları nedeniyle çalışma için en uygun örneklem grubu olarak ön plana çıkmıştır. Bu

bağlamda kapsayıcılığı sağlayabilmek adına söz konusu üniversitelerin ilahiyat fakültesi, eğitim bilimleri, fen bilimleri, sağlık bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında öğrenim görmekte olan öğrencilerden tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak seçilmiş olan 969 katılımcı araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Bu noktada İlahiyat Fakültesinin aslında sosyal bilimlerin bir alanı olmasına rağmen araştırmanın temel değişkenlerinden birisinin dindarlık olması nedeniyle ayrı bir alan olarak ele alınması uygun görülmüş, böylece araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin artırılması yönünde hareket edilmiştir.

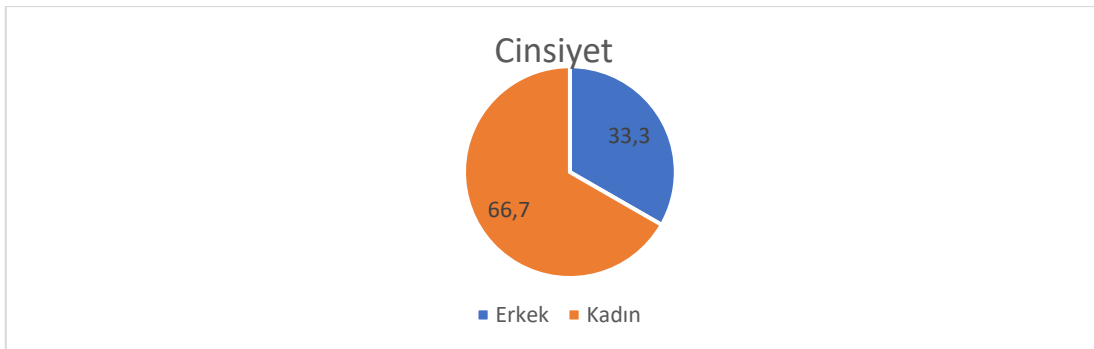
Örneklemin demografik özelliklerine göre dağılımına ilişkin bilgiler aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir.

Şekil 1. Örneklemin Yaş Dağılımı

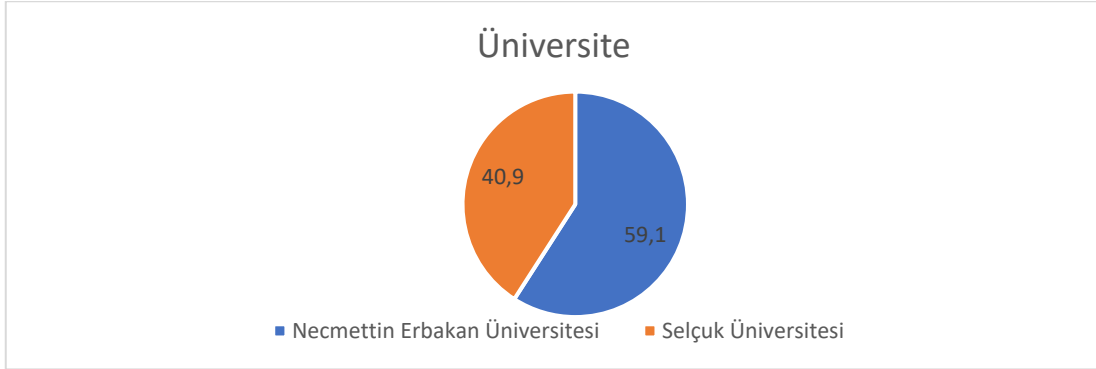
Yaş dağılımı olarak örneklem grubundaki katılımcıların; %37,5'i (n=363) 18-20, %45,9'u (n=445) 21-23, % 12,7'si (n=123) 24-26, %3,9'u (n=38) ise 27 ve üzeri yaş aralığında dağılım göstermektedir.

Şekil 2. Örneklemin Cinsiyet Dağılımı

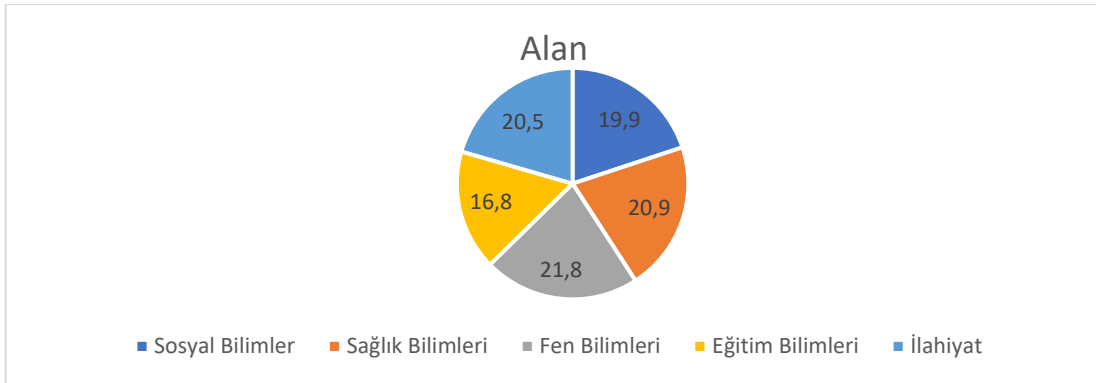
Örneklemdaki katılımcıların; %33,3'ü erkek (n=323), %66,7'si (n=646) kadındır.

Şekil 3. Örneklemin Üniversiteye Göre Dağılımı

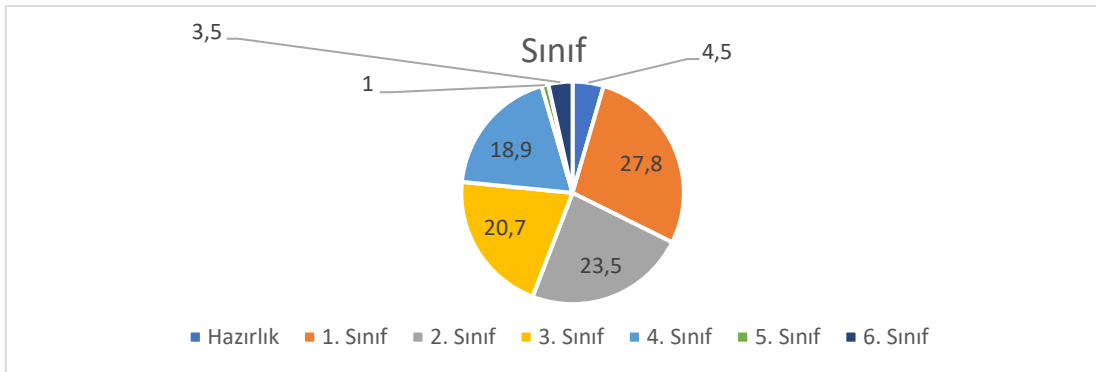
Üniversiteye göre örneklemdaki katılımcıların %59,1'i (n=573) Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencisi iken %40,9'u (n=396) Selçuk Üniversitesi öğrencisidir.

Şekil 4. Örneklemin Öğrenim Alanlarına Göre Dağılımı

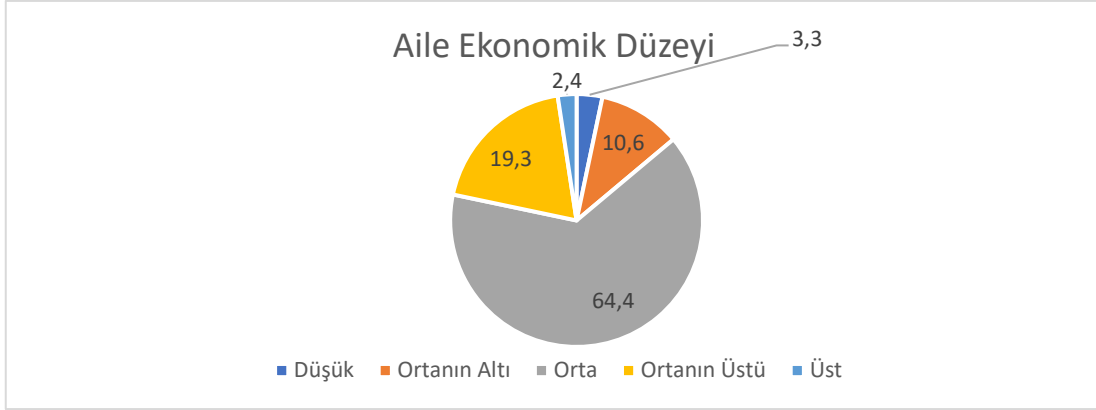
Örneklem grubundaki öğrencilerin; %20,9'u (n=203) sağlık bilimleri alanlarından, %19,9'u (n=193) sosyal bilimler alanlarından, %21,8'i (n=211) fen bilimleri alanlarından, %16,8'i (n=163) eğitim bilimleri alanından, %20,5'i ise (n=199) İlahiyat Fakültesinden katılım sağlamıştır.

Şekil 5. Örneklemin Sınıflara Göre Dağılımı

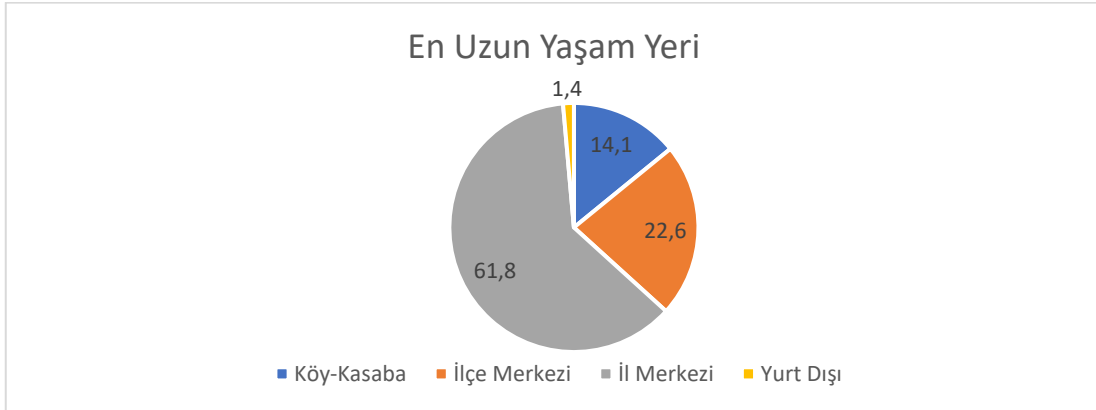
Örneklem grubundaki öğrencilerin; %4,5'i (n=44) hazırlık, %27,8'i (n=269) 1. Sınıf, %23,5'i (n=228) 2. Sınıf, %20,7'si (n=201) 3. Sınıf, %18,9'u (n=183) 4. Sınıf, %1'i (n=10) 5. Sınıf, %3,5'i (n=34) 6. Sınıf öğrencisidir.

Şekil 6. Örneklem Aile Ekonomik Düzeyine Göre Dağılımı

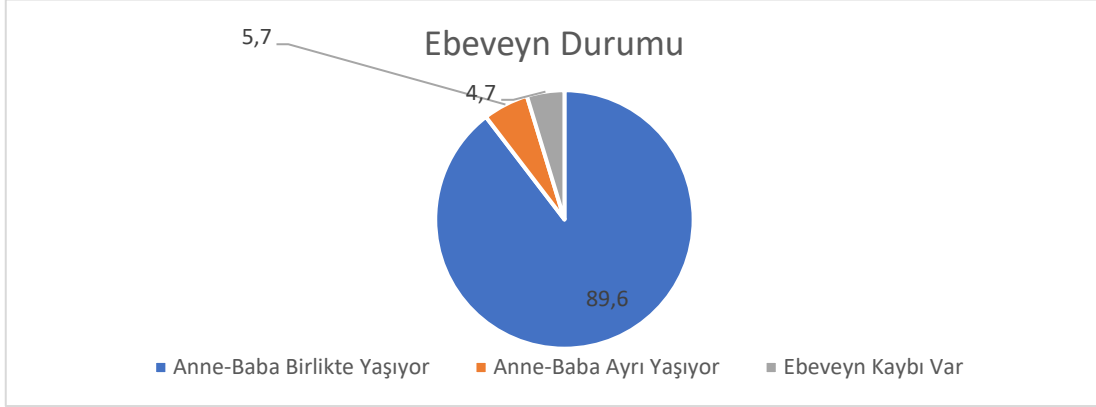
Örneklem grubundaki katılımcıların aile ekonomik düzeyi; %3,3'ünün (n=32) düşük, %10,6'sının (n=103) ortanın altı, %64,4'ünün (n=624) orta, %19,3'ünün (n=187) ortanın üstü, %2,4'ünün (n=23) üst seviyededir.

Şekil 7. Örneklem En Uzun Yaşam Yeri Göre Dağılımı

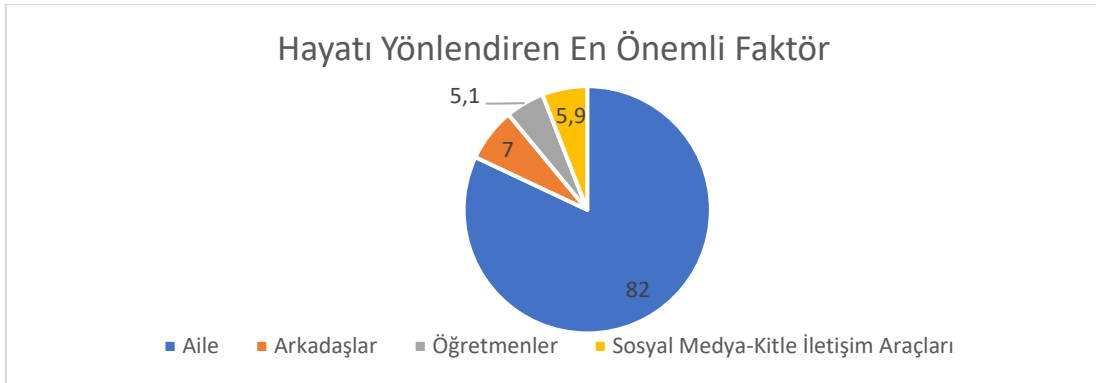
Örneklem grubundaki katılımcıların; %14,1'inin (n=137) en uzun yaşam yeri köy-kasaba, %22,6'sının (n=219) ilçe merkezi, %61,8'inin (n=599) il merkezi, %1,4'ünün ise (n=14) yurt dışıdır.

Şekil 8. Örneklem Ebeveyn Durumuna Göre Dağılımı

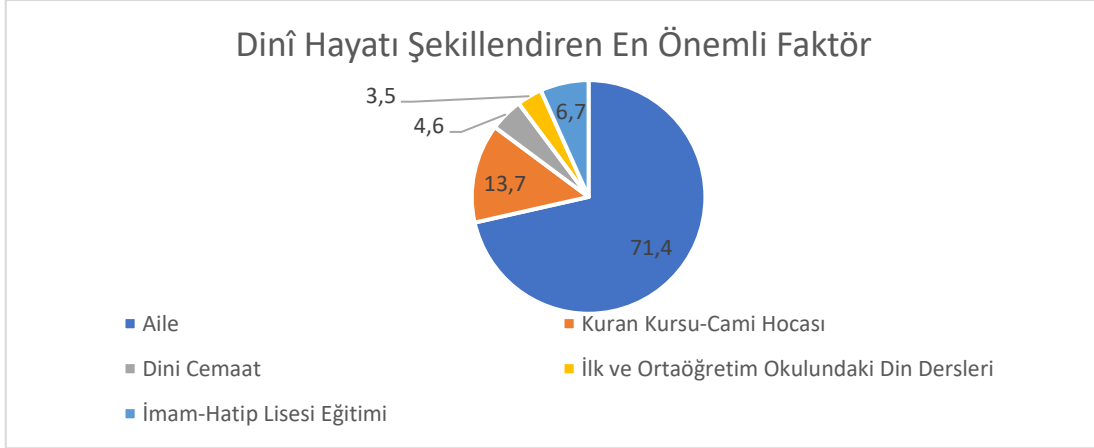
Katılımcıların; %89,6'sının (n=868) anne-babası birlikte, %5,7'sinin (n=55) ayrı yaşamakta olup %4,7'sinin (n=46) ise ebeveyn kaybı mevcuttur.

Şekil 9. Örneklem Hayatını Yönlendiren En Önemli Faktöre Göre Dağılımı

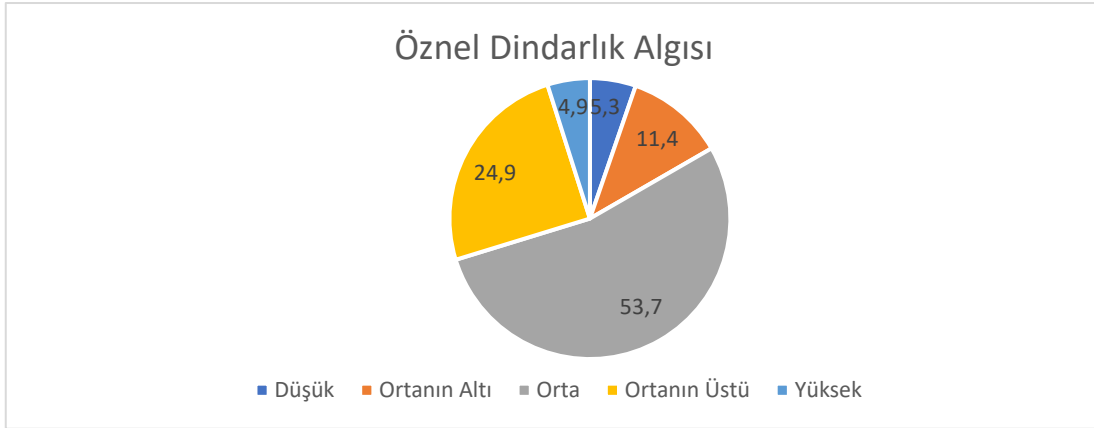
Örneklem gurubundaki katılımcıların hayatını yönlendiren en önemli faktör; %82'sinin (n=795) aile, %7'sinin (n=68) arkadaşlar, %5,1'inin (n=49) öğretmenler, %5,9'unun (n=57) sosyal medya-kitle iletişim araçlarıdır.

Şekil 10. Örneklemin Dinî Hayatını Şekillendiren En Önemli Faktöre Göre Dağılımı

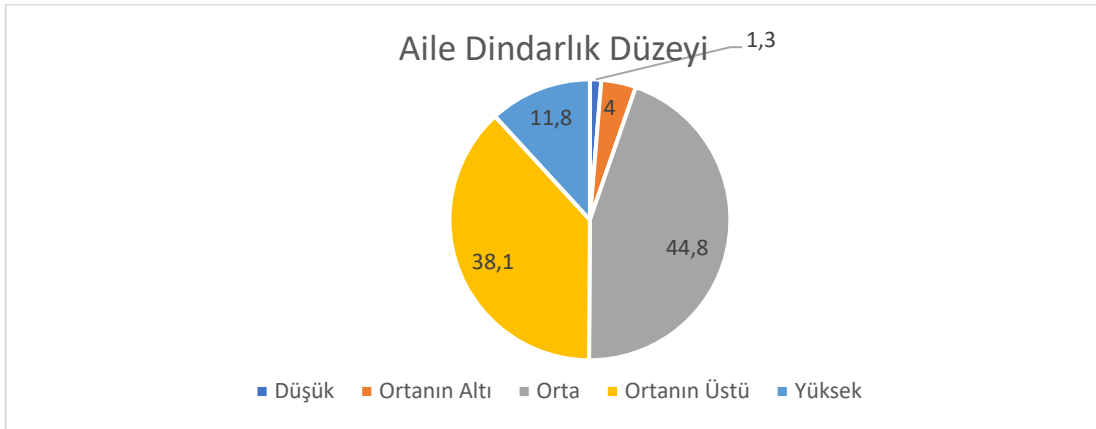
Örneklem grubundaki katılımcıların dinî hayatını şekillendiren en önemli faktör; %71,4'ünün (n=692) aile, %4,6'sının (n=45) dinî cemaat, %13,7'sinin (n=133) Kur'an kursu-cami hocası, %3,5'inin (n=34) ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri, %6,7'sinin (n=65) imam-hatip lisesi olarak dağılım göstermiştir.

Şekil 11. Örneklemin Öznel Dindarlık Algısına Göre Dağılımı

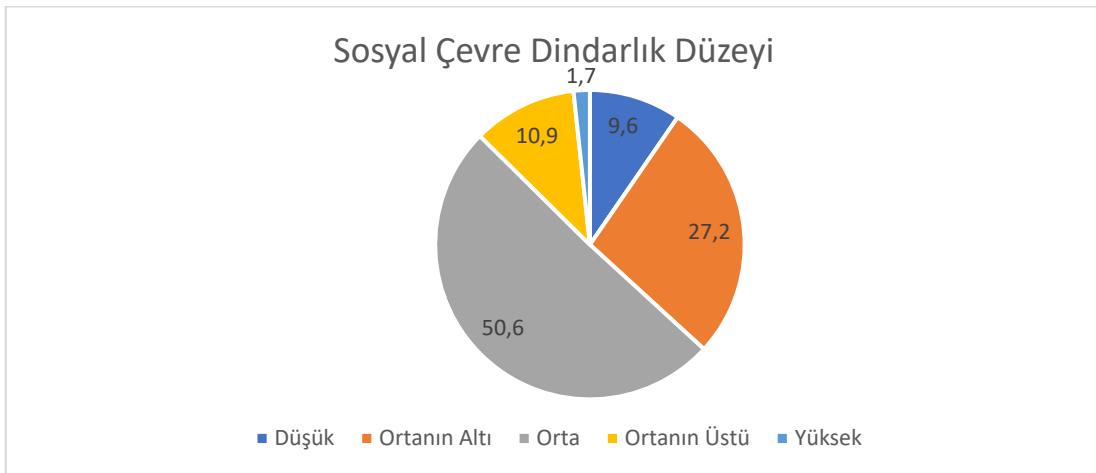
Örneklemin %5,3'ü (n=51) düşük, %11,4'ü ortanın altı (n=110), %53,7'si orta (n=520), %24,9'u (n=241) ortanın üstü, %4,9'u (n=47) ise yüksek düzeyde dindar olduklarını belirtmişlerdir.

Şekil 12. Örneklemin Aile Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı

Ailenin dindarlık düzeyi değişkeni, katılımcıların ailelerinin dindarlık düzeyine dair öznel değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Buna göre örneklem grubundaki katılımcıların %1,3'ünün ailelerinin dindarlık düzeyi (n=13) düşük, %4'ünün (n=39) ortanın altı, %44,8'inin (n=434) orta, %38,1'inin (n=369) ortanın üstü, %11,8'inin (n=114) yüksek düzeydedir.

Şekil 13. Örneklemin Sosyal Çevre Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı

Örneklem grubundaki katılımcıların sosyal çevrelerinin dindarlık düzeyi %9,6'sının (n=93) düşük, %27,2'sinin (n=264) ortanın altı, %50,6'sının (n=490) orta, %10,9'unun (n=106) ortanın üstü, %1,7'sinin (n=16) yüksek düzeydedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ile yaş, cinsiyet, öğrenim alanı, aile ekonomik düzeyi, en uzun yaşam yeri, ebeveyn durumu, hayatı yönlendiren en önemli faktör, dinî hayatı şekillendiren en önemli faktör, öznel dindarlık algısı, aile dindarlık düzeyi ve sosyal çevrenin dindarlık düzeyi bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiler; daha sonra yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık arasındaki ilişkiler analiz edilecektir.

A. Demografik Değişkenler ile İlgili Bulgular

1. Demografik Değişkenler ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizleri ve Cinsiyet Gruplarının Farklılığına Dair T Testi

1.1. Yaş ile İlgili Bulgular

Konuyla ilgili hipotez, “Yaş ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır” şeklindedir.

Yaş ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık arasındaki ilişkilere dair bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Yaş ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi

		DHÖ	YDÖ	BAÖ
Yaş	r	,099**	-,125**	-,083**
	p	,002	,000	,010

* P<.05 ** P<.01

Yapılan analizler neticesinde yaş ile yetersizlik duygusu ($r=-.12$, $p<0.01$) ve beğenilme arzusu arasında ($r=-.08$, $p<0.01$) negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında ($r=.09$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu, yaş ilerledikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir.

Buna göre, “*Yaş ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H1)*” hipotezi desteklenmiştir.

1. 2. Cinsiyet ile İlgili Bulgular

İlgili hipotez, “Cinsiyete göre erkek ve kadınların yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları birbirinden farklılık göstermektedir. Kadınların dindarlık puanı erkeklerden daha yüksektir” şeklindedir.

Cinsiyet bağımsız değişkeni gruplarının yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının farklılığına dair bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet Bağımsız Değişkeni Gruplarının Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Farklılığına Dair T Testi

	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	Ort. Std. Hatası
DHÖ	Erkek	323	57,1238	9,60251	,53430
	Kadın	646	58,3220	7,16441	,28188
YDÖ	Erkek	323	61,0248	16,53547	,92006
	Kadın	646	60,9427	14,73386	,57970
BAÖ	Erkek	323	19,9814	6,64258	,36960
	Kadın	646	20,1548	5,83288	,22949

	F	p-değeri	T	Serbestlik Derecesi f	p-değeri (2)	Ort. Fark	Std. Hata Farkı
DHÖ	26,773	,000	-2,182	967	,029	-1,19814	,54917
			-1,983	506,597	,048	-1,19814	,60409
YDÖ	3,535	,060	,078	967	,938	,08204	1,04655
			,075	582,568	,940	,08204	1,08745
BAÖ	6,158	,013	-,416	967	,677	-,17337	,41668
			-,399	575,445	,690	-,17337	,43506

Yapılan T testi sonucunda, yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Diğer taraftan, erkek ve kadınların dindarlık puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş olup ($t=-1,983$, $p<0.05$); kadınların dindarlık puanı ($x=58.32$) erkeklere göre ($x=57.12$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Buna göre, “Cinsiyete göre erkek ve kadınların yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları birbirinden farklılık göstermektedir. Kadınların dindarlık puanı erkeklerden daha yüksektir (H2)” hipotezi kısmen desteklenmiştir.

1. 3. Aile Ekonomik Düzeyi ile İlgili Bulgular

İlgili hipotez, “Gençlerin ailelerinin ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır” şeklindedir.

Aile ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık arasındaki ilişkilere dair bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Aile Ekonomik Düzeyi ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi

		DHÖ	YDÖ	BAÖ
Aile Ekonomik Düzeyi	r	,073*	-,091**	-,060
	p	,022	,005	,061

* P<.05 ** P<.01

Yapılan analizler neticesinde, aile ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu arasında ($r=-.09$, $p<0.01$) negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ama beğenilme arzusu ile istatistiksel anlamda bir ilişki olmadığı, dindarlık ile arasında ($r=.07$, $p<0.05$) ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş; aile ekonomik düzeyi yükseldikçe yetersizlik duygusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir.

Buna göre; “*Gençlerin ailelerinin ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H3)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir.

1. 4. Öznel Dindarlık Algısı ile İlgili Bulgular

Konuyla ilgili hipotez, “Öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır” şeklindedir.

Öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık arasındaki ilişkilere dair bulgular tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öznel Dindarlık Algısı ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi

		DHÖ	YDÖ	BAÖ
Dindarlık Algısı	R	,555**	-,094**	-,114**
	P	,000	,003	,000

* P<.05 ** P<.01

Yapılan analizler neticesinde öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ($r=-.09$, $p<0.01$) ve beğenilme arzusu arasında ($r=-.11$, $p<0.01$) negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında ($r=.55$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu, bireyin öznel dindarlık algısı arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir.

Buna göre, “*Öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H4)*” hipotezi desteklenmiştir.

1. 5. Aile Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulgular

İlgili hipotez, “Aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır” şeklindedir.

Aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık arasındaki ilişkilere dair bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Aile Dindarlık Düzeyi ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi

		DHÖ	YDÖ	BAÖ
Aile Dindarlık Düzeyi	r	,157**	,013	-,012
	p	,000	,686	,701

* P<.05 ** P<.01

Yapılan analizler neticesinde aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında istatistiksel anlamda bir ilişki olmadığı, dindarlık ile arasında ($r=.15$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, aile dindarlık düzeyi arttıkça dindarlığın arttığı tespit edilmiştir.

Buna göre, “*Aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H5)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir.

1. 6. Sosyal Çevrenin Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulgular

Konuyla İlgili hipotez, “Sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır” şeklindedir.

Sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık arasındaki ilişkilere dair bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Çevrenin Dindarlık Düzeyi ile Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi

		DHÖ	YDÖ	BAÖ
Sosyal Çevrenin Dindarlık Düzeyi	r	,152**	-,072*	-,086**
	p	,000	,026	,007

* P<.05 ** P<.01

Yapılan analizler neticesinde sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ($r=-.07$, $p<0.05$) ve beğenilme arzusu arasında ($r=-.08$, $p<0.01$) negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında ($r=.15$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin

olduğu, sosyal çevrenin dindarlık düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir.

Buna göre, “*Sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H6)*” hipotezi desteklenmiştir.

2. Öğrenim Alanı, En Uzun Yaşam Yeri, Ebeveyn Durumu, Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör ve Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör Değişkenlerinin alt Gruplarının Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Farklılıklarına İlişkin, One Way Anova ve Tukey HSD Testleri

2. 1. Öğrenim Alanı ile İlgili Bulgular

Konuyla ilgili hipotez, “İlahiyat alanında eğitim görenlerin ortalama yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanı diğer alanlardan daha düşük; dindarlık puanı ise diğer alanlardan daha yüksektir. İlahiyat dışındaki diğer alanlarda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı bir farklılık yoktur” şeklindedir.

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının öğrenim alanı gruplarına göre farklılıklarına ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Öğrenim Alanı Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi f	Kareler Ort.	F	p-değeri
DHÖ	Gruplar Arası	4358,998	4	1089,750	17,882	,000
	Gruplar İçi	58748,197	964	60,942		
	Toplam	63107,195	968			
YDÖ	Gruplar Arası	3812,255	4	953,064	4,097	,003
	Gruplar İçi	224251,877	964	232,626		
	Toplam	228064,132	968			
BAÖ	Gruplar Arası	407,365	4	101,841	2,746	,027
	Gruplar İçi	35751,516	964	37,087		
	Toplam	36158,881	968			

	(I) Alan	Ort.	(J) Alan	Ort. Fark	Std. Hata	p-değeri
Sosyal Bilimler	57.73		Sağlık Bilimleri	1,10495	,78484	,623
			Fen Bilimleri	1,26138	,77755	,483
			Eğitim Bilimleri	1,06186	,83045	,704

DHÖ	Sağlık Bilimleri	56.62	İlahiyat	-4,26943*	,78867	,000
			Sosyal Bilimler	-1,10495	,78484	,623
			Fen Bilimleri	,15642	,76748	1,000
			Eğitim Bilimleri	-,04310	,82103	1,000
			İlahiyat	-5,37438*	,77875	,000
	Fen Bilimleri	56.46	Sosyal Bilimler	-1,26138	,77755	,483
			Sağlık Bilimleri	-,15642	,76748	1,000
			Eğitim Bilimleri	-,19952	,81407	,999
			İlahiyat	-5,53081*	,77141	,000
	Eğitim Bilimleri	56.66	Sosyal Bilimler	-1,06186	,83045	,704
			Sağlık Bilimleri	,04310	,82103	1,000
			Fen Bilimleri	,19952	,81407	,999
			İlahiyat	-5,33129*	,82469	,000
	İlahiyat	62.00	Sosyal Bilimler	4,26943*	,78867	,000
			Sağlık Bilimleri	5,37438*	,77875	,000
			Fen Bilimleri	5,53081*	,77141	,000
Eğitim Bilimleri			5,33129*	,82469	,000	
YDÖ	Sosyal Bilimler	58.54	Sağlık Bilimleri	-2,62837	1,53338	,426
			Fen Bilimleri	-5,43700*	1,51915	,003
			Eğitim Bilimleri	-3,31485	1,62249	,246
			İlahiyat	-,65194	1,54087	,993
	Sağlık Bilimleri	61.17	Sosyal Bilimler	2,62837	1,53338	,426
			Fen Bilimleri	-2,80863	1,49948	,333
			Eğitim Bilimleri	-,68648	1,60409	,993
			İlahiyat	1,97643	1,52149	,692
	Fen Bilimleri	63.98	Sosyal Bilimler	5,43700*	1,51915	,003
			Sağlık Bilimleri	2,80863	1,49948	,333
			Eğitim Bilimleri	2,12215	1,59049	,670
			İlahiyat	4,78506*	1,50714	,013
	Eğitim Bilimleri	61.85	Sosyal Bilimler	3,31485	1,62249	,246
			Sağlık Bilimleri	,68648	1,60409	,993
			Fen Bilimleri	-2,12215	1,59049	,670
			İlahiyat	2,66292	1,61125	,464
	İlahiyat	59.19	Sosyal Bilimler	,65194	1,54087	,993
			Sağlık Bilimleri	-1,97643	1,52149	,692
			Fen Bilimleri	-4,78506*	1,50714	,013
			Eğitim Bilimleri	-2,66292	1,61125	,464
Sosyal Bilimler		Sağlık Bilimleri	-1,01815	,61225	,458	
		Fen Bilimleri	-,85797	,60657	,618	

BAÖ		19.33	Eğitim Bilimleri	-1,91993*	,64783	,026
			İlahiyat	-,20608	,61524	,997
	Sağlık Bilimleri	20.34	Sosyal Bilimler	1,01815	,61225	,458
			Fen Bilimleri	,16018	,59871	,999
			Eğitim Bilimleri	-,90178	,64048	,623
	Fen Bilimleri	20.18	İlahiyat	,81207	,60750	,668
			Sosyal Bilimler	,85797	,60657	,618
			Sağlık Bilimleri	-,16018	,59871	,999
	Eğitim Bilimleri	21.25	Eğitim Bilimleri	-1,06196	,63505	,452
			İlahiyat	,65189	,60177	,815
			Sosyal Bilimler	1,91993*	,64783	,026
			Sağlık Bilimleri	,90178	,64048	,623
	İlahiyat	19.53	Fen Bilimleri	1,06196	,63505	,452
			İlahiyat	1,71385	,64334	,060
			Sosyal Bilimler	,20608	,61524	,997
			Sağlık Bilimleri	-,81207	,60750	,668
			Fen Bilimleri	-,65189	,60177	,815
			Eğitim Bilimleri	-1,71385	,64334	,060

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu puanlarına baktığımızda fen bilimlerinin en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=63.98$), onları eğitim bilimleri ($x=61.85$), sağlık bilimleri ($x=61.17$), ilahiyat fakültesi ($x=59.19$) ve en düşük puana sahip olan sosyal bilimlerin ($x=58.54$) takip ettiği, gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise fen bilimleri ile sosyal bilimler ve ilahiyat fakültesi grupları arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Diğer taraftan beğenilme arzusu puanlarına baktığımızda eğitim bilimlerinin en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=21.25$), onları sağlık bilimleri ($x=20.34$), fen bilimleri ($x=20.18$), ilahiyat fakültesi ($x=19.53$) ve en düşük puana sahip olan sosyal bilimlerin ($x=18.33$) takip ettiği, gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise eğitim bilimleri ile sosyal bilimler arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Dindarlık puanlarına göre baktığımızda ise en yüksek puana ilahiyat grubunun ulaştığı ($x=62.00$), onları sırasıyla sosyal bilimler ($x=57.73$), eğitim bilimleri ($x=56.66$), sağlık bilimleri ($x=56.62$) ve fen bilimleri ($x=56.46$) gruplarının takip ettiği, ilahiyat fakültesi grubunun bütün diğer alanlardan anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Buna göre, “İlahiyat alanında eğitim görenlerin ortalama yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanı diğer alanlardan daha düşük; dindarlık puanı ise diğer alanlardan daha yüksektir. İlahiyat dışındaki diğer alanlarda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı bir farklılık yoktur (H7)” hipotezi kısmen desteklenmiştir.

2. 2. En Uzun Yaşam Yeri ile İlgili Bulgular

İlgili hipotez, “En uzun yaşam yeri köy-kasaba olan katılımcıların yetersizlik duygusu beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları diğer gruplara göre anlamlı olarak daha yüksektir” şeklindedir.

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının en uzun yaşam yeri gruplarına göre farklılıklarına ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının En Uzun Yaşam Yeri Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi f	Kareler Ort.	F	p-değeri
DHÖ	Gruplar Arası	325,930	3	108,643	1,670	,172
	Gruplar İçi	62781,265	965	65,058		
	Toplam	63107,195	968			
YDÖ	Gruplar Arası	87,776	3	29,259	,124	,946
	Gruplar İçi	227976,356	965	236,245		
	Toplam	228064,132	968			
BAÖ	Gruplar Arası	20,155	3	6,718	,179	,910
	Gruplar İçi	36138,726	965	37,449		
	Toplam	36158,881	968			

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarına baktığımızda en uzun yaşam yeri gruplarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Buna göre, “En uzun yaşam yeri köy-kasaba olan katılımcıların yetersizlik duygusu beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları diğer gruplara göre anlamlı olarak daha yüksektir (H8)” hipotezi desteklenmemiştir.

2. 3. Ebeveyn Durumu ile İlgili Bulgular

Konuyla ilgili hipotez, “Ebeveyn durumu grupları arasında yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır. Ebeveyn kaybı olan gençlerin dindarlık ortalaması ebeveyni hayatta olan gençlerden anlamlı olarak daha yüksektir” şeklindedir.

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının ebeveyn durumu gruplarına göre farklılıklarına ilişkin bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Ebeveyn Durumu Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi f	Kareler Ort.	F	p-değeri
DHÖ	Gruplar Arası	1164,432	2	582,216	9,080	,000
	Gruplar İçi	61942,763	966	64,123		
	Toplam	63107,195	968			
YDÖ	Gruplar Arası	1056,593	2	528,297	2,248	,106
	Gruplar İçi	227007,539	966	234,997		
	Toplam	228064,132	968			
BAÖ	Gruplar Arası	123,933	2	61,967	1,661	,190
	Gruplar İçi	36034,948	966	37,303		
	Toplam	36158,881	968			

	(I) Anne-Baba Durum	Ort.	(J) Anne-Baba Durum	Ort. Fark	Std. Hata	p-değeri
	DHÖ	Anne-Baba Birlikte Yaşıyor	58.06	Anne-Baba Ayrı Yaşıyor	4,24864*	1,11344
Ebeveyn Kaybı Var				-2,04188	1,21155	,211
Anne-Baba Ayrı Yaşıyor		53.81	Anne-Baba Birlikte Yaşıyor	-4,24864*	1,11344	,000
			Ebeveyn Kaybı Var	-6,29051*	1,59995	,000
Ebeveyn Kaybı Var		60.10	Anne-Baba Birlikte Yaşıyor	2,04188	1,21155	,211
			Anne-Baba Ayrı Yaşıyor	6,29051*	1,59995	,000

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarına baktığımızda ebeveyn durumu gruplarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Diğer yandan dindarlık puanlarına baktığımızda ebeveyn kaybı olan grubun en yüksek puana sahip olduğu ($x=60.10$), onları ebeveyni birlikte yaşayan grubun ($x=58.06$) ve en düşük puana sahip olan ebeveyni ayrı yaşayan grubun ($x=53.81$) takip ettiği, gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise ebeveyni ayrı yaşayan grup ile ebeveyni birlikte yaşayan ve ebeveyn kaybı olan gruplar arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Buna göre, “*Ebeveyn durumu grupları arasında yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır. Ebeveyn kaybı olan gençlerin dindarlık ortalaması ebeveyni hayatta olan gençlerden anlamlı olarak daha yüksektir (H9)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir.

2. 4. Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulgular

Konuyla ilgili hipotez, “Hayatı yönlendiren en önemli faktör gruplarında yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır” şeklindedir.

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının hayatı yönlendiren en önemli faktör gruplarına göre farklılıklarına ilişkin bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi f	Kareler Ort.	F	p-değeri
DHÖ	Gruplar Arası	1594,812	3	531,604	8,340	,000
	Gruplar İçi	61512,383	965	63,743		
	Toplam	63107,195	968			
YDÖ	Gruplar Arası	3373,171	3	1124,390	4,829	,002
	Gruplar İçi	224690,961	965	232,840		
	Toplam	228064,132	968			
BAÖ	Gruplar Arası	480,444	3	160,148	4,332	,005
	Gruplar İçi	35678,438	965	36,972		
	Toplam	36158,881	968			

	(I) HayatYnEnFak	Ort.	(J) HayatYönEnFak	Ort. Fark	Std. Hata	p-değeri
DHÖ	Aile	58.37	Arkadaşlar	3,15174*	1,00875	,010
			Öğretmenler	-,58686	1,17519	,959
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	4,38987*	1,09475	,000
	Arkadaşlar	55.22	Aile	-3,15174*	1,00875	,010
			Öğretmenler	-3,73860	1,49609	,061
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	1,23813	1,43377	,824
	Öğretmenler	58.95	Aile	,58686	1,17519	,959
			Arkadaşlar	3,73860	1,49609	,061
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	4,97673*	1,55537	,008
	Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	53.98	Aile	-4,38987*	1,09475	,000
			Arkadaşlar	-1,23813	1,43377	,824
			Öğretmenler	-4,97673*	1,55537	,008

YDÖ	Aile	60.56	Arkadaşlar	-5,74027*	1,92795	,016
			Öğretmenler	3,77264	2,24605	,335
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	-3,22092	2,09232	,414
	Arkadaşlar	66.30	Aile	5,74027*	1,92795	,016
			Öğretmenler	9,51291*	2,85936	,005
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	2,51935	2,74026	,795
	Öğretmenler	56.79	Aile	-3,77264	2,24605	,335
			Arkadaşlar	-9,51291*	2,85936	,005
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	-6,99356	2,97267	,087
	Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	63.78	Aile	3,22092	2,09232	,414
			Arkadaşlar	-2,51935	2,74026	,795
			Öğretmenler	6,99356	2,97267	,087
BAÖ	Aile	19.91	Arkadaşlar	-1,81580	,76826	,085
			Öğretmenler	1,24603	,89501	,505
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	-1,92261	,83375	,097
	Arkadaşlar	21.73	Aile	1,81580	,76826	,085
			Öğretmenler	3,06182*	1,13941	,037
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	-,10681	1,09195	1,000
	Öğretmenler	18.67	Aile	-1,24603	,89501	,505
			Arkadaşlar	-3,06182*	1,13941	,037
			Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	-3,16864*	1,18456	,038
	Sosyal Medya veya Kitle İletişim Araçları	21.84	Aile	1,92261	,83375	,097
			Arkadaşlar	,10681	1,09195	1,000
			Öğretmenler	3,16864*	1,18456	,038

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu puanlarına baktığımızda arkadaşlar faktörünün en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=66.30$), onu sosyal medya-kitle iletişim araçları ($x=63.78$), aile ($x=60.56$) ve en düşük puana sahip olan öğretmenler faktörünün ($x=56.79$) takip ettiği, gruplar arasındaki anlamlı farklılığın

ise arkadaşlar faktörü ile aile ve öğretmenler faktörleri arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Diğer yandan beğenilme arzusu puanlarına baktığımızda sosyal medya-kitle iletişim araçları faktörünün en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=21.84$), onu arkadaşlar ($x=21.73$), aile ($x=19.91$) ve en düşük puana sahip olan öğretmenler faktörünün ($x=18.67$) takip ettiği, gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise öğretmenler faktörü ile sosyal medya-kitle iletişim araçları ve arkadaşlar faktörleri arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Dindarlık puanlarına baktığımızda ise öğretmenler faktörünün en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=58.95$), onu aile ($x=58.37$), arkadaşlar ($x=55.22$) ve en düşük puana sahip olan sosyal medya-kitle iletişim araçları faktörünün ($x=53.98$) takip ettiği, gruplar arasındaki anlamlı farklılığın sosyal medya-kitle iletişim araçları ile aile ve öğretmenler faktörleri arasında, bir de aile ile arkadaşlar faktörleri arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Buna göre; *“Hayatı yönlendiren en önemli faktör gruplarında yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır (H10)”* hipotezi desteklenmiştir.

2. 5. Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulgular

İlgili hipotez, “Dinî hayatı şekillendiren en etkili faktör gruplarının puanları arasında yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı farklılıklar vardır” şeklindedir.

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının dinî hayatı şekillendiren en önemli faktör gruplarına göre farklılıklarına ilişkin bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Puanlarının Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör Gruplarına Göre Farklılıklarına İlişkin One Way Anova ve Tukey HSD Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi f	Kareler Ort.	F	p-değeri
DHÖ	Gruplar Arası	1135,047	4	283,762	4,414	,002
	Gruplar İçi	61972,148	964	64,286		
	Toplam	63107,195	968			
YDÖ	Gruplar Arası	1009,851	4	252,463	1,072	,369
	Gruplar İçi	227054,281	964	235,533		
	Toplam	228064,132	968			

BAÖ	Gruplar Arası	152,191	4	38,048	1,019	,397
	Gruplar İçi	36006,691	964	37,351		
	Toplam	36158,881	968			

DHÖ	(I) DinHayŞekEnFak	Ort.	(J) DinHayŞekEnFak	Ort. Fark	Std. Hata	p- değeri
	Aile	57.82	Kuran Kursu-Cami Hocası	-1,12541	,75912	,574
Dinî Cemaat			,98504	1,23349	,931	
İlk ve Ortaöğretim Okulundaki Din Dersleri			4,38830*	1,40843	,016	
İmam-Hatip Lisesi Eğitimi			-2,06283	1,04015	,275	
Kuran Kursu-Cami Hocası	58.95	Aile	1,12541	,75912	,574	
		Dinî Cemaat	2,11044	1,38273	,546	
		İlk ve Ortaöğretim Okulundaki Din Dersleri	5,51371*	1,54082	,003	
		İmam-Hatip Lisesi Eğitimi	-,93742	1,21342	,938	
Dinî Cemaat	56.84	Aile	-,98504	1,23349	,931	
		Kuran Kursu-Cami Hocası	-2,11044	1,38273	,546	
		İlk ve Ortaöğretim Okulundaki Din Dersleri	3,40327	1,82191	,335	
		İmam-Hatip Lisesi Eğitimi	-3,04786	1,55487	,286	
İlk ve Ortaöğretim Okulundaki Din Dersleri	53.44	Aile	-4,38830*	1,40843	,016	
		Kuran Kursu-Cami Hocası	-5,51371*	1,54082	,003	
		Dinî Cemaat	-3,40327	1,82191	,335	
		İmam-Hatip Lisesi Eğitimi	-6,45113*	1,69700	,001	
İmam-Hatip Lisesi Eğitimi	59.89	Aile	2,06283	1,04015	,275	
		Kuran Kursu-Cami Hocası	,93742	1,21342	,938	
		Dinî Cemaat	3,04786	1,55487	,286	
		İlk ve Ortaöğretim Okulundaki Din Dersleri	6,45113*	1,69700	,001	

Yapılan analizler neticesinde, yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarına baktığımızda dinî hayatı şekillendiren en önemli faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Diğer yandan dindarlık puanlarına baktığımızda imam-hatip lisesi eğitimi grubunun en yüksek puana sahip olduğu ($x=59.89$), onları Kur'an kursu-cami hocası ($x=58.95$), aile ($x=57.82$), dinî cemaat ($x=56.84$) ve en düşük puana sahip olan ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri grubunun ($x=53.44$) takip ettiği, gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri faktörü ile aile, Kur'an

kursu-cami hocası ve imam-hatip lisesi eğitimi grupları arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Buna göre, “*Dinî hayatı şekillendiren en etkili faktör gruplarının puanları arasında yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı farklılıklar vardır (H11)*” hipotezi desteklenmemiştir.

B. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Değişkenleri ile İlgili Bulgular

1. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizleri

1. 1. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Toplam Puanlarının Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Konuyla ilgili hipotez, “Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında pozitif yönlü; dindarlık ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır. Yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusu da yükselmekte; buna karşılık, dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu düşmektedir” şeklindedir.

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık toplam puanları arasındaki ilişkilere dair bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Toplam Puanları Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi

		DHÖ	YDÖ	BAÖ
DHÖ	r	1	-,097**	-,115**
	p		,003	,000
YDÖ	r		1	,669**
	p			,000
BAÖ	r			1
	p			

* P<.05 ** P<.01

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu toplam puanları arasında ($r=.66$, $p<0.01$) pozitif yönlü, dindarlık ile yetersizlik duygusu ($r=-.09$, $p<0.01$) ve beğenilme arzusu toplam puanları arasında ise ($r=-.11$, $p<0.1$) negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu, yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusunun

da yükseldiği, buna karşılık dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir.

Buna göre, “*Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında pozitif yönlü; dindarlık ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır. Yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusu da yükselmekte; buna karşılık, dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu düşmektedir (H12)*” hipotezi desteklenmiştir.

1.2. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Toplam Puanlarının Dindarlığın Alt Boyutları ile İlişkilerine Dair Bulgular

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu toplam puanları ile dindarlığın alt boyutları arasındaki ilişkilere dair bulgular Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Toplam Puanları ile Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki İlişkilere Dair Korelasyon Analizi

		YDÖ	BAÖ	İnanç	Duygu	İbadet	Bilgi
YDÖ	r	1	,669**	-,054	-,041	-,099**	-,089**
	p		,000	,095	,203	,002	,006
BAÖ	r		1	-,071*	-,044	-,132**	-,075*
	p			,026	,169	,000	,020
İnanç	r			1	,356**	,318**	,189**
	p				,000	,000	,000
Duygu	r				1	,531**	,141**
	p					,000	,000
İbadet	r					1	,250**
	p						,000
Bilgi	r						1
	p						

* P<.05 ** P<.01

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ile dindarlığın ibadet ($r=-.09$, $p<0.01$) ve bilgi boyutu arasında ($r=-.08$, $p<0.01$) negatif yönlü; beğenilme arzusu ile dindarlığın ibadet ($r=-.13$, $p<0.01$) ve bilgi boyutu arasında ise ($r=-.07$, $p<0.05$) yine negatif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu, ibadet ve bilgi düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir.

2. Dindarlık Gruplarında Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Puanlarının Farklılığına Dair Bulgular

Bu başlık altında ele alınan analizde dindarlık grupları belirlenirken DHÖ ölçeğinin boyutlarındaki ifadelerin sayısı ile bu ifadelerden elde edilecek puanlar çarpılarak elde edilen toplam puan üzerinden hareket edilmiştir. Bu noktada toplam puanın %30'u alınarak sayısal aralık oluşturulmuş ve tüm düzeyler arasında %5'lik hata payı bırakılmıştır. Ancak örneklemin dindarlık puanları ortalamasının üstünde kaldığı için sadece orta ve yüksek dindar grupları oluşmuş, ikili grup olması nedeniyle T testinin uygulanması uygun görülmüştür.

İlgili hipotez, “Dindarlık düzeyi gruplarının yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Dindarlık düzeyi yüksek olanların yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları istatistiksel açıdan anlamlı şekilde daha düşüktür” şeklindedir.

Dindarlık gruplarında yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarının farklılığına dair bulgular Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. Dindarlık Gruplarında Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Puanlarının Farklılığına Dair T Testi

	DHÖ Grup	N	Ort	Std. Sapma	Ort. Std. Hatası
YDÖ	Orta	374	62,2143	14,93162	1,78467
	Yüksek	595	60,7780	15,39391	,52071
BAÖ	Orta	374	21,3429	6,47377	,77376
	Yüksek	595	19,9176	6,05966	,20497

	F	p-değeri	T	Serbestlik Derecesi f	p-değeri (2)	Ort. Fark	Std.Hata Farkı
YDÖ	,002	,966	,753	942	,452	1,43625	1,90804
			,773	81,201	,442	1,43625	1,85908
BAÖ	,527	,468	1,884	942	,060	1,42524	,75660
			1,781	78,993	,079	1,42524	,80045

Yapılan T testi sonucunda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından dindarlık grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ancak dindarlık

düzeyi yüksek olanların yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarının daha düşük olduğu görülmektedir.

Buna göre, “*Dindarlık düzeyi gruplarının yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Dindarlık düzeyi yüksek olanların yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları istatistiksel açıdan anlamlı şekilde daha düşüktür (H13)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Bu bölümde önceki bölümde yapılan analizler neticesinde ulaşılan bulguların değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bağlamda bağımsız değişkenler ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık kavramları arasındaki ilişkilere dair bulgular tartışılacaktır.

A. Demografik Değişkenlerle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

1. Yaş ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde, yaş ile yetersizlik duygusu ($r=-.12$, $p<0.01$) ve beğenilme arzusu arasında ($r=-.08$, $p<0.01$) negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında ($r=.09$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu, yaş ilerledikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir. Buna göre, “*Yaş ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H1)*” hipotezi desteklenmiştir (Bkz. Tablo 1).

Yaş ile yetersizlik duygusu arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara bakıldığında bu çalışmada elde edilen bulgulara paralel bulguların olduğu görülmektedir. Nitekim Akdoğan ve Çimşir (2019), yapmış oldukları çalışmada yaş ile yetersizlik duygusu arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna göre yaş arttıkça yetersizlik duygusu azalma göstermektedir. Bilger (2018), çalışmasında 20 yaşındaki gençlerin 22 yaşındaki gençlere göre daha fazla yetersizlik duygusuna sahip olduklarını tespit etmiştir. Güvenç (2022) ise özellikle 18-24 yaş aralığındaki gençlerin kendilerinden büyük yaş gruplarına göre anlamlı olarak daha yüksek yetersizlik duygusuna sahip olduklarını ve yaş arttıkça yetersizlik duygusunda azalma olduğu tespitine ulaşmıştır. Ancak Demir (2017), yaş ile yetersizlik duygusu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespitine varmıştır. Ayrıca Kılıç (2021) da yaş aralığına göre yetersizlik duygusunun anlamlı bir farklılaşma göstermediğini bulmuştur.

Diğer yandan yaş ve beğenilme arzusu ile ilgili çalışmalara bakıldığında Güvenç (2022), tıpkı yetersizlik duygusunda olduğu gibi burada da özellikle 18-24 yaş aralığındaki gençlerin kendilerinden büyük yaş gruplarına göre anlamlı olarak daha yüksek beğenilme arzusuna sahip olduklarını ve yaş arttıkça beğenilme arzusunda

azalma olduğunu tespit etmiştir. Benzer bir bulgu olarak Çağlar (2021), 18-23 yaş aralığındaki bireylerin beğenilme arzularının 36-41 yaş ve 48 yaş üstü bireylerden daha fazla olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Çelik (2022) ise yaş ile beğenilme arzusu arasında negatif yönlü bir korelasyona ulaşmış ($r=-.01$) ama bu değer anlamlı olmaması nedeniyle yaş değişkeni ile beğenilme arzusu arasında anlamlı bir ilişki olmadığına tespitine varmıştır.

Yaş ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ele almış olan araştırmalar incelendiğinde birbirinden farklı bulguların olduğu ama yapılan çalışmaların çoğunun bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Karşlı (2011), Kızılgöçer (2011), Koç (2008), Mehmedoğlu (2006), Taplamacıoğlu (1962), Uysal (1995) gibi birçok araştırmacının elde ettiği bulgular iki değişken arasında pozitif bir ilişkiyi, yani yaşın artması ile dindarlığın da arttığını göstermektedir. Ancak Kavun (2016) ve Yapıcı (2006) gibi yaş ile dindarlık arasında negatif yönlü ilişki bulan ve yaş arttıkça dindarlıkta düşüş meydana geldiği tespitine ulaşan araştırmacılar da vardır. Ayrıca Çakmak (2021) ve Vural (2016) gibi bazı araştırmacılar ise katılımcıların yaşları ve dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişki olmadığına tespitine ulaşmışlardır.

Önceki araştırmaların elde ettiği bulgular arasındaki farklılıklar, araştırmaların uygulandığı örneklemelerin seçimi veya yaş gruplarının homojen-heterojen dağılım farkı gibi faktörlerden kaynaklanıyor olabilir.

“Genel olarak bireylerde yaş arttıkça olgunlaşma, hayat tecrübesi, öz kontrol ve olaylara farklı açılardan bakabilme kabiliyetinde artış meydana gelmektedir” (Karşlı, 2022). Bu nedenle yaşla birlikte elde edilen yaşam deneyimleri, bireylere hayatlarında karşı karşıya kaldıkları zorluk anlarında diğer insanların da benzer problemlerle uğraştığı, onların da eksiklerinin olduğu ve kimsenin mutlak anlamda mükemmel olmadığı fikrinin sağlanmasında destek olabilir. Böylece bireyler, kendi eksiklerini kabul edip yetersizlikleriyle barışmayı daha basit bir şekilde gerçekleştirebilirler. Bununla birlikte insanlar, genellikle yaşları arttıkça yeteneklerini, değerlerini, güçlü ve zayıf yönlerini daha iyi tanırlar. Bu sayede kendilerine olan güvenin artması ile öz değerlendirmeleri konusunda daha iyimser bir yaklaşıma sahip olabilirler. Özellikle söz konusu gençler olduğunda içinde buldukları dönem itibarıyla yetişkinlik sürecine adapte olmaya çalıştıkları için hayata karşı başardıkları her adım, kendilerine karşı güven ve yeterlilik hissinin gelişmesine yardım ederek daha

az yetersiz hissetmelerine katkıda bulunabilir. Dolayısıyla bütün bunlarla birlikte düşünüldüğünde yaş arttıkça yetersizlik duygusunun azalmasının bu tarz nedenler ile ilgili olabildiği düşünülebilir.

Yaş ilerledikçe elde edilen tecrübelerle insanların öncelikleri geçmiş dönemlere göre farklılık gösterebilir. Gençler açısından bakıldığında ilk zamanlar beğenilme ve onay arayışı içinde olan bir gencin zamanla iş hayatına atılma, aile kurma ve hayatını düzene koyma gibi daha güçlü amaçlara yönelmesi olağan bir durumdur. Ayrıca yaşla birlikte elde edilen deneyim neticesinde gelişen öz farkındalık ve güven sayesinde gençlerin ilgisi dışsal faktörlerden uzaklaşabilir. Yani yaşla birlikte gelişen duygusal olgunluk sayesinde gençlerin kendilerini olduğu gibi kabul ederek dışsal onay ve beğeni beklentilerinden uzaklaşması olanak dâhilindedir. Bu nedenle yaş ilerledikçe beğenilme arzusunun düşmesi oldukça muhtemel bir sonucu ifade etmektedir.

Psikolojik ve sosyolojik açıdan din, bireylerin ve toplumun hayatına derinden etki eden önemli bir olgudur. Zira din, hem yapısal hem de kültürel bakımdan bireylere kimlik kazanımı ve aidiyet duygusu verme işlevlerine sahiptir. Bu işlevlerin karşılığı da bireylerin dinî duygu, düşünce ve davranışlarına anlam kazandırarak açığa çıkmaktadır (Tokur ve Doğan, 2023). Bu açıdan gençlerin, oluşturdukları kimliklerini belli bir istikrara kavuşturma sürecinde kariyerleri, ilişkileri ve yaşam standartları yerleşik hâle geldikçe söz konusu istikrar ve anlam arayışını daha manevi ve dinî kaynaklarda aramaları muhtemeldir. Ayrıca gençler, yaşları arttıkça birçok finansal, sosyal ve sağlıkla ilgili zorlukla karşılaşabilir ve bu da onların dinin sağladığı rehberlik ve güven hissi ile dindarlıklarının artmasına katkı sağlayabilir. Bununla birlikte gençler, aidiyet duygusu elde etmek açısından yaş ilerledikçe dinî topluluk ve kuruluşlarla daha özel ilişkiler kurarak çeşitli sosyal bağlantılar oluşturabilirler. Böylece dinî ilgi ve faaliyetlerini daha geniş bir çerçeveye oturtabilirler. Bu bakımdan böyle nedenler dikkate alındığında yaş arttıkça dindarlığın artmasının normal bir sürecin sonucu olduğu düşünülebilir.

2. Cinsiyet ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan T testi sonucunda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Erkek ve kadınların dindarlık puanları arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır

($t=-1,983$, $p<0.05$). Kadınların dindarlık puanı ($x=58.32$) erkeklere göre ($x=57.12$) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna göre, “*Cinsiyete göre erkek ve kadınların yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları birbirinden farklılık göstermektedir. Kadınların dindarlık puanı erkeklerden daha yüksektir (H2)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir (Bkz. Tablo 2).

Yetersizlik duygusunu cinsiyete göre inceleyen araştırmalara bakıldığında çoğu çalışmanın bu araştırmanın bulgularını desteklediği görülmektedir. Nitekim Akman (2022), Bilger (2018), Bozkurt (2019), Çakır (2020), Ekşi ve diğerleri (2016), Kılıç (2021), Kılıç ve Öksüz (2020) Maraşlıoğlu (2022) gibi araştırmacılar, yaptıkları çalışmalarda yetersizlik duygusu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Ancak Akkoyunlu (2022), Güvenç (2022) ve Ustaoglu (2022) gibi araştırmacılar, yetersizlik duygusunun cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği ve kadınların yetersizlik duygusu puanlarının erkeklerden daha fazla olduğu tespitine ulaşmışlardır.

Beğenilme arzusunu cinsiyete göre inceleyen araştırmalara bakıldığında da yine çoğu çalışmanın bu araştırmanın bulgularını desteklediği görülmektedir. Bu bakımdan Bingül (2020), Çağlar (2021), Güvenç (2022), Kahraman (2021), Pekçe (2023), Sadık ve Kardaş (2018), Sarıgül (2019) gibi araştırmacılar, yaptıkları çalışmalarda beğenilme arzusu puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Ancak Çelik (2022) ve Laçiner (2022), beğenilme arzusunun cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiğine ve kadınların yetersizlik duygusu puanlarının erkeklerden daha fazla olduğuna ulaşmışlardır.

Dindarlığı cinsiyete göre inceleyen araştırmalarda ise elde edilen bulguları destekleyen ve desteklemeyen birbirinden farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Bu açıdan Ayten (2009), Uysal (2015), Yapıcı (2021), Şentepe ve Güven (2015) gibi bazı araştırmacılar, bu araştırmada elde edilen bulgulara paralel şekilde dindarlık açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunduğu ve kadınların erkeklerden daha dindar olduğu tespitini yapmışlardır. Kula (2001), Mehmedoğlu (1999) ve Onay (2004) gibi bazı araştırmacılar da tam aksine erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğunu belirtmişlerdir. Ayten (2004), Nalbant (2010), Şahin (1999) ve Uslu (2019) gibi bazı araştırmacılar ise cinsiyete göre dindarlık grupları arasında anlamlı bir fark olmadığını tespitini yapmışlardır.

Daha önceki çalışmalarda elde edilen bulguların birbirinden farklı sonuçlar vermesi, kullanılan istatistiksel tekniklerin çeşitliliğinden, uygulama yapılan bölgelerin sosyal dokusundan, örneklem seçimindeki farklılıklara ve araştırmaya katılan katılımcıların diğer özelliklerinin farklılık göstermesinden kaynaklanıyor olabilir.

Toplumun bireylerden beklediği cinsiyet rollerinin getirdiği sorumluluklar, hem kadınlarda hem de erkeklerde yetersizlik duygularının oluşumuna yol açabilir. Söz gelimi toplumun erkeklerden beklediği güçlü ve başarılı olmaya yönelik eril beklentiler ile kadınlara yönelik itaatkâr olmak, güzel olmak ve doğurgan olmak gibi dişil beklentiler karşılanamadığında her iki cinsiyette de birbirinden farklılık gösteren yetersizlik duyguları gelişebilir. Dolayısıyla iki cinsiyet grubu da farklı kaynaklardan gelen yetersizlik duygularını benzer düzeylerde yaşıyor olabilir. Buna ilaveten yetersizlik duygusu, bireylerin kişisel geçmiş yaşantıları, kendilerine ilişkin değerlendirme biçimleri, sosyal ilişkilerinin durumu, hayattaki başarı ve başarısızlıkları gibi çeşitli faktörlerle de ilişkili olabildiği için tek başına cinsiyetler arasında önemli bir farklılık göstermiyor olabilir.

Sevgi ve ait olma ihtiyaçları kapsamında gelişen beğenilme arzusu, evrensel insani ihtiyaçlara dayandığı için cinsiyetten bağımsız bir şekilde açığa çıkıyor olabilir. Diğer yandan her insanın beğenilme arzusu ve bu arzuyu ifade etme biçimi birbirinden farklı olabilmektedir. Bu açıdan bireylerin beğenilir olmaya dair oluşturduğu kişisel beklentiler, beğenilme arzusunu belli bir cinsiyet için azaltmayıp sadece bu arzunun ifade ediş biçimini cinsiyetlere göre şekillendirebilir. Dolayısıyla beğenilme arzusunun cinsiyete göre farklılaşmamasının bu tarz nedenlere dayandığı düşünülebilir.

Yapıcı (2016), özellikle nicel araştırmalar ve meta analizlerden elde edilmiş bilgilere göre dindarlığın bazı boyutlarında kadınların, bazı boyutlarında ise erkeklerin daha dindar çıktığını ifade etmektedir. Fakat bu kapsamda ortaya çıkan kadın-erkek arasındaki farklılıkların %2 ile %15 arasında değiştiğini belirterek bunun da kuvvetli bir farklılaşma olmadığı anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca kadın ve erkekler arasında dindarlık bakımından anlamlı farklılaşma olmadığını ifade eden çalışmaların sayısının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu nedenle kadınlar ve erkekler arasındaki dindarlık farklılığının daha çok içinde bulunulan topluma ve inanılan dinî

inancın getirilerine göre farklılaştığı ve bu farklılığın çoğu kez boyutsal düzlemde meydana geldiği düşünülebilir.

3. Aile Ekonomik Düzeyi ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde, aile ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu arasında ($r=-.09$, $p<0.01$) negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, beğenilme arzusu ile istatistiksel anlamda bir ilişki olmadığı, dindarlık ile arasında ise ($r=.07$, $p<0.05$) pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş; aile ekonomik düzeyi yükseldikçe yetersizlik duygusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir. Buna göre; “*Gençlerin ailelerinin ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H3)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir (Bkz. Tablo 3).

Ekonomik durum ve yetersizlik duygusu arasındaki ilişkiye dair Bilger (2018) ve Kılıç (2021), yaptıkları araştırmalarda yetersizlik duygusunun aile ekonomik düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespitine ulaşmışlardır. Kılıç ve Öksüz (2020) ise bu araştırmadaki bulgulara paralel biçimde öğrencilerin algıladıkları sosyoekonomik düzey ve yetersizlik duygusu puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, sosyoekonomik durumunu düşük düzeyde algılayan bireylerin yetersizlik duygusunun diğer bireylere oranla daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Ustaoglu (2022) da bireylerin aile maddi durumu arttıkça yetersizlik duygusu ve cesaretin kırılması durumunun azalış gösterdiği bulgusuna ulaştığını ifade etmektedir.

Ekonomik durum ve beğenilme arzusu ile ilgili olarak Çağlar (2021), bu araştırmada elde edilen bulgularla uyumlu olarak beğenilme arzusu ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edemediğini belirtmiştir. Şahin (2019) tarafından yapılan bir araştırmada ise katılımcıların, ailelerinin aylık gelirine göre beğenilme arzusu puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiş; yüksek aile gelirine sahip katılımcıların düşük aile gelirine sahip katılımcılara göre daha fazla beğenilme arzusuna sahip olduğu görülmüştür.

Aile ekonomik durumu ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar incelendiğinde elde edilen bulguların büyük çoğunluğu, ekonomik düzey yükseldikçe dindarlığın düştüğünü göstermektedir. Ancak literatürde bu konuda farklılık arz eden bulguların olduğu da görülmektedir. Nitekim bu konuda Çapar (2008), Kula (2015) ve

Onay (2004) gibi araştırmacılar, çalışmalarında ekonomik düzey ve dindarlık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, yani ekonomik düzey yükseldikçe dindarlığın azaldığını belirtmişlerdir. Ancak oban (2013), Gürsu (2011) ve ztrk (2013) gibi araştırmacılar, aile ekonomik düzeyi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ifade etmişlerdir. Bu araştırmada elde edilen bulgulara paralel olarak ise etin (2010), aile gelir düzeyi ile dindarlık puanı arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiş ve aile gelir düzeyi arttıka dindarlığın da artış gösterdiği tespitine ulaşmıştır. Kınter (2008) de katılımcıların aile gelir düzeyi yükseldikçe dinî inançları benimseme, ibadetleri yerine getirme ve kendilerini dindar görme düzeylerinin artış gösterdiği tespitine varmıştır.

Yapılan araştırmalarda elde edilen bulguların birbirinden farklılık göstermesi, araştırmacıların ölçmede kullandıkları yöntem ve tekniklerden, seçilen örneklem gruplarının sahip oldukları özelliklerden ve uygulama sürecindeki farklılıklardan kaynaklanmış olabilir.

Bireylerin yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçları karşıldığında kendilerini daha rahat hissetmeleri doğal bir durumdur. Bu nedenle yeterli gelir düzeyine sahip olan ailelerde yetişen gençlerin içinde buldukları refah ortamına paralel olarak kendilerini daha güvende ve yeterli hissetmeleri beklenir. Çünkü ailelerin refah düzeyi arttıka gençlerin ileriye yönelik ekonomik kaygıları da düşük seviyelerde olmaktadır ve bu sayede gençler yeteneklerine, ilişkilerine ve hayatlarının diğer yönlerine zaman ayırabilmektedir. Nitekim yüksek refah düzeyine sahip ailelerde yetişen gençlerin yetenek ve becerilerini şekillendirebilecekleri çeşitli eğitim ve ğretim programları ile kendilerini geliştirebilecekleri kaynaklara erişmeleri çok daha kolay olmaktadır. Çünkü ekonomik geliri yüksek olan aileler, kendileri için lüks şeylere büyük harcamalar yaptıkları gibi aynı şekilde çocuklarının eğitimleri ve gelişimleri için de yüksek meblağda harcamalar yapabilmektedir. Diğer taraftan ekonomik durumu düşük olan ailelerin söz konusu hizmetlerden faydalanmaları da yine gelirleri oranında olduğundan, genellikle bu ailelerin çocukları böyle hizmetlerden hiç faydalanamamakta veya yetersiz bir düzeyde yararlanmaktadır (alışkan, 2014). Bu nedenle daha yüksek ekonomik gelire sahip ailelerde yetişen gençler, kendilerine sunulan imkânlar dolayısıyla yaşamları ile ilgili bazı tercihlerde kontrolün onlarda olmasının verdiği güven hissi nedeniyle daha özerk ve zgven sahibi olabilmektedir. Bunun sonucunda gençler, kendilerine ilişkin benlik saygılarını

geliştirerek potansiyellerine ve yeteneklerine çok daha güçlü şekilde güven duyabilmektedir. Böylece kendilerini diğer insanlarla karşılaştırdıklarında daha yeterli ve başarılı hissetmeleri daha kolay olmaktadır. Dolayısıyla gençlerin aile ekonomik düzeyi arttıkça yetersizlik duygusunda düşüş meydana gelmesi olağan bir netice olarak değerlendirilebilir.

Üniversite hayatı, genelde aileden kopulan ve çoğunlukla aktif sosyal ilişkilerin kurulduğu, gençlerin kendilerini çeşitli yetenek ve becerileriyle çevrelerine sundukları bir dönemdir. Artık aileleri eskisi kadar hayatlarının içinde değildir ve yaptıkları şeylerin getirilerini üstlenebilecek bir hale gelmişlerdir. Bu nedenle gençlerin bu süreçte çevreleri tarafından onaylanma ve beğenilme beklentileri, ailelerinin ekonomik düzeyiyle ilişkisiz biçimde açığa çıkıyor olabilir.

Aile ekonomik durumu ve dindarlık ilişkisini araştıran çalışmaların çoğunun ekonomik düzey yükseldikçe dindarlığın azaldığını göstermesine karşın bazı çalışmaların bu araştırmadaki bulguları destekleyen sonuçlara ulaşması elde edilen verilerin birtakım özel şartlarda farklılaşabileceğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında araştırma bulgularının literatürdeki çoğunluğu ifade eden bulgulardan farklı sonuç sunmasının nedeni yerel şartlardan, yani araştırmanın sürdürüldüğü bölgenin Konya ili olmasından kaynaklanıyor olabilir. Çünkü Konya ili toplum nezdinde daha çok dinî değerleri yaşatmaya önem veren bir bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Hatta dinî değerlere önem veren öğrencilerin sırf bu nedenle Konya’da eğitim görmek istediği de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu durum dikkate alındığında aile ekonomik durumu ve dindarlık ilişkisini ele alan diğer çalışmaların elde ettiği bulgular ile bu araştırmada elde edilen bulguların farklılık göstermesi anlaşılabilir bir hale gelmektedir.

Önemli tüketim fikirlerine göre bireylerin harcanabilir gelirleri arttıkça tüketim düzeyleri de artmakta, gelirleri düştükçe tüketim oranları da düşmektedir (Biberci ve Yaganoglu, 2019). Çünkü düşük gelir düzeyindeki insanların yapmış oldukları tüketim harcamaları, gelirlerinin neredeyse tamamını kapsamaktadır ama gelir düzeyleri yüksek bireyler, istedikleri şeyleri almak konusunda çok daha rahat hareket edebilmektedir. Fakat maddi anlamda bir şeyleri elde etmek bir yerden sonra insanlar için yeterli gelmeyebilir ve bu durum onları zamanla daha manevi arayışlara yönlendirebilir. Çünkü insanlar, maddi ve manevi yönleri olan varlıklardır. Bu açıdan

bakıldığında ekonomik düzeyi yüksek ailelerde yetişen gençlerin maddi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra daha manevi ve dinî ihtiyaçlara yönelmesi beklenebilir bir durumdur. Yani diğer ihtiyaçlarını karşılamakta zaten sorun yaşamayan bireylerin dindarlık düzeyinin artış göstermesi mümkündür.

4. Öznel Dindarlık Algısı ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ($r=-.09$, $p<0.01$) ve beğenilme arzusu arasında ($r=-.11$, $p<0.01$) negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında ($r=.55$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu, öznel dindarlık algısı arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir. Buna göre, “*Öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H4)*” hipotezi desteklenmiştir (Bkz. Tablo 4).

Yetişkinler üzerindeki çalışmada öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ilişkisini ele alan Ustaoglu (2022), dine inandığını ve tüm ibadetlerini yerine getirdiğini belirten bireylerin yetersizlik duygusunun diğerlerinden daha düşük fakat inanmasına rağmen hiçbir ibadeti yerine getirmeyen bireylerin yetersizlik duygusunun diğerlerinden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Öznel dindarlık algısı düzeyi ile dindarlık ilişkisi konusunu ele alan araştırmalara bakıldığında genel olarak elde edilen bulguların bu araştırmanın bulgularını desteklediği görülmektedir. Bu kapsamda Özkan (2019), araştırmasında öznel dindarlık algısı ile dindarlığın tüm boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Yakut (2016) ve Eserler (2022) de öznel dindarlık algısı düzeyi arttıkça dindarlık düzeyinin arttığı tespitine varmıştır.

Dinin hayata ve insanın varoluş nedenine ilişkin sunduğu bilgiler, bireylere kendinden çok daha büyük ve yüce bir güçle bağlantı kurma hissi verdiği için bu durum bireylerde bir aidiyet, amaç, anlam ve güven hissini oluşturmasını sağlayabilir. Bu da kutsalla kurulan bağlantı sayesinde kabul edilme ve onaylanma hissini yaşanması ve yetersizlik duygusunun düşmesi noktasında önemli bir sebep olabilir. Ayrıca din, insanlara olgu ve olaylara daha geniş bir perspektiften bakma gücü verdiği için kendilerini farklı bir pencereden bakarak değerlendirme şansı elde eden bireyler, bu süreçte ilahi gücün desteğini hissettiklerinde kendilerine ilişkin yetersizlik duygularını azaltabilirler. Ancak dinden uzak olduğunu düşünen kişilerin bu desteği

hissetmesi pek olanaklı değildir. Bu açıdan kişilerin öznel dindarlık algısının ne yönde olduğu önemlidir.

Vural (2016) tarafından yapılan bir araştırmada alçak gönüllülük arttıkça insanların hayat memnuniyeti ve mutluluk seviyelerinin arttığı, bastırılmış duygular ve kaygı bozukluklarının ise azaldığı tespit edilmiştir. Dinler ise genelde buna paralel olarak insanlara alçak gönüllülük, özveri ve görüldüğü gibi olma tarzındaki değerlerin sahiplenildiği bir dindar portresi çizmektedir. Böylece dinin tavsiyelerine uyan bireyler, daha dindar hale geldikçe, kendilerini olduğu gibi kabul ederek kaygı verici beklentiler olan dışsal doğrulamalara ve diğerleri tarafından onaylanma ihtiyacına daha az düzeyde odaklanabilirler. Bu da dinin tavsiye ettiği niteliklere uymadığı için beğenilme arzusunun azalmasına katkıda bulunabilir ve bu nedenle öznel dindarlık algısı arttıkça beğenilme arzusu düşebilir.

Öznel dindarlık algısı arttıkça dindarlığın da arttığını gösteren bulgulara göre gençlerin dindarlık açısından kendilerini değerlendirirken mevcut dindarlık düzeylerini belli bir oranda algılayabildiği ve ne düzeyde dindarlığa sahip olduklarına dair az çok bir farkındalığa sahip oldukları söylenebilir. Böylece gençlerin mevcut dindarlıklarını algılama konusunda şiddetli bir çatışma yaşamadıkları düşünülebilir.

5. Aile Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde, aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında istatistiksel anlamda bir ilişki olmadığı, dindarlık ile arasında ($r=.15$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, aile dindarlık düzeyi arttıkça dindarlığın arttığı tespit edilmiştir. Buna göre, “*Aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H5)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir (Bkz. Tablo 5).

Daha önceki çalışmalarda aile dindarlık düzeyi ve dindarlık ilişkisini ele alan Dalmış (2009), Kımtar (2008), Sertçakar (2023), Şahin (2007) ve Ulusal (2019) gibi birçok araştırmacı tarafından yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak elde edilen bulguların desteklendiği görülmekte; aile dindarlık düzeyi ve dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Aile kişiliğin gelişmesindeki en önemli çevresel etkidir. Çünkü aile, genel ve özel davranımların kazanılmasında gözlem yoluyla öğrenme eğitimi için gerekli olan rol modellerin sağlandığı ilk kurumdur. Bu kapsamda çocuğun ilk öğretmeni

ebeveynidir ve onların tepkileri, çocukta bazı davranışları pekiştirirken bazı davranışlar için cesaret kırıcı bir hal alabilir. Çünkü burada bireyin alışkanlıklarının, amaç ve değerlerinin belirlenmesinin ilk adımları atılmaktadır. (Morgan, 2011). Dolayısıyla ailenin çocuk yetiştirme tarzının bireyler üzerinde önemli etkilerinin olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu bakımdan dindar bir ailede yetişen bir çocuğun dindarlığının bu ortamdan etkilenmemesi pek mümkün değildir. Zira dindar olan bir ailenin çocuğunu yetiştirme tarzı da genelde dine dayalı bir biçimde gerçekleşmekte ve çocuktan beklentileri de diğer ailelere nazaran daha dinî bir atmosfer çerçevesinde oluşmaktadır. Elbette hayat sürecinde bireylerin yaşadıkları çevrenin etkileri ve yaşam deneyimleri neticesinde dindarlık gelişimi sekteye uğrayabileceği için dindar ailelerde yetişen bütün bireylerin daima dindar olacağı düşünölemeyeceği gibi dindar olmayan ailelerde yetişen bireylerin de dindar olmayacağı şeklinde bir genelleme yapılmamalıdır. Ancak yine de aile, hayata adım atılan ilk basamak yeri olduğu için bu konudaki etkileri dikkate değerdir. Elde edilen bulgulara bu açıdan bakıldığında aile dindarlık düzeyi ile dindarlık toplam puanı arasında pozitif bir ilişki olması, bireylerin dindarlıklarının içinde yetiştikleri ailelerin dindarlığı ile ilişkili olduğunu ve ileriki hayat sürecinde ailenin temelini attığı dindarlık olgusunu belli bir oranda öznel dindarlık biçimleri halinde işleyebildiklerini göstermektedir. Bu nedenle söz konusu dindarlık olduğunda aile faktörünün belirgin bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

6. Sosyal Çevrenin Dindarlık Düzeyi ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ($r=-.07$, $p<0.05$) ve beğenilme arzusu arasında ($r=-.08$, $p<0.01$) negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında ($r=.15$, $p<0.01$) pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu, sosyal çevrenin dindarlık düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir. Buna göre, “*Sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; dindarlık ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır (H6)*” hipotezi desteklenmiştir (Bkz. Tablo 6).

Çetin (2019) tarafından yapılan bir araştırmada dindarlıkla arkadaş çevresinin dindarlık düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğunun tespit edilmesi ve Atlıoğlu'nun (2022) Allah algısı ile arkadaş çevresinin dindarlık düzeyi arasında

pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulgusu, bu araştırmada elde edilen bulguları destekler bir niteliğe sahiptir.

Genel olarak bakıldığında belli bir dine mensup olan kişilerin içinde buldukları dinî topluluklar ile olan etkileşimlerinin kendilerine sosyal bir destek sağladığı göze çarpmaktadır. Söz gelimi dinî toplulukların zaman geçirdiği dinî mekânlarda ilgili dinî faaliyetlere katılım göstermek bile ırk, sosyal sınıf, farklı yaşam tarzları ve eğitim geçmişleri gibi farklı statü özelliklerine sahip kişileri bir araya getirerek bireylerin dayanışma duygusu kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Görece üyelerinin ideolojik ve statü farklılığının homojenliğini sağlayan dinî kurumlar, bu yönüyle laik, sosyal atmosferin hâkim olduğu yerlere göre çok daha kapsamlı şekilde geliştirilebilecek arkadaşlıkların başlatılmasına yönelik etkin bir zemin sunar (Ellison ve George, 1994). Böylece buralarda geliştirilen ilişkiler ile hem dinî bir sosyal çevre oluşturulmakta hem de yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusuna yol açabilecek unsurların eşitlenmesi sağlanmaktadır. Ayrıca bu sayede dinî topluluklar arasındaki dayanışma ve yardımlaşma gibi değerlerin etkisiyle bireylerin kendilerini daha güvende ve emin hissetmelerine destek olabilecek bir aidiyet ve kabul edilme duygusu sağlanabilmektedir. Tüm bu yönleri dikkate alındığında dindar kişilerin bu destek ağından faydalanması sonucunda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu hafifleyebilir. Çünkü böyle bir sosyal çevrede değerli ve kabul edilmiş hissedilen bir kişinin kendini yetersiz hissetme ihtimali düşeceği gibi dış çevreye duyulan beğenilme arzusu da törpülenebilir. Zira bireyler, bu durumda içinde buldukları topluluk tarafından zaten kabul edilmektedir ve bu da onların dışarıdan almayı beklediği onay arayışını daha az önemli hale getirmektedir.

Dindar topluluklar içinde yetişen bireylerin genel tutumlarına bakıldığında genellikle topluluk normlarına ve değerlerine uygun davranışlar sergiledikleri görülür. Bu durum, bireyin içinde bulunduğu toplulukla çatışma yaşamasını önleyerek kendi kimliğini ve değerini topluluk içindeki rolüyle uygun bir zeminde ilişkilendirmesini sağlayabilir. Dolayısıyla da böyle bir ortamda bireylerin yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu, dünyevi amaçlardan çok topluluk içindeki manevi hedeflere ve değerlere hizmet etmekle ilişkili bir yapıya bürünebilecektir. Bu nedenle bireylerin yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunu yönlendirebilmesi bakımından sosyal

çevrenin kuşku götürmez bir öneme sahip olduğu dikkat çekici bir gerçek olarak karşımıza çıkar.

İnsanların inanç yapıları, içinde varlıklarını sürdürdükleri toplumun genel inanç ve kültür yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda toplumda genel kabulün dışında kalan inanç türlerine sahip olabilen insanlar elbette olabilmektedir. Ancak bu tarz insanların sayısal olarak toplumun büyük çoğunluğuna oranla çok düşük kaldığı veya benimsedikleri inancı çok düşük bir oranda açığa çıkarttıkları kabul edilmektedir (Eren, 2007). Çünkü insanlar, toplumsal uyum sağlayan varlıklardır ve içinde buldukları toplumun inanç ve yaklaşım biçimleri ile aktif bir etkileşim içindedirler. Bu açıdan bakıldığında gençlerin sosyal çevresinin dindarlık düzeyi yükseldikçe kendi dindarlık düzeylerinin de yükselmekte olduğunu gösteren araştırma bulguları, sosyal çevrenin bireyin düşünce dünyasıyla olan ilişki gücünü göstermesi adına önem kazanmaktadır.

7. Öğrenim Alanı ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu puanlarına göre fen bilimlerinin en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=63.98$); onları eğitim bilimleri ($x=61.85$), sağlık bilimleri ($x=61.17$), ilahiyat fakültesi ($x=59.19$) ve en düşük puana sahip olan sosyal bilimlerin ($x=58.54$) takip ettiği; gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise fen bilimleri ile sosyal bilimler ve ilahiyat fakültesi grupları arasında gerçekleştiği görülmektedir. Diğer taraftan beğenilme arzusu puanlarına baktığımızda eğitim bilimlerinin en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=21.25$); onları sağlık bilimleri ($x=20.34$), fen bilimleri ($x=20.18$), ilahiyat fakültesi ($x=19.53$) ve en düşük puana sahip olan sosyal bilimlerin ($x=18.33$) takip ettiği; gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise eğitim bilimleri ile sosyal bilimler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Dindarlık puanlarına göre baktığımızda ise en yüksek puana ilahiyat grubunun ulaştığı ($x=62.00$); onları sırasıyla sosyal bilimler ($x=57.73$), eğitim bilimleri ($x=56.66$), sağlık bilimleri ($x=56.62$) ve fen bilimleri ($x=56.46$) gruplarının takip ettiği; ilahiyat fakültesi grubunun bütün diğer alanlardan anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 7).

Daha önce yapılan dindarlık ve öğrenim alanlarını ele alan çalışmalar incelendiğinde genel olarak dindarlık açısından en yüksek puanı ilahiyat fakültesinin aldığı görülmektedir. Nitekim Şahin (1999), araştırmasında ilahiyat fakültesi

öğrencilerinin en yüksek ortalama dindarlık puanına, fen-edebiyat fakültesinde sosyoloji bölümü okuyan öğrencilerin ise en düşük ortalama dindarlık puanına ulaştıklarını ve ilahiyat fakültesi grubunun dindarlık ortalama puanlarının diğer fakülte ve bölümlerin puanlarından anlamlı farklılık gösterdiğini saptamıştır. Geredeli (2024), de yine bu araştırmadaki bulgularla paralel bir biçimde ilahiyat grubunun anlamlı düzeyde diğer gruplardan daha yüksek dindarlık puanı aldığını, en düşük dindarlık puanını ise fen bilimleri fakültesi grubunun aldığını tespit etmiştir. Şentepe (2016) de benzer şekilde ilahiyat fakültesinin diğer fakültelere göre en yüksek toplam dindarlık puanını aldığını, en düşük puanı da fen bilimlerinin bir parçası olan mühendislik fakültesinin aldığını tespit etmiştir. Ayrıca Aydın (2023) da İslami ilimler fakültesinin anlamlı olarak diğer fakültelerden daha yüksek dindarlık puanı aldığı tespitine ulaşmıştır.

Gruplar arası puan farkları incelendiğinde ilgili hipotezin “*İlahiyat alanında eğitim görenlerin ortalama yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanı diğer alanlardan daha düşük; dindarlık puanı ise diğer alanlardan daha yüksektir (H7)*” kısmı tam olarak desteklenmiyor gibi gözükse de dindarlık açısından en yüksek puanı ilahiyat fakültesinin, ardından sosyal bilimler alanının alması fakat yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından bakıldığında ise tam aksine her iki değişkende de en düşük puanı sosyal bilimler alanının ve ardından ilahiyat fakültesinin almış olması konuya farklı bir ışık tutmaktadır. Zira her ne kadar araştırmanın sıhhati açısından ilahiyat fakültesi ayrı bir alan olarak ele alınmış olsa da, sonuçta sosyal bilimler alanı içerisinde değerlendirilen bir bölüm olarak faaliyet göstermektedir. Buna göre alan bütünlüğü dikkate alınırsa söz konusu kısmın desteklendiğini, aksi halde bütünlük esas alınmazsa kısmen desteklendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca dindarlık puanı en yüksek olan ilahiyat fakültesi ve ardından gelen sosyal bilimler alanının, yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından en düşük puanı almış olması, dindarlık faktörünün bu konudaki önemiyetinin ne denli dikkate değer olduğunu gösteren bir işaret niteliği taşımaktadır. İlgili hipotezin “*İlahiyat dışındaki diğer alanlarda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı bir farklılık yoktur (H7)*” kısmının ise desteklenmediği görülmektedir. Bu durum, yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından diğer alanlar arasında da farklılıklar olabildiğini göstermektedir. Ayrıca yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından dindarlık

puanı yüksek olan alanlar dışında farklı alanlar arasında da anlamlı farklılıkların oluşabilmesi, dindarlık haricinde birtakım farklı faktörlerin de bu olgularla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre yetersizlik duygusu açısından fen bilimleri alanının en yüksek puanı almasının nedeni bu alanın derslerinin genellikle zor ve karmaşık konuları içermesi nedeniyle öğrencilerden yüksek düzeyde analitik düşünme, problem çözme becerilerinin beklenmesi ile ilgili olabilir. Bu zorlu süreç karşısında öğrencilerin kendilerini yetersiz hissetmeleri doğal bir sonuçtur. Dindarlık açısından en düşük puanı bu alanın alma nedeni ise fen bilimlerinin daha çok maddi unsurlara odaklı bir alan olması sebebiyle öğrencilerin manevi olgulara daha az ilgi göstermesi temeline dayanıyor olabilir. Beğenilme arzusu açısından en yüksek puanı eğitim bilimlerinin alması ise eğitimcilerin toplumda birer rol model olarak ön plana çıkmaları ve saygın bir konumda olmaları gerekliliği ile ilgili bir netice olabilir. Toplumun eğitimcilerden bu yöndeki beklentileri eğitim bilimlerindeki bireylerin beğenilme ve takdir edilme arzusunu arttırabilecek bir etkidir. Son olarak ilahiyat fakültesinin dindarlık puanlarının anlamlı olarak diğer alanlara göre daha yüksek çıkması, bu bölümün yüksek dinî eğitim alınan bir eğitim kurumu olmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

8. En Uzun Yaşam Yeri ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarına göre en uzun yaşam yeri gruplarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Buna göre, “*En uzun yaşam yeri köy-kasaba olan katılımcıların yetersizlik duygusu beğenilme arzusu ve dindarlık ortalama puanları diğer gruplara göre anlamlı olarak daha yüksektir (H8)*” hipotezi desteklenmemiştir. (Bkz. Tablo 8)

İlgili literatüre bakıldığında dindarlık ve en uzun yaşam yeri ile ilgili farklılık gösteren bulgular olduğu görülmektedir. Bunlardan Ayten (2009), yapmış olduğu araştırmada bireylerin dinî tutum ve davranış eğilimlerinin, yaşadıkları sosyal çevreye göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini tespit etmiştir. Turan (2018) ise yaşamın büyük çoğunluğunun geçirildiği yerleşim yeri açısından sadece dindarlık toplam puanı ve inanç-etki boyutlarında anlamlı farklılık görüldüğünü ifade etmiştir. Fakat buna karşın bir başka çalışmada Şentepe (2016), dindarlık toplam puanı ve inanç-etki boyutlarında

anamlı bir farklılık olmadığını, sadece ibadet-bilgi boyutlarında anlamlı farklılık olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bu araştırmada olduğu gibi en uzun yaşam yeri gruplarında dindarlık açısından anlamlı bir farklılığa ulaşamayan çalışmalar da mevcuttur. Mesela Ayten (2013), bir diğer çalışmada bireylerin dindarlıkları açısından hayatlarını geçirdikleri kırsal-kentsel bölge arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespitine ulaşmıştır. Bununla birlikte Telloğlu (2015) ve Eserler (2022) gibi araştırmacılar da en uzun yaşam yeri grupları arasında dindarlık puanlarının anlamlı şekilde farklılaşmadığını tespit etmişlerdir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde en uzun yaşam yeri ve yetersizlik duygusu ilişkisi ile ilgili elde edilen bulguların birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Bunlardan Bilger (2018), bu araştırmanın bulgularına paralel bir biçimde üniversite öğrencilerinin en uzun yaşam yerine göre yetersizlik duygusu açısından anlamlı bir farklılık göstermediklerini tespit etmiştir. Ustaoglu (2022), ise yetersizlik duygusu açısından yaşamın en uzun geçtiği yere göre anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiş ve hayatı çoğunlukla ilçede geçen yetişkinlerin yetersizlik duygularının en yüksek, şehirde geçenlerin ise en düşük düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Fakat Akkoyunlu (2022), yapmış olduğu araştırmada anlamlı farklılık tespit etmesine rağmen il merkezinde yaşayanların yetersizlik duygularının köyde yaşayanlardan daha yüksek olduğunu gösteren farklı bir bulguya ulaşmıştır.

Literatürde en uzun yaşam yeri ile dindarlık ve yetersizlik duygusunu inceleme konusu yapan araştırmaların farklı sonuçlara ulaşmaları, bu araştırmaların zamanının, sürdürüldükleri coğrafi bölgelerin şehirleşme oranının veya bu bölgelerdeki kişilerin kent ve kır hayatına yönelik algılama biçimlerinin farklılık göstermesiyle ilgili olabilir. Ancak bu farklılıkların zamanla azalması oldukça beklenebilir bir gelişmedir. Zira bilindiği üzere günümüzde kırsal ve kentsel yerleşim alanlarında yaşamak, eskisi kadar birbirinden ayrışan bir yapıya sahip değildir. Kırsalda yaşayan insanların çoğu artık kente göç etmiş durumdadır ve hâlâ tam olarak göç etmeyen insanların da büyük çoğunluğunun bir ayağı hep kentlerdedir. Özellikle de üniversite çağına gelmiş gençlerin yoğun bir şekilde şehir ortamlarına adapte olduğu günümüzde, yetersizlik duygusu veya dindarlık gibi konularda meydana gelebilecek söz konusu potansiyel bir farklılık gittikçe daha düşük bir düzeyde seyredecektir. Bu bakımdan en uzun yaşam yeri ile ilgili olarak yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık gibi olgulara

dair geçmişte çok daha belirgin bir ayrışma varsa bile bu keskin ayrımın geçmişe nazaran zamanla kaybolmaya yüz tutması oldukça muhtemel bir neticedir. Mesela dindarlık ile ilgili olarak evrimsel sosyolojik bakış açısına göre kırsal ve geleneksel toplumlara has olan şekilci, büyüsel ve mistik halk dindarlığının, modern kentsel yapılarla birlikte daha akılcı, bireysel ve özel hayatın belli alanlarına çekilmiş bir dindarlık anlayışına dönüşeceği beklenmektedir. Fakat çeşitli incelemeler yapıldığında her iki ortamda da bu tipolojiye uymayan şekil ve anlayışlarla karşılaşılabilir (Hökelekli, 2017). Dolayısıyla küreselleşen dünyanın bu gelişmeleri düşünüldüğünde araştırmamızın bulgularınca yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık olgularının en uzun yaşam yeri açısından anlamlı bir farklılık göstermemesi normal görülebilecek bir durum olarak değerlendirilmektedir.

9. Ebeveyn Durumu ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından ebeveyn durumu gruplarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Diğer yandan dindarlık puanlarına baktığımızda ebeveyn kaybı olan grubun en yüksek puana sahip olduğu ($x=60.10$), onları ebeveyni birlikte yaşayan grubun ($x=58.06$) ve en düşük puana sahip olan, ebeveyni ayrı yaşayan grubun ($x=53.81$) takip ettiği; gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise ebeveyni ayrı yaşayan grup ile ebeveyni birlikte yaşayan ve ebeveyn kaybı olan gruplar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre, “*Ebeveyn durumu grupları arasında yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır. Ebeveyn kaybı olan gençlerin dindarlık ortalaması ebeveyni hayatta olan gençlerden anlamlı olarak daha yüksektir (H9)*” hipotezi kısmen desteklenmiştir (Bkz. Tablo 9).

Yetersizlik duygusu açısından anne-baba durumunu inceleyen Kılıç (2021), ebeveyni boşanmış olan öğrencilerin yetersizlik duygusu düzeylerinin, ebeveyni birlikte olan öğrencilere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu noktada aynı sonuca bu araştırmada da ulaşılmış ama istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı için bulgular arasında belirtilmemiştir.

Yapmış olduğu araştırmada Hasankahyaoğlu (2008), bireylerin ebeveynlerinin hayatta olma ve birlikte olma durumlarını ele aldığı incelemede gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir. Karadağ (2019) ise yaptığı araştırma sonucunda ebeveyni ayrılmış olan çocukların namaz, oruç ve Kur’an okuma gibi

ibadetleri yerine getirmede ebeveyni birlikte yaşayan çocuklara göre geride kaldığını tespit etmiştir. Ayrıca o, bu konuda yapılan araştırmalarda tıpkı burada elde edilen sonuçlara paralel bir şekilde boşanma gibi bir olayın çocukların dinî/manevi hayatında çeşitli kayıplara yol açacağına ilişkin tespitlere ulaşıldığını ifade etmektedir. Çetin (2019) ise katılımcıların dindarlıklarının, ebeveyn durumu bağımsız değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiş ve ebeveyni birlikte yaşayan katılımcıların dindarlık puanının diğer gruplardan yüksek olduğunu belirtmiştir. Esasında bu araştırma kapsamında da ebeveyni birlikte yaşayan gençlerin dindarlık puanı, ebeveyni ayrı yaşayan gençlerden daha yüksek çıkmış ama en yüksek puanı anlamlı farklılıkla ebeveyn kaybı olan gençler almıştır. Ayrıca farklı bir çalışma olarak Çolak (2024), araştırmasında katılımcıların psikolojik iyi oluş, kader algısı ve içsel motivasyon puanlarında ebeveyn kaybını çocukluk döneminde yaşamalarına göre anlamlı bir farklılaşma olmadığını tespitini yapmıştır.

Genelde aile durumunu inceleyen araştırmalarda ebeveynini kaybetmiş veya ebeveyni ayrılmış olan kişi sayısı çok düşük kaldığı için değişiklik gösteren sonuçlara ulaşılması mümkün hale gelmektedir. Bu nedenle araştırmalarda ulaşılan bulguların farklılık göstermesinin nedeninin örneklem dağılımı ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Elde edilen bulgularda ebeveyni boşanmış gençlerin diğer gruplardan anlamlı farklılık gösterecek kadar düşük dindarlık puanı alması, aile kurumunun önemini göstermesi adına dikkate değer bir durumdur. Nitekim boşanma ve ayrılma gibi durumlar her ne kadar bireyleri maddi ve manevi açıdan olumsuz etkilese de bu fiillerin etkileri en fazla çocuklarda görülmektedir (Baynal, 2019). Mesela ebeveyni ayrılmış olan çocukların, ebeveyni ayrılmamış olan çocuklara göre daha fazla yalnızlık hissettiklerini ifade eden araştırmalar böyle bir durumun sonucunu ifade etmektedir (Akyol, 2013). Çünkü ailesi boşanan çocuklarda bu durum, giderek sosyal ortamlardan uzaklaşma ve bireyselleşmeye yönelik bir eğilimin oluşmasına neden olmaktadır. Böylece tek başına bırakılmış olduğunu düşünen kişi, inanç olarak her ne kadar bir dine mensup olsa bile bazen inandığı dinin faydalarını fark edemeyip belli başlı çatışmalar yaşayabilmektedir (Akdemir, 2022). Ayrıca bu durumdaki kişilerin, anne-babalarının ayrı olmasının yarattığı öfkeyi aileleri tarafından verilen dinî öğretilere yansıtıyor olmaları da mümkündür. Zira yaşananların acısı, dine karşı umursamaz,

duyarsız veya reddedici tepkisel yaklaşımlarla bir anlamda bu öğretilerden çıkarılıyabilir olabilir.

En yüksek dindarlık puanını ebeveyn kaybı olan gençlerin alması da ayrıca öneme sahip bir bulgudur. Çünkü bu açıdan bakıldığında ebeveynini kaybetmiş olan gençlerin yaşadıkları kaybın getirdiği eksikliği gidermek adına dine başvuruyor olma ihtimalleri söz konusudur. Nitekim önem verilen yakınların ölümüyle ilgili yapılan çeşitli araştırmalara bakıldığında böyle durumlarda inancın, insanlardaki olumlu-istendik duyguları daha da arttırdığı gözlenmektedir. Bu noktada özellikle ölüm sürecinin geçici bir ayrılık ve imtihan olarak görülmesi etkili olmakta; kader anlayışının, taziye törenlerinin ve mezar ziyaretlerinin ise bireylerin kayıp duygusuyla başa çıkma süreçlerine olumlu katkılar sağladığı görülmektedir (Sami, 2021; Işık, 2015, akt. Sami, 2021). Nitekim sadece ahiret inancının varlığı bile kaybedilen ebeveyn ile kavuşma düşüncesi nedeniyle bu gençleri dindarlığa yönelten bir etken olabilir.

10. Hayatı Yönlendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu puanlarına göre arkadaşlar faktörünün en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=66.30$); onu sosyal medya-kitle iletişim araçları ($x=63.78$), aile ($x=60.56$) ve en düşük puana sahip olan öğretmenlerin ($x=56.79$) takip ettiği; gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise arkadaşlar ile aile ve öğretmenler faktörleri arasında gerçekleştiği görülmektedir. Diğer yandan beğenilme arzusu puanlarına göre ise sosyal medya-kitle iletişim araçları faktörünün en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=21.84$); onu arkadaşlar ($x=21.73$), aile ($x=19.91$) ve en düşük puana sahip olan öğretmenler faktörünün ($x=18.67$) takip ettiği; gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise öğretmenler ile sosyal medya-kitle iletişim araçları ve arkadaşlar faktörleri arasında gerçekleştiği görülmektedir. Dindarlık puanlarına göre baktığımızda ise öğretmenler faktörünün en yüksek ortalama puana sahip olduğu ($x=58.95$); onu aile ($x=58.37$), arkadaşlar ($x=55.22$) ve en düşük puana sahip olan sosyal medya-kitle iletişim araçları faktörünün ($x=53.98$) takip ettiği; gruplar arasındaki anlamlılığın sosyal medya-kitle iletişim araçları ile aile ve öğretmenler faktörleri arasında, bir de aile ile arkadaşlar faktörleri arasında gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre; *“Hayatı yönlendiren en önemli faktör gruplarında*

yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık açısından anlamlı farklılıklar vardır (H10)” hipotezi desteklenmiştir (Bkz. Tablo 10).

Arkadaş ortamında diğerleri tarafından onaylanmak ve kabul edilmek özellikle gençlik dönemindeki bireyler için çok önemlidir. Bu dönemde gençler kimliklerini oturtma sürecinde olmaları nedeniyle arkadaşlarının fikir ve davranışlarına büyük bir önem verirler. Ancak bu ortamda bireyler arasında zamanla çeşitli kıyaslamalar oluşabilir. Ayrıca sosyal medya gibi platformların varlığı da söz konusu kıyaslamaları daha güçlü hale getirebilmektedir. Neticede gençlerin ulaşmak istedikleri yüksek beklentiler ve kıyaslama durumu, yetersizlik duygusunun daha güçlü hale gelmesine neden olabilmektedir. Aile ve öğretmenler ise bireylerin daima destek bulabilecekleri bir ortam sunarak daha güvende hissetmelerini sağlayabilen kişilerdir. Nitekim her kuşağın, belli dönemlerde çağın koşullarına uygun bir biçimde destek arayışı içerisinde olduğu görülmekte; bu desteğin ilk durağı ise aile ve okul ortamı olmaktadır (Ekşi, 1990). Ancak aile ve öğretmenler, arkadaş ortamının sunduğu yüzeysel ve değişken ilişkiler yerine çok daha kabullenici bir yaklaşıma sahiptir. Bu da yetersizlik duygusunu azaltabilecek çok önemli bir etkidir. Bu açıdan hayatı yönlendiren etkili faktör gruplarının yetersizlik duygusu açısından aldığı puanlar bu şekilde değerlendirilebilir.

Kitle iletişim araçları ve sosyal medya, insanları sürekli daha fazla gösterişe ve beğeni elde etmeye yöneltmektedir. Bu noktada Kahraman (2021), yapmış olduğu araştırmasında sosyal medya bağımlılığının beğenilme arzusu ile pozitif yönde bir ilişkisi olduğu tespitini yapmıştır. Bunun olağan bir netice olduğu söylenebilir. Çünkü sosyal medya, insan hayatında her geçen gün popülerlik, fenomenlik ve sosyal statü gibi kavramları daha belirgin hale getirmektedir. Bunun sonucunda ise insanlar ne kadar beğeni, takipçi ve yorum alabilirlerse o kadar çok popüler, beğenilir ve kabul görmüş birisi olacaklarını sanmaktadırlar. Ayrıca ortaklaşa yapılan paylaşım ve yayınlar gibi faaliyetlerle sosyal medyanın teşvikinin sağlanmasında arkadaş faktörünün de etkin bir güce sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte arkadaş ortamı, bireylerin kendilerini diğerleriyle kıyasladığı ve onların onayını almak için çabaladığı bir ortam oluşturması nedeniyle başlı başına beğenilme arzusunun güç kazanmasında etken bir neden olabilmektedir. Aile ve öğretmenler ise gençlerin daha çok rehber olarak gördükleri kişiler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle öğretmenler,

öğretici sıfatıyla gençler için belirgin bir otorite figürü olarak alınabilmektedir. Bu nedenle aile ve öğretmenler, bireyleri beğeni arzusuna itecek amaçlar yerine, kendilerine olan güveni arttıracak şeylere yönlendirmektedir. Bu bakımdan hayatı yönlendiren en etkili faktör gruplarının beğenilme arzusu açısından aldığı puanlar bu şekilde değerlendirilebilir.

Çocukların ilk öğretmenleri ve rol modelleri aile bireyleridir. Ancak çocuklar genellikle ailelerinde kendilerine söylenenlerden ziyade yapılan davranışlardan daha çok etkilenmekte ve özellikle ebeveynlerinin hareketlerini takip ederek davranışlarını buna göre şekillendirmektedir. (Karaboğa, 2019). Ancak öğretmenler de toplumda gençlerin yetiştirilmesini sağlayan en önemli yapı taşlarından birisidir. Çünkü öğretmenler, sadece ders veren kişiler değil; aynı zamanda sahip oldukları değer yargıları, ahlak normları ve düşünce tarzları ile öğrencilerinin karakterinin gelişimine doğrudan etki eden somut modellerdir (Saygılı, 2013). Bu bakımdan gençlerin gelişimine katkıda bulunan aile ve öğretmenlerin sağladıkları rehberlik, öğrencilerin dinî ve manevi değerlere yönelmesinde oldukça etkili olabilir. Ancak sosyal medya-kitle iletişim araçları ve arkadaş ortamının sunduğu eğlenceli etkinlikler, dinî inançlar ve pratiklere ayrılacak zamana ket vurabilmektedir. Ayrıca sosyal medya-kitle iletişim araçları ve arkadaş ortamının etkisi, bireylerin yaşam tarzını sosyal kabul görmek adına dinden uzak kalacak şekilde etkileyebilir. Dolayısıyla hayatı yönlendiren en etkili faktör gruplarının dindarlık açısından aldığı puanlar bu şekilde değerlendirilebilir.

11. Dinî Hayatı Şekillendiren En Önemli Faktör ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarına göre dinî hayatı şekillendiren en önemli faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Buna göre, “*Dinî hayatı şekillendiren en etkili faktör gruplarının puanları arasında yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından anlamlı farklılıklar vardır (H11)*” hipotezi desteklenmemiştir (Bkz. Tablo 11). Bir başka çalışmada Ustaoglu (2022) da benzer şekilde bireylerin dinî eğitim aldığı yer üzerinden yaptığı karşılaştırmada gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir. Bu bulguların sebebi, bireylerin dinî hayatını şekillendiren veya dinî

eğitim aldıkları yer faktörlerinin yetersizlik duygusu açısından anlamlı bir farklılık oluşturacak kadar etkili olmaması olabilir.

Diğer yandan dindarlık puanlarına baktığımızda imam-hatip lisesi eğitimi grubunun en yüksek puana sahip olduğu ($x=59.89$); onları Kur'an kursu-cami hocası ($x=58.95$), aile ($x=57.82$), dinî cemaat ($x=56.84$) ve en düşük puana sahip olan ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri grubunun ($x=53.44$) takip ettiği; gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri faktörü ile aile, Kur'an kursu-cami hocası ve imam-hatip lisesi eğitimi grupları arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Dindarlık puanları açısından dinî hayatın şekillenmesine ilişkin olarak gruplar arasında anlamlı fark olmadığını tespit eden çalışmalar olduğu gibi anlamlı fark olduğunu tespit eden çalışmalar da vardır. Bunlardan Çetin (2019), yapmış olduğu araştırmada dindarlık puanlarının dinî hayatın şekillenmesinde etkili din eğitimi türü gruplarına göre anlamlı farklılık göstermediğini ifade etmiştir. Gürsu (2011) da araştırmasında katılımcıların dinî hayatının şekillenmesinde etkili olan faktörler açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmiştir. Ancak Üzüm (2023), toplam dindarlık puanları üzerinden yaptığı analizde aile, imam-hatip eğitimi, dinî cemaat ve Kur'an kursu puanlarının örgün eğitimde alınan din kültürü dersleri puanlarından anlamlı olarak daha yüksek çıktığını, imam-hatip eğitimi ve dinî cemaat puanlarının da Kur'an kursu puanlarından anlamlı olarak daha yüksek çıktığını tespit etmiştir. Ayrıca Uslu (2019) da gruplar arasında anlamlı fark olduğunu belirterek aile faktörünün örgün eğitim din derslerinden anlamlı olarak daha yüksek puana sahip olduğunu tespit etmiş; dindarlık düzeyi olarak en yüksek puanı aile faktörünün, en düşük puanı ise aile, Kur'an kursu, cami ve okul dışında kalan diğer kaynakların aldığını belirtmiştir.

Ülkemizde imam-hatip eğitimi önceki yıllara nazaran çok daha yaygın bir biçimde sürdürülmektedir. Bu nedenle insanların dinî hayatını şekillendirmek açısından imam-hatip eğitiminin geçmişe nazaran çok daha etkili olması mümkündür. Dolayısıyla elde edilen bulgularda dinî hayatı şekillendiren en etkili faktör grupları arasında dindarlık açısından en yüksek puanı imam hatip lisesi faktörünün alması, içinde bulunduğumuz dönemde imam-hatip eğitimine sağlanan yüksek katılım ile ilgili olabilir.

Dindarlık düzeyi yüksek ve düşük olan herkes, zorunlu eğitim olarak ilk ve ortaöğretim eğitimini almak mecburiyetinde olduğu için dinî hayatını şekillendiren en etkili faktörü bu eğitim süreci olanların dindarlıklarının diğer gruplara nazaran düşük çıkması beklenebilir bir durumdur. Çünkü bu kişilerin dinî edinimlerinin zorunlu eğitimden ibaret olan bir süreçten etkilenmiş olması, bu konudaki kazanımlarının oldukça yüzeysel kalmasına ve yüksek bir düzeyde seyretmemesine sebep olabilir. Dolayısıyla dinî hayatı şekillendiren en etkili faktörü bu eğitim süreci olan bireylerin dindarlık açısından en düşük puanı almasının sebebi bu yüzeysel kalan dinî eğitim süreci olabilir.

B. Yetersizlik Duygusu Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Değişkenleri ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

1. Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık Toplam Puanları Arasındaki İlişkilere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu toplam puanları arasında ($r=.66$, $p<0.01$) pozitif yönlü, dindarlık ile yetersizlik duygusu ($r=-.09$, $p<0.01$) ve beğenilme arzusu toplam puanları arasında ise ($r=-.11$, $p<0.1$) negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu; yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusunun da yükseldiği, buna karşılık dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir. Buna göre, “*Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında pozitif yönlü; dindarlık ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır. Yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusu da yükselmekte; buna karşılık, dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu düşmektedir (H12)*” hipotezi desteklenmiştir (Bkz. Tablo 12).

Yetişkinler üzerinde yapmış olduğu araştırmada Güvenç (2022), uyguladığı korelasyon analizi sonucunda bu araştırmada elde edilen bulgulara paralel şekilde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bu durum, hem gençlerde hem de yetişkinlerde yetersizlik duygusu arttıkça beğenilme arzusunun da arttığını göstermektedir. Yetişkinler üzerinde yetersizlik duygusu ve dindarlık ilişkisini araştıran Ustaoğlu (2022) ise uyguladığı korelasyon analizi sonucunda bu araştırmada elde edilen bulgulara paralel

olarak yetersizlik duygusu ve boyutları ile dindarlık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bu durum, hem gençlerde hem de yetişkinlerde dindarlık düzeyi arttıkça yetersizlik duygusunun azaldığını göstermektedir.

Yetersizlik duygusu bireylerin benlik saygısının düşmesine neden olmaktadır ve bu nedenle insanlar, kurdukları sosyal ilişkilerde belirgin bir kısır döngü içerisine girebilmektedir (Dinçtürk, 2019). Çünkü bu süreçte bireyler, yetersizlik duygusunu telafi edip öz değerlerini arttırmak için dışsal olarak onaylanmak, sevilme ve saygı görmeye layık olduklarını göstermek amacıyla beğenilme arzusu peşinde koşabilmektedirler. Başka bir ifadeyle yetersizlik duygusu nedeniyle benlik saygılarını yitirmeye başlayan bireyler, beğenilmek ve takdir edilmek suretiyle bu eksiği dengeleme çabasına girebilmektedirler. Bu nedenle yetersizlik duygusu yaşayan bireylerin beğenilme arzusu ile birlikte hareket etmesi gayet olağan bir durumdur. Ayrıca bireyler; çoğu zaman başarı, yetenek, sosyal çekicilik ve güç gibi konularda sosyal anlamda bir kıyaslama yaparlar. Bu noktada yapılan karşılaştırmalarda hissedilen yetersizlik duygusu, genel olarak diğer insanlar tarafından reddedilme korkusunu da kendisiyle beraber getirmektedir (Allan ve Gilbert, 1995; Gilbert ve diğerleri, 2007). İşte bu korkunun getirdiği tedirginlik, bireyleri insanların nezdinde yetersiz görünmemek ve sosyal bağlantılarını sürdürebilmek adına beğenilir olmaya ve onay arama çabasına itebilmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında yetersizlik duygusu ile beğenilme arzusu arasında pozitif bir ilişki olmasının makul nedenlere dayandığı düşünülebilir.

Din, insanlara yaşamları boyunca yeryüzünde yaşamının bilinmezliğinin verdiği kaygıya karşı bir amaç, yön ve anlam duygusu sağlamıştır (Tülüce, 2022). Bu nedenle insanlar, kendilerinden çok daha yüksek ve yüce bir varlığa inanarak büyük bir kozmik planın parçası olduklarını hissettiklerinde bu farkındalık, yetersizlik duygularını azaltabilecek bir potansiyel kazanmaktadır. Çünkü bu aşamada birey, hayata tek başına değil, yüce bir gücün varlığı ile tutunmakta ve onun desteğini hissetmektedir. Buna ilaveten dindar bireylerin katıldığı dinî topluluklar kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlayabilecek etkin bir sosyal destek ağı sağlar. Bu da yetersizlik duygusu ve düşük benlik saygısı gibi durumlara karşı tampon etkisi oluşturabilir. Ayrıca bireysel ve toplu yapılan ibadetler, bireylerin hem zihninde hem de bedeninde sakinleştirici ve dengeleyici bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte dinin

sağladığı başa çıkma mekanizmaları yetersizlik duygusunu dengede tutabilir. Nitekim dinî inançlar kusurlarına ve eksiklerine rağmen insanlara Tanrı'nın sevgisini ve kabulünü vurguladığı için bireylerin kendilerini oldukları gibi kabul etmelerini sağlayabilecek bir niteliğe sahiptir. Hatta bu noktada din, Adler (2022) tarafından ifade edilen Tanrı gibi olma çabası bağlamında yetersizlik duygusunu istedik biçimde yönlendirebilir. Bu da bireylerin kendilerini geliştirmeleri için tetikleyici bir güç oluşturabilir.

Temel bir anlayış olarak inançlı insanların hayatlarını anlamlandırma ve olumlu-kalıcı amaçlara yönelme sürecinde dinî inançlardan büyük oranda destek gördükleri ifade edilmektedir. Çünkü dinin, kendine bağlı olan bireylere çeşitli amaçlar ve hedefler sunarak hayatlarını anlamlandırmalarına yönelik yollar sunmasına karşın inançsız insanlar bu yöndeki ihtiyaçlarını hayata karşı bizzat zorlu deneme ve arayışlarla bulma zorunluluğu taşırlar (Bahadır, 2018). Bu nedenle yetersizlik hissettiklerinde veya beğenilme arzusu yaşadıklarında bu durumlara karşı yalnızlık içerisinde hareket ettikleri için dindar bireylere göre belirgin bir yetersizlik duygusu veya beğenilme arzusu yaşıyor olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla dinin bu noktada insanlara sağladığı anlam kazandırma gücünün önemi azımsanmayacak bir değere sahiptir. Bütün bunlara göre yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu ile dindarlık arasında negatif yönlü bir ilişkinin olmasının birçok farklı nedene dayanabileceği görülmektedir.

Hayatta karşılaşılan problem ve kriz durumlarında dindar kişilerin daha fazla dindarlaşıp, dindar olmayanların ise dini önemsemeye başlayarak bu sorunları çözmeye çalıştıklarını gösteren birçok araştırma sonucu vardır (Yapıcı ve Kayıklık, 2005). Çünkü bireyler, dine yaklaştıkça dış kaynaklara güvenmek yerine inancın getirdiği Tanrısal gücün teminatına dayanmaktadırlar. Yani yüce bir güce inanmanın verdiği potansiyel ile odak noktasını dışsal kaynaklardan manevi bir alana çekmektedirler. Böylece insanlar tarafından beğenilmek ve onaylanmak yerine daha manevi ve dinî değerlere öncelik verirler. Bu da dindarlık düzeyi arttıkça beğenilme arzusunun düşmesine neden olabilecek bir etken olabilir.

İslam dininin öğretilerinin insanlara yaklaşım biçimi, bireylerin yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu yaşama ihtimalini düşürebilecek bir yapıya sahiptir. Zira ayetlerde *“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil*

vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık” (İsra, 70) ve “Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık” (Tin, 4) şeklinde ifadelerin olması, insanların Allah tarafından üstün, beğenilir ve değerli bir varlık olarak kabul edildiği düşüncesine katkıda bulunarak böyle bir amaca destek sunmaktadır. Yine Bakara suresi 186. ayette Allah’ın kullarına çok yakın olduğunun, dua ettiklerinde onlara cevap vereceğinin ve Mü’min suresi 64. ayette ise Allah’ın insanı yaratırken en güzel biçimde şekillendirdiğinin ifade edilmesi; insanların dünya hayatında eksik, yetersiz ve yalnız olmadığını, Allah’ın kullarını en güzel şekilde yaratıp daima onların yanında olduğunu göstererek yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu gelişimine karşı bir destek sunmaktadır.

Bir hadis-i şerifte Allah’ın sevdiği bir kulu dünyadan ve dünyalık şeylerden koruduğu ifade edilmektedir (Tirmizî, Tıbb, 1). Böyle bir anlayışla hareket ederek Allah’ın sevgisine mazhar olacağını düşünen birinin yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu gibi dünyevi gayretlerden uzak durması olağan bir durumdur. Bunun aksine yetersizlik duygusunu gizleyebilmek veya beğenilme arzusunu güçlü bir şekilde doyurabilmek adına kibir ile hareket etmek ise İslam’ın ilkelerine tamamen aykırı bir durumdur. Nitekim bir hadiste “Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir ise, hakikati inkâr etmek ve insanları küçümsemektir” (Müslim, İman, 147) şeklinde yapılan izah, bu durumu doğrulayan bir niteliğe sahiptir. Bu noktada Lokman suresinin 18. ve İsra suresinin 37. ayetlerinde görüleceği üzere kibir, Allah tarafından kesin olarak yasaklanmış bir davranıştır. Bunun yerine İslam’ın insanları davet ettiği yol, “Orta yolu tutunuz, amellerinizi mükemmelleştirmeye ve Allah’a yakın olmaya gayret ediniz” (Buhârî, Rikâk 18) hadisinde de ifade edildiği gibi aşırılıklardan uzak, orta düzeyde ilerlenen bir yoldur. Bu da yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu da dâhil olmak üzere bütün her şeyde aşırılıklardan uzak durmayı gerektirir. Bu açılardan bakıldığında bireylerin İslam’ın öğretilerine göre hareket etmesi, yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun gelişmesine karşı engelleyici bir etki oluşturabilir.

2. Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Toplam Puanları ile Dindarlığın Alt Boyutları Arasındaki İlişkilerle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ile dindarlığın ibadet ($r=-.09$, $p<0.01$) ve bilgi boyutu arasında ($r=-.08$, $p<0.01$) negatif yönlü, beğenilme arzusu ile

ibadet ($r=-.13$, $p<0.01$) ve bilgi boyutu arasında da ($r=-.07$, $p<0.05$) yine negatif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu, ibadet ve bilgi düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 13)

Ülkemizde ve yurt dışında yapılan çalışmalarda genel olarak dindarlığın alt boyutlarından olan ibadetin, psikolojik iyi olma ve hayatın anlamı duygusu ile pozitif yönlü anlamlı ilişkilerinin olduğuna ve bu nedenle ibadetlerin ruh sağlığını olumlu yönde etkileyeceğine dikkat çekilmektedir. Yani buna göre insanlarda dindarlık ve ibadet düzeyi arttıkça psikolojik sıkıntıların azaldığı söylenebilir (Kaya ve Küçük, 2017). Çünkü esasında ibadetler, bireylerin duygularını sağlıklı biçimde ifade etmelerini sağlayan duygusal bir boşalımı temsil edebilecek faaliyetlerdir. Bu açıdan bakıldığında ibadetler sayesinde bastırılmış duyguların çıkış yapması, yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun azalmasını sağlayabilir. Çünkü bu yolla insanlar; yaşadıkları zorlukları, sorunları, yetersizlikleri ve beklentileri ilahi güç ile paylaşarak güç kazanabilir. Buna ilaveten ibadetler, insanları hem bedensel hem de ruhsal anlamda daha zinde tutarak yeterlilik hissine kavuşmalarını sağlayabilmektedir. Dolayısıyla ibadetlerdeki artışla birlikte yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düşmesi gayet olağan bir neticedir.

İslami açıdan bakıldığında ayetlerde Allah'ın "*Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur*" (Ra'd, 28) ve "*Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir*" (Ankebut, 45) buyurduğu görülmektedir. Hayata bu gözle bakan insanlar dine bağlı kalıp ibadetlerini sürdürdüklerinde hayasızlıklardan ve kötülüklerden uzak durarak huzur bulacaklarına ilişkin bir inançla kendilerini bu tarz olumlu amaçlara bağladıkları için, yetersizlik duygusu yaşama ihtimallerinin düşmesi muhtemeldir. Bir başka ayette ise diğer insanlara kendini beğendirmek adına ibadet etmek ağır bir şekilde kınanmakta; "*Vay haline o namaz kılanların ki, onlar namazların özünden uzaktırlar. Onlar halka gösteriş yaparlar*" (Ma'un, 4-6) buyrulmaktadır. Bu yaklaşım insanlara ibadetlerini gerçekleştirirken gösteriştan uzak durmalarını vurgulayan bir yapıya sahip olduğu için bireylerin ibadet düzeyinin artması, içinde gösterişi de barındıran beğenilme arzusunun uzak durmalarına katkı sağlayabilir.

Dinî bilgi genel olarak ruhsal gelişimi ve olumlu yönde kişisel dönüşümü vurgulayan bir mahiyete sahiptir. Bu yönüyle dinî bilgide artış oldukça bireyler kendi sınırlarını tanımaya ve Tanrı'ya tabi olmanın etkisiyle yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından olumlu yönde gelişim göstermeye meyil gösterebilecektir. Çünkü dinî bilgi ile ilahi kudretin egemen gücüne yönelik geliştirilen bağıllık hissi, bireylerin onaylanma ve kabul görme beklentilerini insanlardan çok Tanrı'ya yöneltebilecektir. Bu bakımdan dinî anlamda yeterli ve Tanrı tarafından beğenilir olmak daha birincil bir amaç haline gelebilir. Bu nedenle bireylerin dinî bilgileri ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü bir ilişki olmasının dinin bireylere sağladığı olumlu bildirimler ile ilgili olduğu düşünülebilir.

İslami bakış açısına göre dünyevi beklentilere kapılmak yerine bilgili olmak, daima üstün tutulan ve övgüyle karşılanan bir durumdur. Nitekim bu mesele ayet ve hadislerde “*De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!”* (Zümer, 9), “*Kulları içinden ancak bilgili olan kimseler, Allah’ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar*” (Fâtır, 28) ve “*Dünya ve onun içinde olan şeyler değersizdir. Sadece Allah’ı zikretmek ve O’na yaklaştıran şeylerle, ilim öğreten âlim ve öğrenmek isteyen öğrenci bundan müstesnadır*” (Tirmizî, Zühd 14) gibi ifadelerle açıklanmaktadır. Buna göre İslami yaklaşımın dünyevi dışsal faktörler yerine bilgiye verdiği bu değer dikkate alındığında bireylerin dinî bilgilerinde artış meydana geldikçe yetersizlik duygusunun ve beğenilme arzusunun düşmesi beklenebilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Dindarlık Gruplarında Yetersizlik Duygusu ve Beğenilme Arzusu Puanlarının Farklılığına Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmada yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarının dindarlık düzeyleri açısından karşılaştırılması için aralık düzeyindeki veriler nominal düzeye dönüştürülerek dindarlık grupları oluşturulmuştur. Yapılan dönüştürme işlemi neticesinde örneklem grubu içinde düşük dindarlık seviyesinden katılımcı çıkmadığı için karşılaştırma orta ve yüksek dindarlık grupları arasında yapılmıştır. Yapılan T testi sonucunda orta düzey dindarların hem yetersizlik duygusu hem de beğenilme arzusu ortalama puanlarının yüksek düzey dindarlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak gruplar arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Buna göre, “*Dindarlık düzeyi gruplarının yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Dindarlık düzeyi yüksek olanların yetersizlik*

duygusu ve beğenilme arzusu puanları istatistiksel açıdan anlamlı şekilde daha düşüktür (H13)” hipotezi söz konusu farklılık anlamlılık düzeyine ulaşmadığı için kısmen desteklenmiştir (Bkz. Tablo 14).

Elde edilen bulgular yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının korelasyon analizi ile birlikte düşünüldüğünde her iki dindarlık grubunda da dindarlık arttıkça yetersizlik duygusunun ve beğenilme arzusunun azaldığını söylemek mümkündür. Ayrıca dindarlık grupları arasındaki ortalama puan farkına baktığımızda da orta düzey dindarların yüksek düzey dindarlara göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Bu durumun yorumu, bireylerin mevcut dindarlık düzeyleri ne olursa olsun ilerleyen süreçte dindarlık düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun azalacağı, buna karşın dindarlık düzeyi düştüğünde ise yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun artış göstereceği yönündedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamız, gençlerin yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlıkları arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamakta olup örneklem grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesinin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan 969 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada dindarlık ile ilgili verilerin elde edilmesinde “Dinî Hayat Ölçeği” (DHÖ), yetersizlik duygusu ile ilgili verilerin elde edilmesinde “Yetersizlik Duygusu Ölçeği” (YDÖ), beğenilme arzusu ile ilgili verilerin elde edilmesinde ise “Beğenilme Arzusu Ölçeği” (BAÖ) kullanılmıştır.

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi için “Pearson Korelasyon Analizi”, iki gruplu değişkenlerin aralarındaki farkın analizi için “Independent Samples T-Test” çok gruplu değişkenlerin analizi için ise “One Way Anova” ve Tukey – HSD Testi kullanılmıştır.

Araştırmada elde ettiğimiz verilere göre; katılımcıların yaşları ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü; buna karşılık dindarlık ile arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Buna göre yaş ilerledikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların aile ekonomik düzeyi ile yetersizlik duygusu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu, beğenilme arzusu ile istatistiksel anlamda bir ilişki olmadığı görülmüş, dindarlık ile arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre aile ekonomik düzeyi yükseldikçe yetersizlik duygusunun düştüğü, dindarlığın ise arttığı tespit edilmiştir.

Öznel dindarlık algısı ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öznel dindarlık algısı arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu düşmekte buna karşılık dindarlık artmaktadır.

Aile dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında istatistiksel anlamda bir ilişki olmadığı, dindarlık ile arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre aile dindarlık düzeyi arttıkça dindarlık da artmaktadır.

Sosyal çevrenin dindarlık düzeyi ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu arasında negatif yönlü, buna karşılık dindarlık ile arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Buna göre sosyal çevrenin dindarlık düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü, buna karşılık dindarlığın arttığı tespit edilmiştir.

Cinsiyet grupları arasındaki farklılıkları tespit için yapılan T testi sonucunda, yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Fakat erkek ve kadınların dindarlık puanları arasında anlamlı farklılık vardır. Kadınların dindarlık puanı erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Öğrenim alanları için yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu puanlarına göre fen bilimlerinin en yüksek ortalama puana, sosyal bilimlerin ise en düşük ortalama puana sahip olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise fen bilimleri ile sosyal bilimler ve ilahiyat fakültesi grupları arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan beğenilme arzusu puanlarına göre eğitim bilimlerinin en yüksek ortalama puana, sosyal bilimlerin ise en düşük puana sahip olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise eğitim bilimleri ile sosyal bilimler arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Dindarlık puanlarına göre ise en yüksek puana ilahiyat grubunun ulaştığı, en düşük puana ise fen bilimleri grubunun ulaştığı görülmüştür. Bu noktada ilahiyat fakültesi grubunun bütün diğer alanlardan anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık puanlarının hayatın en uzun yaşandığı yerleşim birimi açısından anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Ebeveyn durumu için yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarına göre ebeveyn durumu gruplarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Diğer yandan dindarlık puanlarına göre ebeveyn kaybı olan grubun en yüksek puana sahip olduğu, ardından ebeveyni birlikte yaşayan grubun geldiği ve en düşük puana ebeveyni ayrı yaşayan grubun sahip olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise ebeveyni ayrı yaşayan grup ile ebeveyni birlikte yaşayan ve ebeveyn kaybı olan gruplar arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Hayatı yönlendiren en önemli faktör için yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu puanlarına göre arkadaşlar faktörünün en yüksek ortalama puana, öğretmenler faktörünün ise en düşük puana sahip olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise arkadaşlar faktörü ile aile ve öğretmenler faktörleri arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Diğer yandan beğenilme arzusu puanlarına göre sosyal medya-kitle iletişim araçları faktörünün en yüksek ortalama puana, öğretmenler faktörünün ise en düşük puana sahip olduğu görülmüştür. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise öğretmenler faktörü ile sosyal medya-kitle iletişim araçları ve arkadaşlar faktörleri arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Dindarlık puanlarına baktığımızda ise öğretmenler faktörünün en yüksek ortalama puana, sosyal medya-kitle iletişim araçları faktörünün ise en düşük puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın sosyal medya-kitle iletişim araçları ile aile ve öğretmenler faktörleri arasında, bir de aile ile arkadaşlar faktörleri arasında gerçekleştiği görülmüştür.

Dinî hayatı şekillendiren en önemli faktör için yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarına göre dinî hayatı şekillendiren en önemli faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Diğer yandan imam-hatip lisesi eğitimi grubunun en yüksek dindarlık puanlarına, ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri grubunun ise en düşük puanlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki anlamlı farklılığın ise ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri faktörü ile aile, Kur'an kursu-cami hocası ve imam-hatip lisesi eğitimi grupları arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık toplam puanları arasındaki ilişkiler için yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu toplam puanları arasında pozitif yönlü, dindarlık ile yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu toplam puanları arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Buna göre yetersizlik duygusu yükseldikçe beğenilme arzusunun da yükseldiği, buna karşılık dindarlık yükseldikçe yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir.

Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu toplam puanlarının dindarlığın alt boyutları ile ilişkilerine yapılan analizler neticesinde yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu ile dindarlığın ibadet ve bilgi boyutları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilerin

olduğu görülmüştür. Buna göre ibadet ve bilgi düzeyi arttıkça yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun düştüğü tespit edilmiştir.

Dindarlık gruplarında yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarının farklılığına dair yapılan T testi sonucunda yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu açısından dindarlık grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ancak dindarlık düzeyi yüksek olanların yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu puanlarının daha düşük olduğu görülmüştür.

Daha sonraki araştırmacılar için öneriler:

- Hayatı yönlendiren en önemli faktör ile ilgili elde edilen veriler din psikolojisi alanı için araştırmaya açıktır. Bu bakımdan hayatı yönlendiren en önemli faktör ile ilgili bulgularda yetersizlik duygusu açısından en yüksek puanı arkadaşlar, en düşük puanı öğretmenler faktörünün; beğenilme arzusu açısından en yüksek puanı sosyal medya-kitle iletişim araçları, en düşük puanı öğretmenler faktörünün; dindarlık açısından en yüksek puanı öğretmenler, en düşük puanı sosyal medya-kitle iletişim araçları faktörünün alması dikkate alındığında bu konunun çeşitli değişkenlerle geniş örneklemler ile araştırmalara konu olabileceği dikkate alınmalıdır.
- Dinî hayatı şekillendiren en önemli faktör ile ilgili bulgularda ilk ve ortaöğretim okulundaki din dersleri faktörünün en düşük puanı aldığı dikkate alındığında bireylerin dinî yaşamını etkileyen faktörler ile ilgili yapılan kapsamlı bir araştırma ile çok daha geniş bilgiler elde edilebilir.
- Tüm yaş gruplarında; ebeveyni birlikte yaşayan, ebeveyni ayrı yaşayan ve ebeveyn kaybı yaşamış bireylerin dindarlıkları ile ilgili yapılacak bir çalışma literatür için oldukça değerli kazanımlar sağlayabilir.
- Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusu olguları sosyal onay ihtiyacı ile birlikte ele alınarak bu olguların sosyal onay ihtiyacı bağlamında bireylerin dindarlıkları ile olan ilişkileri araştırılabilir.
- Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun Tanrı algısı ile birlikte ele alındığı bir çalışma, bireylerin Tanrı'ya ilişkin algılarını daha iyi anlayabilmek adına faydalı olabilir.

- Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun dindarlıkla olan ilişkisinin çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmayla araştırılması, konuya bir açılım ve zenginlik getirilebilir.
- Öznel dindarlık algısı ve benlik algısını inceleme konusu yapan kapsamlı bir araştırmayla bireylerin benlik saygısı gelişimi ve bu gelişimin dindarlıkları ile olan ilişkisine dair önemli bilgiler elde edilebilir.
- Yetersizlik duygusu ve beğenilme arzusunun dindarlıkla olan ilişkisi yaşlı insanlar üzerinde araştırılabilir. Böylece bu olguların ileri yaşlarda ne gibi bir mahiyete kavuştuğu daha iyi anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Açıkyol, E. (2023). Adalet Ağaoglu'nun Üç Beş Kişi Romanında Aşağılık Kompleksinin Doğurduğu Ruhsal Yönelimler. *International Journal of Language Academy*, 11(2), 167-180. doi:http://dx.doi.org/10.29228/ijla.68679
- Adler, A. (2010). *İnsanı Tanıma Sanatı* (Çev. K. Şipal) (12. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2011a). *Bireysel Psikoloji* (Çev. A. Kılıçlıoğlu) (3. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2011b). *Yaşama Sanatı* (Çev. K. Şipal) (11. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2011c). *Psikolojik Aktivite* (Çev. B. Çorakçı) (9. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2016). *Nevroz Sorunları* (Çev. A. Kılıçlıoğlu) (3. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2022). *Yaşamın Anlam ve Amacı* (Çev. K. Şipal) (16. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Akdemir, A. (2022). Boşanmış Aile Çocuklarının Sosyal Uyum Süreci ile Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 5, 11-46.
- Akdoğan, R. (2012). *Adleryen Yaklaşımına Dayalı Grupla Psikolojik Danışmanın Üniversite Öğrencilerinin Yetersizlik Duygusu ve Psikolojik Belirti Düzeylerine Etkisi (Doktora Tezi)*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Akdoğan, R. ve Ceyhan, E. (2014a). Üniversite Öğrencileri İçin Yetersizlik Duygusu Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 117-128. doi:https://doi.org/10.37217/tebd.832194
- Akdoğan, R. ve Ceyhan, E. (2014b). Adleryen Grupla Psikolojik Danışmanın Yetersizlik Duygusu ve Psikolojik Belirtiler Üzerindeki Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servisi*, 5(42), 280-293.
- Akdoğan, R. ve Çimşir, E. (2019). Linking Inferiority Feelings to Subjective Happiness: Self-Concealment and Loneliness as Serial Mediators. *Personality and Individual Differences*, 149, 14-20. doi:https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.05.028
- Akkoyunlu, E. (2022). *Kırılğan Narsisizm ile Kendini Sabotaj Arasındaki İlişkide Yetersizlik Duygusunun Aracı Rolü (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Akman, A. (2022). Yetersizlik Duygusunun Kariyer Geleceğine Etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 121-135.
- Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış ve Boşanmamış Aileye Sahip Ergenlerin Yalnızlık, Yaşam Doyumu, Sosyal Destek ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Alici, M. (2018). Dindar Değil Maneviyatçuyum: Postmodern Din Bilimlerinde Maneviyat- Dindarlık Tartışmaları. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6(16), 11-20.
- Allan, S. ve Gilbert, P. (1995). A Social Comparison Scale: Psychometric Properties and Relationship to Psychopathology. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 293-299. doi:https://doi.org/10.1016/0191-8869(95)00086-L

- Ällport, G. W. ve Ross, J. M. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5 4, 432-43. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:32594734> adresinden erişildi.
- Alptekin, D. ve Delibaş, E. (2021). Estetik Uzmanlarının Bedenin Yeniden İnşasına Dair Görüşlerinin Sosyolojik Bir Değerlendirmesi. *Sosyoloji Dergisi*, (41-42), 163-186.
- Anderson, C., Hildreth, J. ve Howland, L. (2015). Is the Desire for Status a Fundamental Human Motive? A Review of the Empirical Literature. *Psychological Bulletin*, 141. doi:10.1037/a0038781
- Ansbacher, H. L. ve Ansbacher, R. R. (Ed.). (1956). *The Individual Psychology of Alfred Adler: A Systematic Presentation in Selections from His Writings. The individual psychology of Alfred Adler: a systematic presentation in selections from his writings*. Oxford, England: Basic Books.
- APA. (2023). *APA Dictionary of Psychology*. Washington: American Psychological Association.
- Apaydın, H. (2016). *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (1. bs.). Bilimkent Yayınları.
- Arslan, A. D. (2018). Kolektif Endişe: İnsan Olmak. *Söylem Filoloji Dergisi*, 3(2), 311-313.
- Atar, G. ve Gürsoy Ulusoy, Ş. (2020). Sosyal Medyada Ördek Sendromu: İnstagram Üzerinden Bir Değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 925-951. doi:10.46928/iticusbe.762651
- Atlıoğlu, G. N. (2022). *Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Aydemir, A. (2021). Mahremiyetten Rızaya Dijital Albümler “İnstagram Örneği”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (54), 115-140. doi:10.47998/ikad.912140
- Aydın, E. K. (2023). *Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Giresun Örneği) (Yüksek Lisans Tezi)*. Uludağ Üniversitesi, Bursa .
- Aydın, M. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Problemlerini İnternet Kullanımları İle Akılcı Olmayan İnançları ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkiler (Yüksek Lisans Tezi)*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aytaç, S. (2000). *İnsanı Anlama Çabası: Psikolojiye Giriş*. Bursa : Ezgi Kitabevi.
- Ayten, A. (2004). *Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul .
- Ayten, A. (2009). *Prososyal Davranışlarda Dindarlık Ve Empatinin Rolü (Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ayten, A. (2013). Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 7-31.
- Bahadır, A. (2018). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma* (4. bs.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bahtiyar, M. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik Özellikleri ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Baran, P. ve Sevim, Y. (2022). Bedenin Gösterge Olarak Sunumu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 319-326.

- Başkurt, B. (2020). *Mükemmeliyetçiliğin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi ve Olumsuz Değerlendirilme Korkusu İle Yetersizlik Duygusu Tarafından Yordanması (Yüksek Lisans Tezi)*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım). *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (8).
- Baymur, B. F. (2015). *Genel Psikoloji*. İstanbul.
- Baynal, F. (2019). Evlenme ve Boşanma Deneyimleri Arasındaki İlişkide Dindarlık Faktörünün İncelenmesi. *Darülfunun İlahiyat Dergisi*, 30(1), 111-140. doi:10.26650/di.2019.30.1.0015
- Berber Çelik, Ç. (2018). Bağlanma Stilleri, Psikolojik İyi Olma ve Sosyal Güvende Hissetme: Aralarındaki İlişki Ne? *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 27-40.
- Bıyık, N. (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Duygularının Kişisel ve Sosyal Özellikleri, Öfke Eğilimleri Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Biberici, A. K. ve Yaganoglu, N. Y. (2019). Analysis Of Long Term Relationship Between E-Commerce and Consumer Confidence Index: Cointegration Analysis. *Journal of Applied And Theoretical Social Sciences*, 1(1). doi:10.37241/jatss.2020.4
- Bilger, H. (2018). *Üniversite Öğrencilerindeki Yetersizlik Duygularıyla Öğrencilerin Anne ve Babalarına Bağlanmaları Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Bingül, F. (2020). *Yalnızlığın Bağlanma Stilleri, Beğenilme Arzusu ve Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Açısından İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Bingül, F. ve Çelik, E. (2021). Yalnızlığın Bağlanma Stilleri, Beğenilme Arzusu ve Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Açısından İncelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, (85), 187-202.
- Bostancı, M. (2019). Dijital Ebeveynlerin Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 10(38), 115-128.
- Bozkurt, R. M. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi İle Yakın İlişkilerdeki Eğilimleri ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Bural, M. (2023). *Influencer Takipçilerinde Beğenilme Arzusu ile Beden Algısı Arasındaki İlişkide Sosyal Etkinin Aracılık Rolü (Yüksek Lisans Tezi)*. Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik (Çev. İ. D. E. Sarioğlu)* (1. bs.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bursalıoğlu, Z. (1967). *Eğitim İdaresi*. Ankara: Kalaba Yayınevi.
- Corey, G. (2013). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy* (9. bs.). Belmont California : Brooks/Cole / Cengage Learning.
- Courberive, D. J. (1965). *Aşağılık Kompleksi ve Aşağılık Kompleksinden Kurtulmanın Çareleri (Çev. R. Bahir)*. İstanbul: Özgü Yayınevi.
- Çağlar, F. (2021). *Sosyal Medya Bağımlılığı ile Narsisistik Kişilik Özellikleri ve Beğenilme Arzusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul.

- Çakır, D. (2019). Üç İstanbul Romanındaki Mekânların Adnan'ın Kişiliğine Etkisinin İd, Ego ve Süperego Bağlamında İncelenmesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 183-193.
- Çakır, E. (2020). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığıyla Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Çakmak, A. H. (2021). *Yetişkinlerdeki Dindarlık, Ahlaki Olgunluk ve Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Çalışkan, B. (2014). *Gelir Düzeyi, Doğurganlık ve Beşeri Sermaye İlişkisinin Analizi (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çam, S., Sevimli, D. ve Yerlikaya, E. E. (2010). Olumsuz Değerlendirilmekten Korkma Ölçeği'ne ODKÖ İlişkin Bir Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 132-140.
- Çapar, B. (2008). *Farklı Orta Öğretim Öğrencilerinde Dindarlık ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Çelik, D. (2022). *Yaratıcı Kişilik Özellikleri ve Prososyal Davranışlar Arasındaki İlişkide Beğenilme Arzusunun Aracı Rolü (Yüksek Lisans Tezi)*. Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Çetin, A. (2019). *Ergenlerde Sosyalleşme, Akran İlişkileri ve Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Çetin, Ü. F. (2010). *Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi (Isparta Örneği) (Yüksek Lisans Tezi)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Çetinkaya Yıldız, E. ve Toprak, E. (2016). Psikolojik Danışman Adaylarının Empatik Eğilim, Utangaçlık, Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Sosyal Beceri Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(2), 513-530. doi:10.13114/MJH.2016.313
- Çilingir, L. (2014). Din mi Ahlak mı? *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(1), 711-720.
- Çimşir, E. ve Akdoğan, R. (2019). Yalnızlık ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkide Kendini Saklamanın Aracı Rolü. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(1), 111-128. doi:https://doi.org/10.18039/ajesi.520833
- Çoban, R. (2013). *Lise Öğrencilerinde Dindarlık ve Sanal Bağımlılık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Burdur Gölhisar Örneği) (Yüksek Lisans Tezi)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Çolak, İ. C. (2024). *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Bir Nicel Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Dalmış, L. (2009). *Dindarlık Düzeyi ile Dini Pratiklerin İlişkisi (Ankara Örneği) (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi, Ankara .
- Demir, S. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri İle Kaygı Düzeyleri ve Yetersizlik Duyguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Deniz, A. Ç. (2012). Eğitimli Gençliği Anlamada Yeni Bir Tipoloji Önerisi: Cool Gençlik. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 115-139.

- Dere, G. ve Türen, U. (2020). Sporda Taraftar Şiddeti ve Saldırganlığı Açıklayan Kuramlara Bütüncül Bir Bakış. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 4(1), 113-136.
- Dinçtürk, K. (2019). *Erken Dönem Şema Alanlarında Bağlanma Modellerinin ve Sosyal Fobinin Benlik Saygısı İle İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Ekşi, A. (1990). *Çocuk, Genç, Ana Babalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ekşi, H., Sevim, E. ve Kurt, B. (2016). Psikolojik Doğum Sırası İle Yetersizlik Duygusunun Yetişkin Bağlanma Stillerini Yordama Düzeyinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(3), 1054-1065. doi:10.17051/io.2016.90300
- Elias, N. (2004). *Uygarlık Süreci Cilt I (Çev. E. Ateşman)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ellison, C. G. ve George, L. K. (1994). Religious Involvement, Social Ties, and Social Support in a Southeastern Community. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33(1), 46-61. doi:10.2307/1386636
- Erdem, K. B. ve Kaya, M. (2019). Instagram’da Görülme Ve Beğenilme Arzusu: Kullanıcı Bakış Açısından Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1456-1464. doi:10.17719/jisr.2019.3154
- Eren, S. (2007). İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 129-152.
- Erten, M. F. (2017). *Çağrı Merkezinde Çalışan Bireylerin Tükenmişlik Düzeyleri İle Sosyal İlişki Düzeyleri ve Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi)*. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Eserler, T. (2022). *Yetişkinlerde Dindarlık, Şükür ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Ferah, N. (2014). Bireysel Psikoloji ve Din. *Toplum Bilimleri Dergisi*, (15), 178-195.
- Firat, İ. ve Güngör, A. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumları Üzerinde Yetersizlik Duygusunun Yordayıcı Etkisi: Sosyal İlginin Aracı Rolü. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 487-504. doi:10.7822/omuefd.804719
- Frazer, G. J. (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri I. (Çev. M. H. Doğan) (C. 2)*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Furseth, I. ve Repstad, P. (2006). *An Introduction to the Sociology of Religion*. USA: Asgate Publishing.
- Geçtan, E. (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (13. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası* (C. 8). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (2021). *İnsan Olmak*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Geredeli, M. (2024). *Sosyal Medya, Mahremiyet ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Doktora Tezi)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Gilbert, P., Broomhead, C., Irons, C., Mcewan, K., Bellew, R., Mills, A., ... Knibb, R. (2007). Development of a Striving to Avoid Inferiority Scale. *The British Journal of Social Psychology / The British Psychological Society*, 46, 633-648. doi:10.1348/014466606X157789
- Gilbert, P., Mcewan, K., Bellew, R., Mills, A. ve Gale, C. (2008). The Dark Side of Competition: How Competitive Behaviour and Striving to Avoid Inferiority are Linked to Depression, Anxiety, Stress and Self-Harm. *Psychology and Psychotherapy*, 82, 123-136. doi:10.1348/147608308X379806
- Glock, C. Y. (1962). On the Study of Religious Commitment. *Religious Education*, 57(4, Res. Suppl.), 98-110. doi:10.1080/003440862057S407

- Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu (Çev. B. Cezar) (C. 3)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökmen, H. ve Kuru, E. (2021). Measuring the Anger Control Levels of the Personnel Working in Ankara Provincial Directorate of Youth and Sports. *Sports, Education and Child*, 1(2), 1-15. doi:10.5505/sec.2021.43531
- Güney, S. (2015). *Örgütsel Davranış (3. bs.)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürer, B. (Ed.). (2022). *Gençlik ve Din (C. 1)*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Gürsu, O. (2021). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık*. Konya: İdeal Usta Yayınları.
- Gürsu, O. ve Musara, A. T. (2021). Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Dindarlık İlişkisi. *Turkish Academic Research Review*, 6(2), 418-438.
- Gürsu, O. ve Özçelik, M. F. (2022). Ergenlik Döneminde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Dindarlık İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 119-216.
- Güvenç, B. N. (2022). *Yetişkinlerin Beğenilme Arzusu İle Sanal Ortam Yalnızlık ve Yetersizlik Duygusu İlişkisinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Hasankahyaoglu, H. R. (2008). *Dindarlık Empati İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Horney, K. (2014). *İçsel Çatışmalarımız (Çev. Z. Koçak) (2. bs.)*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milal ve Nihal*, 7(1), 209-240.
- Hökelekli, H. (2017). *Din Psikolojisine Giriş (7. bs.)*. İstanbul: Dem Yayınları.
- İlhan, M. (2021). *Benlik Saygısı, Beğenilme Arzusu ve Narsisizmin Gösterişçi Tüketim Üzerindeki Rolünün İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Kahraman, N. (2021). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığının Beğenilme Arzusu ile İlişkisinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Kahraman, N. (2023). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığının Beğenilme Arzusu ile İlişkisinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Karaboğa, M. T. (2019). Lise Öğrencilerinin Rol Model Tercihlerine İlişkin Bir Çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 363-391. doi:https://doi.org/10.17860/mersinefd.537859
- Karacoşkun, M. D. (2019). Modern Psikolojide Dine Yaklaşımlar. M. D. Karacoşkun (Ed.), *Din Psikolojisi içinde (5. bs.)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karadağ, M. (2019). *Anne-Baba Ayrılığının 10-14 Yaş Aralığındaki Çocukların Dini Hayatları Üzerindeki Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Karlı, N. (2011). *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği) (Doktora Tezi)*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karlı, N. (2022). Genç Ve Yetişkinlerde Çevre Bilinci Ve Dindarlık. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (52), 57-78. doi:https://doi.org/10.17120/omuifd.1063694

- Kaşıkkara, G. ve Doğan, U. (2017). Beğenilme Arzusu: Ölçek Geliştirme, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 51-60. doi:10.21666/muefd.345573
- Kavun, Y. (2016). *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler (Yüksek Lisans Tezi)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Kaya, M. ve Küçük, N. (2017). İbadetler ile Hayatın Anlamı ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (42), 17-43.
- Kayıklık, H. (2002). Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları . *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 27-40.
- Kazık, G. A. (2022). *Ergenlerde Psikolojik Sağlık ile Olumsuz Yaşam Olayları Arasındaki İlişkide Bilişsel Esneklik ve Yetersizlik Duygusunun Aracı Rolü (Yüksek Lisans Tezi)*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve Din Eğitimi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 13(2), 31-54.
- Kılıç, S. (2021). *Üniversite Öğrencilerinde Yetersizlik Duygusu ve Duyguları İfade Etme Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Kılıç, S. ve Öksüz, Y. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Yetersizlik Duygusu ile Genel Aidiyet Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 216-225.
- Kıınter, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi (Doktora Tezi)*. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kızılgeçit, M. (2011). *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi (Doktora Tezi)*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kızıлтаş, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Yetersizlik Duyguları Açısından İncelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0(8), 25-35.
- Kocaman, G. ve Kazan, H. (2021). Lise Düzeyinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Instagram Bağımlılıkları ve Sosyal Görünüş Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(40), 2638-2664.
- Koç, M. (2008). *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki (Doktora Tezi)*. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Köklü, B. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Kullanım Özelliklerinin Beğenilme Arzusu, Kendini Mükemmeliyetçi Gösterme ve Sosyal Kaygı ile İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2019). *Din Psikolojisi* (9. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Kula, N. (2015). Gençlik Döneminde Kimlik ve Din (Lise Öğrencileri). H. Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde (3. bs.). İstanbul: Dem Yayınları.
- Kurt, A. (2008). Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2).
- Küçük, A. (2022). *The Predictive Role of Childhood Trauma, Fear of Negative Evaluation and Inferiority Feeling on Perfectionism Among University Students (Yüksek Lisans Tezi)*. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

- Laçiner, E. R. (2022). *Yetişkinlerde Yeme Bağımlılığının Obezite, Beğenilme Arzusu ve Ego-Santrik Olma ile İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Maniacci, M. ve Mosak, H. H. (2012). Adlerci Psikoterapi. R. J. Corsini ve D. Wedding (Ed.), *Modern psikoterapiler içinde* (1. bs., ss. 115-178). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Maraşlıoğlu, A. (2022). *Ebeveyn Çocuk İlişkisi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumu İle Ebeveynlerin Yetersizlik Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Maslow, Abraham, H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. doi:10.1037/h0054346
- Maslow, Abraham H. (1987). *Motivation and Personality, 3rd ed. Motivation and personality, 3rd ed.* New York, NY, US: Harper & Row Publishers.
- Mehmedoğlu, A. U. (1999). *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Mehmedoğlu, A. U. (2006). Gençlik, Değerler ve Din. A. U. Mehmedoğlu (Ed.), *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler içinde*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Mert, O. (2022). *Petrogliflerin (Kaya Üstü Tasvirlerin) Türk Kültür Tarihindeki Yeri*. (K. Yıldırım, Ed.). İstanbul: Bilgeoğuz.
- Meydan, H. ve Aydın, S. (2020). Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 299-323.
- Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye Giriş (Çev. R. Eski)*. (S. Karakaş ve R. Eski, Ed.) (19. bs.). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Nalbant, H. (2010). *Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ile Başarı Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Makü Örneği) (Yüksek Lisans Tezi)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Özer, A. K. (1989). *Duygusal Gerilimle Başedebilme*. Varlık Yayınları.
- Özgüngör, S. ve Arıcıoğlu, A. (2020). Nesneleştirilmiş Beden Bilinci Ölçeği-Genç Formunun Türkçeye Uyarlanarak Kendini Nesneleştirmenin Sosyal Medya Kullanımı ve Beğenilme Arzusu Arasındaki İlişkide Aracı Rolünün İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 23-49. doi:10.9779/pauefd.544809
- Özkan, B. (2019). *Yetişkinlerde Bağlanma Stilleri ve Dini Başa Çıkma İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, E. E. (2013). *İyimserlik ve Dindarlık (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özyurt, C. (2005). *Modern Toplumun Çözümlemesi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Pargament, K. I. (1992). Of Means and Ends: Religion and the Search for Significance. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2(4), 201-229. doi:10.1207/s15327582ijpr0204_1
- Pekçe, İ. (2023). *Yetişkinlerde Ortoreksiya Nervoza Eğilimi, Bilişsel Kontrol ve Esneklik ile Beğenilme Arzusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Peker, H. (2020). *Din Psikolojisi* (18. bs.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

- Powers, R. L. (1976). Religion: Adler's View. B. B. Wolman (Ed.), *International Encyclopediad of Psychiatry, Psychology, Psychoanalysis, and Neurology* içinde (ss. 427-29). New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Rogers, C. R. (1994). *Etkileşim Grupları (Çev. H. Erbil)*.
- Sadık, R. ve Kardaş, T. N. (2018). Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı ve Beğenilme Arzusunun İncelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, (1), 39-46.
- Salecl, R. (2003). Success in Failure, or How Hypercapitalism Relies on People's Feeling of Inadequacy. *Parallax*, 9(2), 96-108. doi:10.1080/1353464032000065035
- Sami, S. (2021). Covid-19 Nedeniyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerde Yas Süreci ve Dini Başa Çıkma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 55, 421-444. doi:10.29288/ilted.888706
- Sarıgül, U. (2019). *Psikoloji Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılığı Düzeyleri İle Beğenilme Arzusu ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: İzmir Örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Saygılı, S. (2013). Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Eğitimde Dönüştürücü Bir Entelektüel Olarak Öğretmenler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 270-281. doi:https://doi.org/10.12780/UUSB186
- Schultz, P. D. ve Schultz, S. E. (2017). *Theories of Personality* (11. bs.). Boston: Cengage Learning.
- Sertçakar, S. M. (2023). *Ergenlerde Siber Zorbalık ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Sherman, L., Payton, A., Hernandez, L., Greenfield, P. ve Dapretto, M. (2016). The Power of the Like in Adolescence: Effects of Peer Influence on Neural and Behavioral Responses to Social Media. *Psychological Science*, 27. doi:10.1177/0956797616645673
- Sırmacı, S., Yıldız, H., İz, U., Keleş, M. B. ve Çoban, H. (2022). Beğenilme Arzusunun Duygusal Yeme Davranışıyla Olan İlişkinde Olumsuz Değerlendirilme Korkusu ve Yalnızlığın Düzenleyici Etkisinin İncelenmesi. A. Oğuz ve U. Y. Sakarya (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar VI* içinde (ss. 313-329). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Smith, C. (2007). Social Anxiety and Public Self-Consciousness as Predictors of Appearance Accuracy. *Psi Chi Journal of Undergraduate Research*, 12(2), 39-45.
- Suna, E. (2023). *18-45 Yaş Arası Yetişkinlerde Mükemmeliyetçilik, Öz-Eleştirel Ruminasyon Ve Olumsuz Otomatik Düşüncelerin Yetersizlik Duygusu İle İlişkilerinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Swann, W. ve Hill, C. (1982). When Our Identities Are Mistaken: Reaffirming Self-Conceptions Through Social Interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 59-66. doi:10.1037/0022-3514.43.1.59
- Sweeney, T. J. (1989). *Adlerian Counseling: A Practical Approach for a New Decade* (3. bs.). USA: Accelerated Development.
- Şahin, A. (1999). *İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Doktora Tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir .

- Şahin, A. (2007). Ergenlerde Dindarlık, Algılanan Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 221-247.
- Şahin, A. (2008). Ergenlerde Dindarlık ve Empati. *Marife*, 8(1), 149-166.
- Şahin, D. (2019). *Ergenlerde Sosyal Medyaya Yönelik Tutumların, Yalnızlık, Depresyon Ve Beğenilme Arzusuyula İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Şahin, E. E. (2020). *Üniversite Öğrencilerinde Bağlanma ve Sosyal Bağlılık Arasındaki İlişkide Yetersizlik Duygusu ve Mükemmeliyetçiliğin Aracı Rolü (Doktora Tezi)*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Şavklı, G. ve Koç, M. (2023). Sosyal Medyada Görünür Olma ve Beğenilme: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 31-49.
- Şentepe, A. (2016). *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme Ve Dindarlık İlişkisi (Doktora Tezi)*. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Şentepe, A. ve Güven, M. (2015). Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(31), 27-44. doi:https://doi.org/10.17335/sakaifd.219893
- Şutanrıkulu, G. (2018). Toplumsal Bir Kurum Olarak Din. *Route Educational and Social Science Journal*, 5(5), 148-157.
- Tansı, A. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Yetersizlik Duygusu, Öz-Düzenleme ve Kararsızlık Düzeylerinin Erteleme Davranışlarını Yordayıcılığı (Yüksek Lisans Tezi)*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 141-152.
- Taylor, H. I. (2015). Facebook and the Being Liked Motive. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1, 1216-1227. doi:10.24289/ijsser.279131
- Tazegül, Ü. ve Güven, Ö. (2015). Vücut Geliştirme Sporcuları ile Farklı Spor Dallarındaki Sporcuların ve Spor Yapmayan Bireylerin Narsisizm Seviyelerinin Karşılaştırılması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (33), 465-473.
- Tazegün, Y. (2012). Kur'an'da Sosyal İnsanın Özellikleri. *Misbah: İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 1(2), 67-83.
- TDK. (2023). *Genel Açıklamalı Sözlük. Türk Dil Kurumu*. Ankara.
- Telli, E. ve Ünal Zafer. (2016). Demografik Özelliklerine Göre Sosyal Görünüş Kaygısı: Bir Alan Araştırması Social Appearance Anxiety Of University Students According to Sosyo- Demographic Characteristics: A Field Study. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 134-146.
- Telliöğlü, B. (2015). *İlk Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.
- Tezcan, M. (1997). *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Tiliouine, H., Cummins, R. A. ve Davern, M. (2009). Islamic Religiosity, Subjective Well-Being, and Health. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(1), 55-74. doi:10.1080/13674670802118099

- Tokur, B. ve Doğan, H. A. (2023). Gençlerde Kimlik Algısı ve Dinî Hayat: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. *Eskiyeni* 50, (50), 705-722. doi:<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1294031>
- Turan, Y. (2018). Dindarlık Benlik Saygısı ve Sosyal Medyada Benlik Odaklı Doyumlar. *Journal of History Culture and Art Research*, 7, 2147-2626. doi:10.7596/taksad.v7i5.1930
- Tülüce, H. A. (2022). Bireysellik ve Toplumsallık Bağlamında Modern Bireyin Anlam Arayışı. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 305-312. doi:<https://doi.org/10.32329/uad.1081255>
- Tümer, G. (1994). Din. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (1993). *Dinler Tarihi* (2. bs.). Ankara: Ocak Yayınları.
- Türker-Küyel, M. (1986). Gençlik Kavramı. *Erdem*, 2, 1-12.
- Ulusal, R. (2019). *Ergenlik Döneminde Narsisizm, Dindarlık ve Sosyal Medya Tutumları İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uslu, M. (2019). *Hastane Çalışanlarında Dindarlığın Empati ve Özgeçicilik İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Konya Eğitim Araştırma Hastanesi Örneği) (Yüksek Lisans Tezi)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ustaoglu, M. (2022). *Yetişkinlerde Yetersizlik Duygusu ve Dindarlık İlişkisi: Bolu Örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Uyanık, F. (2013, 7 Mayıs). *Sosyal Medya: Kurgusallık ve Mahremiyet*. doi:10.13140/2.1.2503.5200
- Uysal, V. (1995). İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 8(3-4), 263-271.
- Uysal, V. (2015). Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 35-56.
- Üngüren, E. (2015). Beynin Nöroanatomi ve Nörokimyasal Yapısının Kişilik ve Davranış Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1), 193-219.
- Ünsal, R. (2022). Kendimizi Neden Göstermek İstiyoruz? Teşhir Toplumunda Sosyal Medya Kullanımına Dair Nitel Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39(2), 548-569. doi:10.32600/huefd.1008651
- Üzüm, A. (2023). *Dindarlık, Bilişsel Esneklik ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Vural, M. E. (2016). *Yetişkinlerde Alçakgönüllülük, Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Watson, D. ve Friend, R. (1969). Measurement of Social-Evaluative Anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33, 448-457. doi:10.1037/h0027806
- Watts, R. (2015). Adler's Individual Psychology: The Original Positive Psychology. *Revista de Psicoterapia*, 26, 123-131.
- Yakut, S. (2016). *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi: Polatlı Örneği (Doktora Tezi)*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Yaparel, R. (1987). Dinin Tarifi Mümkün mü? *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 403-418.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 66-116.

- Yapıcı, A. (2016). Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar Ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri. *Dini Araştırmalar*, 19(49), 131-161.
- Yapıcı, A. (2021). *Ruh Sağlığı ve Din: Psikososyal Uyum ve Dindarlık* (3. bs.). Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. ve Kayıklık, H. (2005). Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 177-206.
- Yıldırım, S. (2021). Evlenme Tercihlerinin Dönüşümünde Kuşaklararası Farkın Toplumsal Değişim Temelinde İncelenmesi: Iğdır Üniversitesi Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 41(42), 53-79.
- Yıldız, M. (2006). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yousefi, B., Hassani, Z. ve Shokri, O. (2009). Reliability and Factor Validity of the 7-Item Social Physique Anxiety Scale (SPAS-7) among University Students in Iran. *World Journal of Sport Sciences*, 2(3), 201-204.
- Yörükoğlu, A. (1990). *Gençlik ve Yetişkinler: Kuşaklar Çatışması, Aile Yazıları 3*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Yüksel, R. (2022). Beden ve Estetik Üzerine; Muhafazakâr Kadının Dönüşümü. *Akademik Hassasiyetler*, 9(18), 155-175.

EKLER

Ek-1 Kişisel Bilgi Formu

Bu araştırma Necmettin Erbakan Üniversitesi Din Psikolojisi bilim dalı bünyesinde Prof. Dr. Adem ŞAHİN danışmanlığında yüksek lisans öğrencisi Fatih Furkan ODABAŞI tarafından yürütülmektedir. Araştırmanın amacı gençlerin yetersizlik duygusu, beğenilme arzusu ve dindarlık ilişkisini incelemektir. Araştırmanın sürdürülebilmesi için gerekli olan izinler alınmıştır. Elinizdeki anket formu kişilerin kendi duygu, düşünce ve kanaatlerini ifade etmek amacıyla kullandıkları birtakım cümlelerden oluşmaktadır. Sizden, değişik konularla ilgili olarak yazılan bu maddeleri dikkatlice okuyup her birinde belirtilen duygu, kanaat ve davranışların sizin için uygun olup olmadığını veya söz konusu ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Anketin doldurulması yaklaşık 7-10 dakika sürecek.

Her insanın duygu ve kanaatleri veya davranışları birbirinden farklı olabileceğinden maddeleri çevrenin etkisinde kalmadan işaretleyiniz. Çünkü bu bir sınav değildir. Lütfen bu noktayı aklınızdan çıkarmayınız. Ayrıca, anket üzerine kimliğinizle ilgili herhangi bir şey yazmanıza gerek yoktur. Verdiğiniz yanıtlar tamamen gizli tutulacak ve elde edilen sonuçlar yalnızca bilimsel araştırma amacıyla kullanılacaktır. Vereceğiniz samimi ve gerçeğe uygun cevaplar araştırmadan geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmesine büyük katkıda bulunacaktır. Lütfen her maddeyi atlamadan dikkatle okuyunuz ve kanaatinize en uygun ya da en yakın olan seçeneği işaretleyiniz. Anketin doldurulması konusunda gösterdiğiniz sıcak ilgi, yardım ve iş birliğine şimdiden teşekkür ederiz.

Yaş:.....

Cinsiyet: Kız Erkek

Öğrenim Gördüğünüz Üniversite: .....

Öğrenim Gördüğünüz Bölüm ve Sınıf: .....

Size göre ailenizin ekonomik düzeyi aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

Düşük Ortanın Altı Orta Ortanın Üstü Üst

Hayatınızın en uzun süresi nerede geçti ?

Köy – Kasaba İlçe Merkezi İl Merkezi Yurt Dışı

Anne-babanızla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi size uymaktadır?

Annem-babam birlikte yaşıyorlar Annem-babam ayrı yaşıyorlar Annem yaşamıyor

Babam yaşamıyor Anne ve babamın ikisi de yaşamıyorlar

Hayatınızı yönlendirmenizde en etkili faktör aşağıdakilerden hangisidir?

Aile Arkadaşlar Öğretmenler Sosyal Medya Kitle İletişim Araçları

Dini hayatınızın şekillenmesinde en etkili faktör aşağıdakilerden hangisidir?

Kur'an kursu Dini Cemaat Cami hocası Aile

İlk ve orta öğretim okulundaki din dersleri İmam-hatip lisesi eğitimi

Size göre dindarlık düzeyiniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

Düşük Ortanın altı Orta Ortanın üstü Yüksek

Size göre ailenizin dindarlık düzeyi aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

Düşük Ortanın altı Orta Ortanın üstü Yüksek

Size göre sosyal çevrenizin dindarlık düzeyi aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

Düşük Ortanın altı Orta Ortanın üstü Yüksek

Ek-2 Yetersizlik Duygusu Ölçeği (YDÖ)

	Her Zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren	Hiçbir Zaman
1. Bir işe girişmek için birilerinin beni cesaretlendirmesi gerekir.	1	2	3	4	5
2. İnsanlara sıkıcı geldiğimi düşünürüm.	1	2	3	4	5
3. Sevdiklerimin mutsuzluğundan kendimi sorumlu tutarım.	1	2	3	4	5
4. Önemsenediğimi hissettiğim zaman öfkelenirim.	1	2	3	4	5
5. Bir işi istediğim kadar iyi yapamadığımı düşündüğümde kendime kızarım.	1	2	3	4	5
6. Yaşam bana zor gelir.	1	2	3	4	5
7. Yalnız kalmaktan için için korkarım.	1	2	3	4	5
8. Mutluluğumun tek koşulu hayattaki başarılarımdır.	1	2	3	4	5
9. Kendimi diğerlerinden üstün olmak zorunda hissederim.	1	2	3	4	5
10. Daha işe başlamadan kendi kendime başaramayacağımı söylediğim olur.	1	2	3	4	5
11. Doğruluğundan emin olsam da kabul görmeyeceğini düşündüğüm bir fikri söylememeyi tercih ederim.	1	2	3	4	5
12. Fikirlerime herkes saygı duysun isterim.	1	2	3	4	5
13. İş en iyi bilen ben olsam da ilk adımı atmak için başkalarının desteğine ihtiyaç duyarım.	1	2	3	4	5
14. Her koşulda olduğumdan daha başarılı bir insan olmak zorunda olduğumu düşünürüm.	1	2	3	4	5
15. Bir işi yapamayıp küçük düşmektense geri durmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
16. Başkalarının zayıf yönlerimi görmesinden rahatsız olurum.	1	2	3	4	5
17. Gerçekte doğru bulmadığım durumları/olayları, sırf yakınlarım istiyor diye onaylanmış gibi yaparım.	1	2	3	4	5
18. Zekamdan şüphe ettiğim olur.	1	2	3	4	5
19. Bir işte başarısız olduğumda kendimi ezik hissederim.	1	2	3	4	5
20. İşlerimi yeterince iyi yapamadığım duygusunu yaşarım.	1	2	3	4	5

Ek-3 Beğenilme Arzusu Ölçeği (BAÖ)

		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Beğenilmezsem kendimi değersiz hissederim.	1	2	3	4
2	Davranışlarıma olumlu geribildirimler almadığımda hayal kırıklığı yaşarım.	1	2	3	4
3	Kendim istemesem de başkaları beğendiği için yaptığım şeyler vardır.	1	2	3	4
4	Hoşlanmadığım insanların bile beni beğenmesini isterim.	1	2	3	4
5	Beğenilmeyeceğimi düşünmek beni endişelendirir.	1	2	3	4
6	Beğeni almak beni amaçlarıma ulaştıran en büyük isteklendirme kaynağıdır.	1	2	3	4
7	Beğenilmek için harcadığım para beni maddi anlamda zorluyor.	1	2	3	4
8	Beğenilmezsem yalnız kalacağımı düşünürüm.	1	2	3	4
9	Davranışlarımı birilerinin beni izleme ihtimaline göre değiştiririm.	1	2	3	4

Ek-4 Dini Hayat Ölçeği (DHÖ)

Bu bölümde ilk dört madde ile ilgili olarak sizden, maddelerde ifade edilen yargılara katılıp katılmadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkı işaretleyiniz

	<i>katılıyor</i>	<i>Kararsız</i>	<i>katılmıyor</i>
1. Allah vardır	a	b	c
2. Hz. Muhammed Allah'ın Peygamberidir.	a	b	c
3.Öldükten sonra ahiret denilen sonsuz bir hayat olacaktır	a	b	c
4.Kur'an Allah'ın gönderdiği kutsal kitaptır	a	b	c

Beşten onbire kadar (5-11) olan maddelerle ilgili olarak sizden, söz konusu maddelerde ifade edilen duyguları ne yoğunlukla yaşadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkı işaretleyiniz

	<i>Hiç</i>	<i>Biraz</i>	<i>Çok</i>	<i>Pek çok</i>
5.İbadet ederken Allah'ın huzurunda bulunduğumu düşünerek duygulanırım	H	B	Ç	PÇ
6. Dua ettiğimde Allah'ın duamı kabul edeceğini ümit ederek ferahlık duyarım	H	B	Ç	PÇ
7. Büyük bir camiye girdiğimde her zaman yaşamadığım manevi bir hava hissederim.	H	B	Ç	PÇ
8.Bir kimseye yardım ettiğimde, içimde bir coşku ve huzur duyarım	H	B	Ç	PÇ
9.Günah işlediğimi düşündüğümde, pişmanlık ve huzursuzluk duyarım	H	B	Ç	PÇ
10. Ölümü hatırlatan bir durumla karşılaştığımda, ahirette başıma gelebilecek şeyleri düşünerek bir ürperti ve heyecan duyarım	H	B	Ç	PÇ
11.Tabiattaki her şeyin son derece düzenli olması karşısında Allah'ın kudretine hayranlık duyarım	H	B	Ç	PÇ

On ikiden yirmi bire kadar (12-21) olan maddelerle ilgili olarak sizden, söz konusu maddelerde ifade edilen davranışları hangi sıklıkta yaptığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen sizin için en uygun olan şıkkı işaretleyiniz

	<i>Her zaman</i>	<i>Çoğu zaman</i>	<i>Bazen</i>	<i>Hiç</i>
12.İnancımın gereği olan ibadetleri yerine getiriyorum	H Z	Ç Z	B	H

13.Dinde yasak edildiği için içki içmekten kaçınıyorum	H Z	Ç Z	B	H
14.Kumar oynamak günah olduğu için kumar oynamaktan kaçınıyorum	H Z	Ç Z	B	H
15.Evlilik dışı cinsel ilişki (zina) dinde yasaklandığı için bu tür ilişkiden uzak duruyorum	H Z	Ç Z	B	H
16. Rüşvet alıp vermek günah olduğu için rüşvet alıp vermiyorum	H Z	Ç Z	B	H
17.İnsanları aldatmak dinî inancıma aykırı olduğu için kimseyi aldatmamaya özen gösteriyorum	H Z	Ç Z	B	H
18.Dinî inancıma göre doğru sözlü olmak gerektiğinden, doğru söylemeye gayret ediyorum	H Z	Ç Z	B	H
19.Ana-babaya iyi davranmayı Allah emrettiği için anne babama iyi davranıyorum	H Z	Ç Z	B	H
20.Söz verildiği zaman sözünde durmak dinî bir kural olduğundan, verdiğim sözü tutuyorum	H Z	Ç Z	B	H
21.Dinî inancıma göre komşulara iyi davranmak gerekli olduğundan komşularıma iyi davranıyorum.	H Z	Ç Z	B	H

Aşağıdaki maddelerle ilgili olarak sizden, verilen bilgilerin doğru olup olmadığını belirtmeniz istenmektedir. Eğer okuduğunuz ifade doğru ise "D" (doğru) seçeneğini yanlış ise "Y" (yanlış) seçeneği işaretleyiniz.

	Doğru	Yanlış
22.Cuma namazını tek başına kılmak mümkündür	D	Y
23.Oruçlu kimse yalan söylerse orucu bozulur	D	Y
24.Kabe Hz. Muhammed'in kabrinin bulunduğu yerdir	D	Y
25.Kur'an 114 süreden meydana gelmiştir	D	Y
26.Hz. Ali Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den doğan oğludur.	D	Y
27.Akşam namazının farzı 3 rekattır	D	Y
28.Kur'an'ı Arapça metninden okumayı bilmek her Müslüman için farz değildir	D	Y
29.Cinlerin varlığı Kur'an'da belirtilmiştir	D	Y
30.Dinî bilgiler diğer bilgilerden daha değerlidir	D	Y
31.Zengin olsun fakir olsun her Müslüman'ın hayatında bir defa hacca gitmesi farzdır	D	Y

Ek-5 Etik Kurul İzni

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
ETİK KURUL KARARI

Etik Kurul Toplantı Tarihi/Sayısı ve Karar No	Tarih :15/03/2024 Toplantı Sayısı: 06 Karar No :2024/267
Araştırmanın Başlığı	Yetersizlik Duygusu, Beğenilme Arzusu ve Dindarlık İlişkisi.
Sorumlu Araştırmacı	Prof. Dr. Adem ŞAHİN
Yardımcı Araştırmacı	Fatih Furkan ODABAŞI Lisansüstü Öğrenci
Etik Kurul Kararı	18453 sayılı başvuru Etik Kurul tarafından değerlendirilmiş olup, başvurunun bilimsel araştırma etiği açısından “Uygun” olduğuna karar verilmiştir.